



**СПІЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ
УКРАЇНИ ТА ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

**«СПІЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ ТА ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ»**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

Затверджено
Вченою радою
Запорізького національного університету
Протокол № 2 від 24 жовтня 2023 р.

**Запоріжжя
2023**

УДК: 930.85(497.7+477):316.75(4)(062)С72

Спільність європейських цінностей України та Північної Македонії: історичний аспект і сучасні тенденції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / за редакцією М.В. Єльнікова, О.Р. Давлетова, А.В. Омельченка, С.М. Білівненка. Запоріжжя, 2023. 81 с.

У збірці представлені матеріали міжнародної науково-практичної конференції з проблем, пов'язаних із дослідженням нових ідентичностей України та Північної Македонії в умовах європейської полікультурності. Висвітлюються питання моделей європейської ідентичності, їх політико-правового контексту, проблем національної та регіональної безпеки, історичної пам'яті, історичних, політичних зв'язків, культурних та мовних комунікацій, а також розробка ефективних механізмів подолання конфліктних складових становлення нових ідентичностей на прикладі України та Північної Македонії.

Для широкого кола науковців: істориків, соціологів, політологів, філософів, а також усіх, хто цікавиться проблематикою соціальних комунікацій.

© Автори матеріалів, 2023

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв організацій, установ та іншої інформації несуть автори матеріалів. Висловлені авторами думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань. Переклади і передруки дозволяються лише за згодою авторів матеріалів.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ПІВНІЧНА МАКЕДОНИЈА І УКРАЇНА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ: СПІЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ	
Бачинська Ю. В. ЖІНКИ В ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ ІСПАНІЇ ТА МАКЕДОНИЇ ЗА ЧАСІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЖИМІВ	7
Бей І. Г. НОВІТНЯ ІСТОРІЯ МАКЕДОНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я	12
Бойко О. В. СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ ТА ПІВНІЧНІЙ МАКЕДОНИЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	17
Грушева Т.В., Поняткова Д.В. ОБРАЗ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНИЇ В УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА	26
Єльніков М. В. ВПЛИВ ГРЕЦІЇ І БОЛГАРІЇ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНОСТЬ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНИЇ В УМОВАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	31
Ковальська М. С. МЕДІАОБРАЗ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ (НА ПРИКЛАДІ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНИЇ)	36
Мельничук О. А., Тучинський В. А. ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ У СЕРБІЇ 29 ТРАВНЯ 1903 р.: ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	41
Нікітенко Н. О. ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СПІЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ WORLD VALUES SURVEY 2007-2021)	46
Олійник Ю. І. ПОРІВНЯННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ ТА МАКЕДОНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ	50
Перенесієнко І. П. ПІВНІЧНА МАКЕДОНИЈА У ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНКА» НБУВ	52
Савенко А. В. ХАРАКТЕР ВІДНОСИН ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНИЇ З БОЛГАРІЄЮ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	56
Шпак М. О. АЛБАНСЬКЕ ПИТАННЯ В МАКЕДОНИЇ	61
Шумельна В. С. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНИЇ У ХХІ СТ.	67
Шумська Т. А. ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ШЛЯХ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНИЇ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ	71
Hrushetskyi Bohdan. EVOLUTION OF THE BULGARIAN FOREIGN POLICY TOWARDS NORTHERN MACEDONIA НАШІ АВТОРИ	74 79

ПІВНІЧНА МАКЕДОНИЈА І УКРАЇНА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ: СПІЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Шановний читач, Вашій увазі пропонується збірка статей дослідників, викладачів, аспірантів і студентів з Міжнародної науково-практичної конференції «Спільність європейських цінностей України та Північної Македонії: історичний аспект і сучасні тенденції». Збірка присвячена аналізу широкого кола проблем, пов'язаних із вивченням нових ідентичностей України та Північної Македонії в умовах європейської полікультурності. Тематика статей набуває гострої актуальності в умовах широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на терени України.

Долі Північної Македонії і України в історичній ретроспективі на причуд схожі: обидві знаходилися у складі багатонаціональних тоталітарних держав соціалістичного табору; рідна мова, культурна складова та історична пам'ять пригнічувались; статус християнських церков знаходився під канонічним впливом відповідно Сербського і Московського патріархатів.

Формування політичних націй обох незалежних країн постало у 1991 р., одночасно й виникає «українське питання», що має ряд спільних рис з «македонським»: суперечності щодо використання географічної назви «Македонія» або штучності держави «Україна», невизнання етнонімів «македонець» і «українець», неоднозначність самостійності македонської і української мов та їх похідної від сусідніх народів (болгарської і російської відповідно), територіальні претензії, звинувачення у привласненні «спільної історії» або видатних постатей. Зокрема, сусідні країни вимагають узгоджувати («гармонізувати») з ними навчальні програм з історії та літератури, шкільні підручники та наповнення музеїв відповідно до окремих історичних подій і постатей національного руху, питання «етнічної і лінгвістичної інженерії» (демагогічні звинувачення в штучності мови і нації). Ідеологічна спадщина Північної Македонії, яка під час двох світових воєн входила до складу Болгарії, а також України, що з середини XVII ст. перебувала у складі Московського князівства (згодом Російської імперії і СРСР), набуває політичного забарвлення та впливає на їхню національну самосвідомість.

Особливої гостроти македонське і українське «питання» набули в умовах євроатлантичних інтеграційних прагнень обох країн до ЄС і НАТО. Північна Македонія почала виборювати право своєї власної історії у протистоянні з Грецією, Болгарією, Сербією, Косово. Україна хоч і мала менше коло країн, що ставили перепони її прагненню входженню до європейського співтовариства, однак серед них опинився потужний північний сусід – Російська Федерація. Та якщо у випадку з Північною Македонією тиск сусідніх країн здебільшого обмежувався економічним ембарго і офіційними словесними звинуваченнями, то Росія силою зброї намагається зупинити євроатлантичні прагнення України.

Не останню роль в обох країнах відіграла також і внутрішня багатонаціональна складова. Якщо етнічні македонці були безкомпромісні в ряді гострих мовних питань, історичної пам'яті і назви своєї країни, то албанцям Північній Македонії було байдуже у багатьох випадках до цього протистояння, де вони намагалися вирішити свої власні інтереси. У 2001 р. ця балканська країна стала ареною збройного албано-македонського міжетнічного конфлікту, врегулювання якого супроводжувалося залученням міжнародних зусиль, суттєвими поступками албанській національній меншині, що знайшло відображення в змінах до Конституції Македонії. Охридська угода 2001 р., на думку ряду дослідників, перетворює Північну Македонію з багатонаціональної у двонаціональну країну (македонці і албанці), та з унітарної держави у федерацію. В перспективі деякі частини можуть увійти до складу Албанії або Косово.

Схожу ситуацію спостерігаємо й в Україні, де частина населення обрала у доленосному «українському питанні» гасло «Яка різниця...», що є вкрай контпродуктивним. Саме останні сприяли, за допомогою російської зброї, створенню на сході України двох квазіутворень – «ЛНР» і «ДНР», висуваючи тезу про спільну історичну долю з Російською Федерацією. Неодноразово у висловлюваннях російських політиків і в ЗМІ звучало наполегливе прагнення Росії перетворити Україну на федерацію.

Гостро в обох країнах стояло й релігійне питання. У 1767 р. Охридське архієпископство було скасовано. З відновлення у 1959 р. автономії Македонської православної церкви вона перебувала в

канонічній єдності з Сербською церквою під керівництвом їхнього патріарха. 1967 р., на 200-річчя скасування Охридського архієпископства, Священний Синод Македонії в односторонньому порядку оголосив про автокефалію від Сербської православної церкви. 2005 р. Архиєрейський собор Сербської православної церкви відлучив від церковного спілкування віруючих, що належали до Македонської православної церкви. Лише 2022 р. сербський патріарх Порфирій вручив архієпископу Македонської православної церкви Стефану Томос про визнання її незалежності.

Трохи раніше, у 2019 р., Томос про автокефалію Православної церкви України від Вселенського патріарха Варфоломія I та Священного Синода Константинопольської православної церкви було отримано предстоятелем нової церкви митрополитом (митрополит Київський і всієї України) Єпіфанієм. Надання автокефального церковного устрою ПЦУ позбавило юридичної сили синодальний лист 1686 р. про доручення Московському патріарху обов'язку висвячувати церковно підпорядкованих Константинополю митрополитів Київських. Російська церква трактувала цей документ як нібито передачу Київської митрополії Москві.

Тож весь спектр питань ефективних механізмів подолання конфліктних складових становлення нових ідентичностей на прикладі України та Північної Македонії піднято у статтях збірника, де автори аналізують моделі європейської ідентичності, їх політико-правовий контекст, проблеми національної та регіональної безпеки, історичної пам'яті, історичних, політичних зв'язків, культурних, релігійних та мовних комунікацій.

Михайло Єльніков
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Запорізького національного університету

ЖІНКИ В ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ ІСПАНІЇ ТА МАКЕДОНІЇ ЗА ЧАСІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЖИМІВ

У статті аналізується трансформація політичних режимів Іспанії та Македонії і пов'язані з цим зміни у рівні та формах залученості жінок до політичного життя. В дослідженні висвітлюються етапи реформування правової та інституційної системи в означених державах в період їх переходу від авторитаризму до демократії, кореляції цих змін зі встановленням принципу гендерної рівності та створення умов для вільного доступу жінок до участі у суспільному та політичному житті.

Ключові слова: Іспанія, Македонія, гендер, жінки, рівність, права, політика, трансформація.

Bachynska Julia. Women in the political dimension of Spain and Macedonia during the regime transformation

The article analyzes the transformation of the political regimes of Spain and Macedonia and the related changes in the level and forms of women's involvement in political life.

The study highlights the stages of reforming the legal and institutional system in these countries during their transition from authoritarianism to democracy, correlating these changes with the establishment of gender equality and creating conditions for women's free access to public and political life.

Keywords: Spain, Macedonia, gender, women, equality, rights, politics, transformation.

Досвід авторитаризму, які пережили Іспанія та Македонія у 70-х та 90-х рр. ХХ ст., відповідно, дали поштовх до трансформації політичного ладу та суспільних відносин. Ці перетворення позначились на суспільних і політичних складових системи, які до того здавалися непорушними. Одним з напрямків політичних змін став ширший доступ жінок до участі у політичному житті держави та зростання їх ролі у суспільному житті.

В Іспанії період 60-х – 70-х рр. був відмічений активізацією економічного та політичного життя. Ослаблення тиску франкістського режиму, поступове та обережне привнесення демократичних елементів в суспільне життя пробуджували в іспанцях прагнення до ще більш разючих змін, котрі давно називали [7, 252].

Після смерті Ф. Франко активізувався процес демократичних перетворень у країні. Відновлення монархії та ціла низка правових та політичних перетворень, які довершили встановлення демократії в Іспанії, охоплюють період 1975-1982 рр. Політична реформа (1976 р.), демонтаж франкістських адміністративних та політичних органів, діяльність Установчих Кортесів, розробка та затвердження Конституції, призвели до загострення національної та регіональної проблем. Ці та інші політичні трансформації сприяли зміні ролі жінок – таким був історичний контекст [13, 7–8].

1975 р. був оголошений Міжнародним роком жінок [3, 320]. І в цьому є певний символізм. Феміністські організації, які перебували на опозиційних засадах до франкістського режиму, гучно заявили про себе. Вони вимагали рівності у правах та відходу від архаїчних правових та суспільних практик, які обмежували жінок, ставлячи їх у залежне становище спочатку від батька, а згодом і чоловіка. Серед найбільш активних поборників рівноправного доступу жінок до участі у суспільному та політичному житті була організація Демократичний рух жінок.

За участю активісток декількох асоціацій та організацій, під керівництвом Демократичного руху жінок, у лютому 1975 р. було оголошено «Програму». Ця програма була приурочена до Міжнародного року жінок і побудована на принципах гендерної рівності [3, 335–336]. Це було викликом традиційним правилам та укладу, який підтримувався

режимом у сфері гендерної політики. Виразником та «рупором» офіційної позиції влади виступала Жіноча секція. І поки режим Ф. Франко ще існував, це був сміливий крок. Адже незважаючи на зміни в бік лібералізації, влада все ще використовувала важелі подавлення інакодумства.

Феміністські організації розпочали проводити активну діяльність. Організовувались круглі столи, конференції, громадські платформи [5, 587], основною метою яких було привертання уваги суспільства та державного керівництва до проблем нерівноправності жінок.

Зміни, що були внесені до Цивільного, Кримінального та Комерційного кодексів, внесли правки в правовий стан жіноцтва [6, 19]. Це був період, коли внутрішні і зовнішні чинники спричинили рівноцінно позитивний вплив на подолання дискримінації в освітній, трудовій, цивільній, економічній та політичній сферах за статевою ознакою.

Директива від 9 лютого 1976 р. [4] встановлювала рівні можливості для жінок та чоловіків щодо доступу до зайнятості, професійної підготовки та просування по службі. Також встановлювались рівні умови праці, включаючи оплату праці. Тим самим скасовувались правові, нормативні та адміністративні положення, які суперечили принципу рівності прав [4, 70]. Це був важливий крок на шляху подолання дискримінації жінок, яка існувала десятиліттями на законодавчому рівні та укорінилась практично у всіх сферах життя.

У квітні цього ж року Іспанія ратифікувала Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, підписаний в Нью-Йорку 19 грудня 1966 р. [8]. Як один із підписантів цього документу, Іспанія зобов'язувалась гарантувати чоловікам і жінкам рівність у користуванні всіма цивільними і політичними правами.

У червні 1977 р. відбулись вибори до Установчих зборів, які проводились на демократичних засадах. Попередні загальні вибори були проведені в 1936 р., ще за часів Другої республіки. Важливість цих виборів полягала не лише у реалізації демократичних принципів, чого не було з часів встановлення режиму Ф. Франко, але й у гостроті політичного моменту – парламент повинен був якнайшвидше приступити до розробки та прийняття Конституції. За задумом уряду та короля, це повинно було знаменувати собою кульмінацію політичної реформи, деконструкції правових та адміністративних важелів франкістського режиму.

За результатами голосування, до Установчих зборів було обрано 27 жінок: 21 – до Конгресу депутатів і 6 – до Сенату [9]. Пілар Палазон Палазон – одна із жінок-сенаторів, яка представляла Хаену і балотувалась від коаліції «Соціалістична єдність». Вона була активною поборницею вирішення проблеми дискримінації жінок і критикувала недемократичні правові норми, які залишились «у спадок» після режиму Ф. Франко. Сенаторка зазначала: «Перше, що потрібно зробити наступним Кортесам – це нова Конституція, яка регулює і стежить за дотриманням рівних прав для всіх іспанців» [10]. Вона висловлювала переконання: жінки повинні усвідомити необхідність власної участі у громадському та політичному житті Іспанії та домагатися демократичних свобод і рівності.

Жінки, як і раніше, мали доступ до, переважно, низько кваліфікованої і, відповідно, низькооплачуваної роботи. На тому відрізку історичного розвитку Іспанії, жінки ще не були готові до повномасштабної участі у політичному житті держави. Суспільство, яке звикло до плановості та підпорядкування указам, та законодавство не були в повній мірі готові до цього [11].

Низький рівень представництва жінок у виборчих списках відображав реальний стан справ – швидкість змін суспільних поглядів та життєвих практик суттєво відставала від темпу законодавчих змін. Хоч демонтаж старої системи відбувався швидкими темпами, це стосувалось лише тих сфер, які підлягали адміністративному регулюванню. Але суспільство живе за іншими законами – зміни світоглядних уявлень, глибинних переконань та життєвих практик відбуваються повільно, іноді для цього повинно змінитися не одне покоління.

Незначна присутність жінок у політичних партіях та на адміністративних посадах пояснюється також об'єктивними причинами. Перешкодою були низький рівень підготовки та відсутність необхідної кваліфікації у абсолютної більшості претенденток, що не дивно, зважаючи на майже чотири десятиліття обмеженого доступу до освіти та цілого ряду професій.

Нова Конституція була прийнята Кортесами 7 грудня 1978 р., 27 грудня цього ж року вона вступила в дію. Вона стала одним із символів незворотності дотримання обраного курсу. Ключовими здобутками були: проголошення основних прав та свобод людини, верховенство права, принцип поділу влади, побудова держави на демократичних засадах, широкі права автономних областей.

Стаття 14 Конституції проголошує рівність всіх іспанців перед законом і забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою, в тому числі, за ознакою статі. Відповідно до статті 35, гарантується вільний вибір професії, просування по службі та гідна заробітна плата, не допускається дискримінація за статевою ознакою [2, 29316–29319].

Включення жінок до політичного процесу держави мало свої особливості, залежно від регіону та його специфіки. В Астурії жінки залучались до участі у політичних процес через організовані мережі, зокрема через місцевий осередок Жіночого демократичного руху [15, 568]. Метою цієї організації було досягнення широкого представництва жінок у різних сферах діяльності. Жіночий демократичний рух зародився на останньому етапі існування режиму Ф. Франко, його активістки виступали за свободу особистості, необхідність колективної боротьби за політичні, соціальні та правові зміни. Демократичні та феміністичні організації закликали жінок проявити громадянську свідомість, відповідальність і долучитися до політичної діяльності та представництва.

Після виборів 1977 р. діяльність Жіночого демократичного руху поступово почала сходити нанівець [7, 268]. Поштовхом до цього стало створення жіночих рухів та жіночих комісій, які підтримувались партіями переважно лівого спрямування. Такі жіночі організації мали ширші можливості для лобювання демонтажу дискримінаційних норм.

На межі 70-х – 80-х рр. завдяки сприянню лівих партій у процесі утвердження рівноправності, з'являється все більше консультативних центрів, які надавали правову допомогу жінкам з широкого кола питань. До більшості партійних політичних програм було включено основні вимоги феміністичного руху.

Процес переходу Іспанії до демократії мав глибинні правові та соціальні наслідки. Суспільство, яке доти жило в умовах диктатури, отримало шанс на перевлаштування і скористалось ним. Свобода особистості, можливість вільного висловлення своїх поглядів та об'єднання із однодумцями у громадські організації, або політичні партії дала можливість для участі у громадському та політичному житті Іспанії всім громадянам. Завдяки інституційним змінам вдалось подолати дискримінаційні законодавчі положення та закласти основи політики гендерної рівності.

Перейдемо до аналізу ролі та місця жінок у політичному вимірі Македонії в період становлення власної державності. Примітно те, що перехід від соціалізму до демократичних засад співпав із необхідністю вирішення національного питання, побудови македонської національної ідентичності. Тож, на специфіку об'єкту нашого дослідження впливали національний та регіональний контекст, а також попередній історичний досвід.

Соціалістична Югославія, попри офіційну марксистську ідеологію, була відкритішою, ніж інші комуністичні держави, до дискусій щодо осмислення західноєвропейського досвіду та практик політичного і соціального життя. У другій половині 70-х – 80-х рр. ХХ ст. обговорення феміністичних ідей у Югославії виходить на новий щабель. Відповідні наукові та публіцистичні роботи ґрунтувались на марксистських засадах, але їх значущість полягала в оригінальному трактуванні, адже вони надходили із Західної Європи та США, де існував плюралізм думок [1, 240].

Організовувались літні школи із дослідження жіночої проблематики, до нових феміністичних груп залучались активістки з інших європейських держав. Але попри це,

рівень залученості жінок до політичного життя залишався низьким. У відносно вузькому колі інтелігенції та інтелектуальної еліти відбувалось обговорення феміністичних ідей та розробка кроків із ширшого представлення жінок у політичному та адміністративному управлінні державою. Широкі верстви населення не відчували цих змін завдячуючи укоріненості традиційного укладу життя та розподілення гендерних ролей із чітким поділом видів діяльності на чоловічі та жіночі. Соціалістична влада пропонувала модель жінки як працюючої матері, підкреслюючи її залученість до соціального життя. Але опіка держави щодо охорони приватної сфери, захисту материнства та соціального життя жінки не переросла у якісні зміни щодо політичної сфери.

Понад сорокарічне перебування Македонії у складі Югославії завершилось у 1991 р. Міжетнічні конфлікти, які почали набирати масштаб, спровокували розпад СФРЮ. У 1990 р. в Македонії вперше було обрано жінок до Парламенту [12, 15]. Але в подальшому цей рівень представництва залишався невисоким, поки не було запроваджено квоти на законодавчому рівні. Перехідний період від соціалізму до демократії та закладання основ державотворення прийшлися на роки Югославських воєн, тож проблеми гендерної рівності, розширення можливостей для повноцінної участі жінок у політичному житті Македонії відійшли на другий план. «Зміна режимів громадянства не лише запровадила глибокі правові та політичні зміни, але й сильно вплинула на пережиті виміри громадянства, тобто можливості для громадян нових національних держав повністю реалізувати свій людський та політичний потенціал» [17, 202].

Отримавши незалежність, Македонія взялась до перегляду нормативно-правової бази, яка була закладена за часів перебування цієї республіки у складі Югославії. Конституція 1991 р. гарантує рівні права та можливості всім громадянам не залежно від статі. У 1994 р. Македонія підписала Конвенцію про Ліквідація всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [16, 27].

Декларативні наміри не завжди відповідали реальному стану справ. Наприклад, аналіз виборчих програм найбільших політичних партій, які брали участь у перших парламентських виборах у Республіці Македонія у 1990 р., проливає світло на стан розвитку політичної системи того періоду [14, 32–34]. На перший план виступали проблеми державотворення, міжетнічних, соціальних та економічних відносин. Майже відсутній фокус на проблемах гендерної рівності, подолання дискримінації та створення механізмів репрезентації жінок у політичному житті.

Відтак, можна стверджувати, що демократичний розвиток Македонії піддавався впливу регіональних чинників та необхідності розбудови державності в умовах подолання наслідків розпаду Югославії та воєн, що його супроводжували. Рівні можливості для участі у політиці та громадському житті, незалежно від статевої приналежності – скоріше, бажаний ніж реальний стан справ. На практиці, жінки не мали дієвих механізмів та платформ для залучення до політичних процесів.

Результати здійсненого аналізу демонструють варіативність шляхів переходу до демократії та вирішення проблеми гендерної нерівності, залежно від контексту політичного та історичного розвитку досліджуваних держав. Суспільний консенсус в Іспанії обумовив швидкі політичні, правові, соціальні та економічні зміни. Ще за часів режиму Ф. Франко почався процес демократизації.

Власне іспанською специфікою була наявність феміністських організацій та демократичних громадських об'єднань, які існували підпільно в період авторитаризму. Жінки отримали доступ до розподілу основних ресурсів: влади, грошей, а також часу. Законодавчо вдалось домогтись рівного доступу до зайнятості, професійної підготовки, оплати праці. Не залежно від статі гарантувалась рівність у користуванні цивільними та політичними правами.

В Македонії процес переходу до принципу гендерної рівності мав свої особливості. Не було сформовано ефективних важелів залучення жінок до політичних процесів. Відсутня

розгалужена мережа феміністських організацій та об'єднань, які виступали за розширення прав жінок. Не проводились медійні кампанії та з привертання уваги до цієї проблеми.

Трансформаційні процеси в обох державах відбувались зі своїми складнощами. Давались взнаки перепони, які були закладені ще в період перебування при владі авторитарних режимів. Недостатність кваліфікованих кадрів серед жінок, відсутність в них необхідного досвіду, необізнаність у правових та політичних механізмах ставали на шляху активного залучення жіноцтва до політичних процесів.

Список використаних джерел:

1. Bonfiglioli C. Feminist Translations in a Socialist Context: The Case of Yugoslavia. *Gender & History*. 2018. Vol. 30, No. 1. P. 240–254.
2. Constitución Española. *BOE*. 1978. № 311. P. 29313–29424. URL: <http://surl.li/cetky> (дата звернення: 12.02.2022).
3. Díaz Silva E. El Año Internacional de la Mujer en España: 1975. *Cuadernos de Historia Contemporánea*. 2009. № 31. P. 319–339.
4. Directiva del Consejo, de 9 de febrero de 1976. *DOCE*. 1976. № 39. P. 40–42. URL: <http://surl.li/cetla> (дата звернення: 13.02.2022).
5. Gahete Muñoz S. Las luchas feministas. Las principales campañas del movimiento feminista español (1976-1981). *Investigaciones Feministas*. 2017. Vol. 8 Núm. 2. P. 583–601.
6. Gómez Cruz S. La evolución de la mujer como sujeto de derechos en el código civil. Santander: Universidad de Cantabria, 2021. 36 p.
7. Gómez Fernández A. B. Del antifranquismo al feminismo: la búsqueda de una nueva ciudadanía del movimiento democrático de mujeres en la Transición democrática. *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*. 2014. № 3. P. 251–270.
8. Instrumento de Ratificación de España del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos, hecho en Nueva York el 19 de diciembre de 1966. *BOE*. 1977. № 103. P. 9337–9343. URL: <http://surl.li/cetlm> (дата звернення 14.02.2022).
9. Mujeres de la Constitución del 78. URL: <http://surl.li/cetlo> (дата звернення 14.02.2022).
10. Mujeres para las Cortes. URL: <http://surl.li/cetlq> (дата звернення 14.02.2022).
11. Mujeres que se presentaron en toda España. URL: <http://surl.li/cetls> (дата звернення 14.02.2022).
12. Nikolov D. Women's rights in the political sphere – macedonian and international experience. (*JPMNT*) *Journal of Process Management – New Technologies, International*. 2015. Vol. 3, No. 4. P. 12–19. URL: <http://surl.li/cetml> (дата звернення 15.02.2022).
13. Oliva García D. Análisis historiográfico del movimiento feminista español durante la transición democrática (1975-1982). San Cristóbal de La Laguna: Universidad de La Laguna, 2017. 38 p.
14. Stojanovic Djordjevic D. Gender sensitive policies: are there any changes in the Republic of Macedonia from 1990 to 2011? *Journal of Liberty and International Affairs*. 2016. Vol. 1. No. 3. P. 30–44.
15. Suárez Suárez M. C. El feminismo asturiano en la oposición al franquismo y en la transición democrática. Vivencias, conciencia y acción política : tesis doctoral : 5504.02 – historia contemporánea / Universidad de Oviedo. Oviedo, 2012. 626 p. URL: <https://cutt.ly/tJ3CjXp> (дата звернення 15.02.2022).
16. The gender pay gap in the former Yugoslav Republic of Macedonia / Kazandziska M., Risteska M., Schmidt V. Skopje: ILO, 2012. 54 p.
17. Zaharijevic A. What is Political in Post-Yugoslav Feminist Activism? *Gender in Twentieth-Century Eastern Europe and the USSR* / Catherine Baker. London: Palgrave Macmillan, 2016. P. 201–213. URL: <https://core.ac.uk/reader/162654030> (дата звернення 15.02.2022).

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ МАКЕДОНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

В статті розглянута сучасна концепція автокефалії, стан, що передував проголошенню автокефалії МПЦ-ОА, саме проголошення, відносини МПЦ-ОА з іншими помісними церквами, стратегія подолання розколу, запропонована Вселенським патріархатом. Також проведені паралелі між ситуацією, в котрих опинилося православ'я в Україні та Північній Македонії.

Ключові слова: Македонська Православна Церква, Охридська архієпископія, Томос про автокефалію, Вселенський Патріархат, Північна Македонія.

Bey Ilyu. Recent History of Macedonian Orthodoxy

The article considers the modern concept of autocephaly, the state that preceded the proclamation of autocephaly of the MOC-OA, the proclamation itself, the relations of the MOC-OA with other local churches, the strategy of overcoming the schism proposed by the Ecumenical Patriarchate. There are also parallels between the situation in which Orthodoxy found itself in Ukraine and Northern Macedonia.

Keywords: Macedonian Orthodox Church, Archbishopric of Ohrid, Tomos of Autocephaly, Ecumenical Patriarchate, Northern Macedonia.

Сучасна парадигма автокефалії в православ'ї сформувалася під впливом національно-визвольного руху на Балканах в ХІХ столітті. Хоча до цього часу не був прийнятий соборний документ, котрим би регулювалося питання надання автокефалії (критерії, наявність консенсусу...), базові риси концепції церковної незалежності можна відслідкувати за документами Вселенської патріархії, зокрема, за томосами про надання автокефалії.

Сучасна концепція автокефалії

В томосі про автокефалію Сербської православної церкви 1922 р. мотиваційна частина базується на факті створення і розширення Королівства сербів, хорватів в словенців, котре охопило своїми вже існуючі автокефальні Церкви, незадовго до цього відновлені на сербських землях, та єпархії, що раніше знаходилися в юрисдикції Вселенського престолу. Але цьому передувало проголошення цілого ряду автокефалій у новоутворених державах.

Так, після створення Грецького королівства в 1833 р. була проголошена автокефалія Елладської церкви, що призвело до розколу, котрий тривав 17 років, до 1850 р., коли Церква Греції була визнана Собором Вселенського патріархату за участю Єрусалимського патріарха Кирила. В 1865 р. румунський князь Александру Іоан Куза проштовхнув закон, що проголошував повну незалежність Церкви в румунських князівствах від Вселенського патріархату (визнана Константинополем в 1885 р.). У 1870 р. на підставі автономізації болгарських земель у складі Порти Православна церква в Болгарії отримала статус екзархату і тривалий час намагалася відновити статус патріархату, котрий вона мала у Середньовіччі (визнана Константинополем в 1945 р.).

Розпад Російської імперії, як і перед тим Османської, призвів до відновлення автокефалії Грузинської церкви, чий єпископи прийняли в 1917 р. одностороннє рішення про це, а 1 січня 1919 р. українська Директорія проголосила декрет про автокефалію Православної церкви в Україні.

Двадцять років ХХ століття ознаменувалися парадом автокефалій: свої томоси отримали Православна церква Чеських земель і Словаччини (1923), Польська автокефальна православна церква (1924 р.), в 1929 р. про свою автокефалію заявила Албанська православна церква (визнана Константинополем в 1937 р.).

Також розпад Османської імперії призвів до переосмислення старих патріархатів, що входять у склад Пентархії: з патріархатів провінцій вони перетворилися на патріархати держав і цілих континентів, а старі титули патріархів набули нового звучання. Александрійський патріархат справді поширив свою діяльність майже на всю Африку, Антіохійський патріархат також стає наддержавним утворенням.

Отже, наданню автокефалії передують прагнення еліт новоутворених держав, а самі автокефалії утворюються в межах держав, до того ж кордони помісних церков приводяться у відповідність державним кордонам. Саме цими принципами керувався Вселенський патріархат при утворенні Сербської православної церкви та інших Помісних церков після неї.

Принцип узгодження «церковних кордонів» з державними охоче використовував і Московський патріархат, поглинаючи не лише окремі єпархії і митрополії, але і цілі автокефальні церкви, допоки це було йому вигідно. Подібним чином веде себе і Сербський патріархат: попри прагнення македонських еліт та існування незалежної держави він не хоче відпускати від себе Македонську православну церкву. Це саме стосується і Церкви в Чорногорії.

Отримання автономії від СПЦ в 1985 р.

Історія новітніх змагань за автокефалію Македонської православної церкви – Охридської архієпископії починається з 1945 р., коли 4–5 березня в Скоп'є пройшов Перший македонський церковно-народний собор у присутності 300 делегатів (клірики та парафіяни), котрий прийняв Резолюцію про оновлення Охридської архієпископії як Македонської православної церкви. Сербський патріархат відкинув цю резолюцію, заявивши, що не може надати автокефалію, а сам Собор оголосив неканонічним. Наступного року, 9–10 травня була прийнята нова резолюція, у котрій македонці просили Сербський патріархат надати автономію, проте і вона не була прийнята.

На Другому македонському церковно-народному соборі, що проходив в Охриді 4–6 жовтня 1958 р. була відновлена автономна Македонська православна Церква, її предстоятелем з титулом «архієпископ Охридський і Скопський, митрополит Македонський» був обраний єпископ Досіфей (Скойковський). Собор прийняв наступні рішення:

- Сербський патріарх визнаний предстоятелем цілої Федеративної Народної Республіки Югославія;
- обрані два нові архієреї;
- прийнятий Статут МПЦ.

24 червня 1959 р. свою позицію щодо рішень цього собору висловив і Архієрейський собор СПЦ, що прийняв наступне рішення (№ 47/1959 і 6/1959 – протокол № 57 від 17/04 червня 1959 р.) *«Скопська, Охридсько-Бітольська та Злетово-Струмицька єпархії, що на Церковно-народному соборі 4–6 жовтня 1958 р. в Охриді відокремилися в самостійну Македонську православну церкву, котра керуватиметься Статутом, прийнятим на згаданому соборі, і надалі залишаються в канонічній єдності з Сербською православною церквою через її предстоятеля»*. Станом на кінець 1962 р. МПЦ мала трьох архієреїв, 221 священників, 80 монахів, 745 храмів і 70 монастирів [5].

Попри адекватні стосунки, що склалися між СПЦ та МПЦ, Собор СПЦ вирішив на своєму засіданні 23 травня 1966 р. переглянути своє попереднє рішення від 1959 р. про автономію МПЦ у бік її зменшення.

Заручившись підтримкою македонської республіканської влади, що тяжіла до автокефалії, 18 листопада 1966 р. македонські архієреї зустрілися з патріархом Сербським Германом для остаточного врегулювання статусу МПЦ. Після цих перемовин македонський Синод звернувся з листом № 226 від 3 грудня 1966 р. про визнання автокефального статусу. Синод СПЦ розглянув цей лист на черговому засіданні 9 грудня і передав це питання на розгляд Архієрейського собору.

Союзна комісія з питань віросповідань на засіданні 23 січня 1967 р. також висловила свою позицію: *«бажання Македонської православної церкви здобути автокефалію – нормальна позиція, що ґрунтується на очікуваннях віруючих і духовенства СР Македонія мати власну автокефальну церкву»*, а також, що *«питання проголошення і визнання автокефалії – виключно церковне питання»*.

Проголошення автокефалії 1967 р.

На засіданні 24 травня 1967 р. Собор СПЦ відмовив у наданні автокефалії, що призвело до скликання Третього македонського церковно-народного собору, що пройшов у Скоп'є 17-19 червня і був приурочений до 200-ої річниці скасування Охридської архієпископії. Архієреї на своєму засіданні в рамках собору 18 червня прийняли історичний документ – Рішення про проголошення автокефалії Македонської православної церкви.

Синод СПЦ розглянув ситуацію, що склалася, на засіданні 15 серпня. Архієреї прочитали лист Синоду МПЦ. Патріарх оголосив, що повідомив предстоятелів усіх православних Церков про рішення попереднього Архієрейського собору. Синод ухвалив провести позачергове засідання Собору 14 вересня 1967 р., де було ухвалено наступне рішення: *«Оскільки вища ієрархія Македонської православної церкви порушила прийняте належним чином рішення Святого архієрейського собору Сербської православної церкви АС № 44/прот. 10 від 24/11 травня 1967 року, самовільно і неканонічно відколовшись від своєї Матері-Церкви і розкольніцьку релігійну організацію, відповідно до Соборного рішення припиняється з цією ієрархією богослужбове і канонічне спілкування, а Святий архієрейський собор Сербської православної церкви має застосувати до винуватців розколу заходи»*. Це рішення Собору було виконане Синодом СПЦ 19 березня 1968 р.

Розуміючи хиткість одностороннього проголошення власної автокефалії, Синод МПЦ-ОА неодноразово звертався до СПЦ з проханням підтвердити автокефалію, наприклад листом від 22 квітня 1977 р. Були створені двосторонні комісії, що засідали в 1978–1979 рр., але оскільки СПЦ вимагала покаяння в проголошенні автокефалії, для МПЦ позиція Сербського патріархату була неприйнятною. Листом від 1 лютого 1982 р. вже новий предстоитель МПЦ-ОА архієпископ Ангеларій просив СПЦ надати автокефалію, але знову безуспішно.

Після кількох раундів безплідних перемовин, зокрема після Нишської угоди від 17 травня 2002 р, підписаної делегацією МПЦ-ОА, але не ратифікованої пізніше Синодом МПЦ-ОА, Архієрейський собор СПЦ в 2003 р. утворив на території Північної Македонії паралельну церковну структуру, що визнавала юрисдикцію Белграда: автономну Охридську архієпископію. Суть Нишської угоди: серби визнавали автономію македонців з правом обирати Охридського архієпископа, котрого потім затверджує патріарх Сербський. На сторону сербів з МПЦ-ОА перейшов один єпископ – Йован (Вранишковський), котрий згодом і очолив Охридську архієпископію СПЦ. Пізніше, 24 травня 2005 р. ця структура отримала від Сербського патріархату Томос про автономію [7]. Таким чином, на території Північної Македонії утворилася паралельна церковна структура, що підкорюється Белградському престолу [9, 42–44].

В 2007 р. представник Болгарської православної церкви митрополит Варненський і Великопреславський Кирило заявив, що у вирішенні македонського питання має бути вирішене за допомогою Вселенського патріархату: *«Найкращим було б, якби зібралися представники всіх Православних церков і на всеправославному рівні вирішили всі ті питання, які, незважаючи на багатий історичний досвід, поки що не мають вирішення»* [4].

Новітні часи: естафету приймає Константинополь

Десяті роки ХХІ ст. були для МПЦ-ОА насиченими: її ієрархію de facto визнала одна з помісних церков, а Вселенський патріархат серйозно вивчає можливість надання їй автокефалії від себе.

Так, 11 травня 2015 р., в день пам'яті св. рівноап. Кирила і Мефодія в софійському патріаршому соборі св. Олександра Невського відбулося спільне богослужіння архієпископа Охридського Стефана, предстоителя МПЦ-ОА, та патріарха Болгарського Неофіта.

Оскільки серед усіх помісних церков лише Болгарська православна церква визнала МПЦ-ОА, Синод останньої 9 листопада 2017 р. звернувся до неї з наступним проханням: *«Нехай Болгарська православна церква –Болгарський патріархат, беручи до уваги єдність Православної церкви і реальні духовні і душпастирські потреби, відновить євхаристійну єдність з відновленою Охридською архієпископією в особі Македонської православної церкви»*. При цьому зазначалося, що *«МПЦ-ОА визнає БПЦ-БП Церквою-Матір'ю, яка першою прийняла і визнала її автокефалію, повідомила про неї і піклується її потребами, належить їй і захищає її інтереси перед Вселенським патріархатом та іншими Помісними церквами»*.

Відповідь Болгарської церкви не забарилася. 27 листопада її Синод ухвалив наступне: *«За умови, що МПЦ визнає БПЦ-БП своєю Церквою-Матір'ю, БПЦ-БП, усвідомлюючи свій священний обов'язок, заходиться надати повне сприяння, клопочачи та виступаючи перед помісними православним церквами прийняти все необхідне для визначення канонічного статусу МПЦ»*. Також була створена Синодальна архієрейська комісія для перемовин з МПЦ-ОА та іншими помісними православним церквами для визначення канонічного статусу МПЦ-ОА.

На тлі сперечань щодо назви «Македонія» на листування між слов'янськими помісними церквами відреагував Синод Елладської православної церкви, котрий 14 грудня висловив занепокоєння через втручання БПЦ у юрисдикцію іншої помісної церкви, тобто Сербської православної церкви, а також наголосив на провідній ролі (τον υπερέχοντα ρόλο) Вселенського патріархату, відносячи вирішення питання македонської автокефалії до сфери компетенції Константинополя.

Під час зустрічі з викладачами та студентами Православного богословського факультету в березні 2018 р., що відбувалася в Стамбулі, патріарх Варфоломій заявив, що лише Вселенський патріархат може бути Церквою-Матір'ю для балканських церков. І вже 30 травня Синод Вселенського патріархату оприлюднив рішення про те, що питання «розкольніцької церкви Скоп'є» (σχίσματι Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων) приймається до розгляду [8].

Вселенський патріарх намагався залучити і Сербську православну церкву, запросивши 17 січня 2020 р. на Фанар її делегацію, в котрій передбачалась й участь архієпископа Охридського Йована, проте і це, і наступне запрошення були проігноровані сербською стороною.

16 вересня 2020 р. до Вселенського патріархату звернувся президент Північної Македонії Стево Пендаровський: *«Я звертаюся до Вас від імені багатьох моїх співгромадян, які ідентифікують себе як православні християни, єдине бажання і потреба яких – примиритися зі своїми сусідами і прямувати до спільного майбутнього, співіснування і справжньої свободи»*.

У зв'язку з цим прошу Ваше Святосте прийняти клопотання нашого благочестивого народу і нашої Церкви і скористатися своїм правом на апеляцію, щоб наші громадяни православної віросповідання нарешті отримали можливість бути рівними з іншими православними християнами світу».

У відповідях на питання видання «Εθνικός Κήρυκας» в жовтні 2020 р. Вселенський патріархат озвучив свою стратегію щодо вирішення македонського питання, а саме, що буде застосовано ту саму модель, що в Україні: спочатку зцілити розкол, щоб македонські єпископи могли служити з єпископами Вселенського Патріархату, а потім перейти до процесу підписання Томосу про надання автокефалії.

На практиці це означатиме, що під час відновлення Вселенським Патріархатом церковної єдності ієрархи МПЦ-ОА будуть допущені в літургійне спілкування. Тобто Вселенський патріархат de facto визнає помісну Церкву такою, яка вона є. Хоча остаточний статус помісної Церкви не буде відразу визначений, це не матиме жодного впливу на Священний архієрейський синод ієрархів МПЦ-ОА, що збереже свою незалежність і право вирішувати та керувати, так що існуючий статус та правове, внутрішнє управління МПЦ-ОА

залишитися без змін. Такий самий метод було застосовано в Україні, де перехідний період (у статусі відновленої Київської митрополії Вселенського патріархату) тривав кілька місяців до надання автокефалії [2].

Проте не усі в Північній Македонії чекають на рішення Константинополя. У великому інтерв'ю сайту «Вечер» від 4 грудня 2020 р. єпископ Куманський Григорій заявив, що він Вселенського патріархату очікується не стільки не стільки визнання автокефального статусу МПЦ-ОА, скільки роль координатора у скликанні Вселенського собору, Більш того, «немає такого митрополита, керівного або законодавчого органу, котрий би ініціював судовий перегляд (апеляцію) автокефальності МПЦ-ОА» у Вселенському патріархаті [3]. Проте Синод МПЦ-ОА швидко відмежувався від слів єп. Григорія, заявивши 15 грудня 2020 р., що *«Святий архієрейський синод МПЦ-ОА залишається на своїй вже висловленій позиції щодо вирішення церковного клопотання про свій автокефальний статус – вести перемовини з Церквою-Матір'ю – Вселенським Патріархатом»* [6].

Президент Республіки Північна Македонія Стево Пендаровський 19 червня 2021 р. відвідав Вселенського Патріарха Варфоломія і проговорив з ним питання македонської автокефалії, закликавши вирішити суперечку якнайшвидше, оскільки, за його словами, рана в Північній Македонії «шкодить всьому православному світу».

Проте церковний Белград щодо визнання Константинополем православних церков Македонії і Чорногорії зайняв ту саму позицію, що й Москва щодо визнання Православної церкви України. Єпископ Моравичський Антоній, вікарій Сербського патріарха, 11 листопада 2021 р. заявив: «Якщо будуть прийматися якісь рішення щодо Македонії, Чорногорії, то, швидше за все, нас може очікувати таке нещасне явище, яке може розірвати євхаристійне спілкування між Константинополем і Сербською Церквою» [1]. Наразі СПЦ не відмежувалася від заяви свого представника. Як показали події 2018–2019 рр., така риторика неефективна, адже жодна з Помісних православних церков крім Московського патріархату не розірвала стосунків з Константинополем. Більш того, сама Сербська церква (як і жодна інша) не розірвала спілкування з Болгарською після того, як патріарх Болгарський співслужив з предстоятелем МПЦ-ОА.

Македонська православна церква – Охридська архієпископія має всі передумови для отримання автокефалії. Це наявність ієрархії, чия тяглість від сербської є безсумнівною і беззаперечною, наявність незалежної македонської держави, в котрій функціонує монолітна МПЦ-ОА (паралельна структура СПЦ з'явилася лише в 2002 р. і має мізерну кількість прихильників), бажання як самої помісної церкви, так і державної влади. Більш того, Вселенський патріархат вже озвучив приблизну стратегію зцілення розколу, тоді як Сербський патріархат, копіюючи риторику Московського патріархату щодо Православної церкви України, ультимативно заявив про розрив спілкування в Константинополем у разі надання Церкві в Македонії Томосу про автокефалію. Все це дає підстави вважати, що македонський розкол буде подолано, а спільнота Помісних православних церков поповниться шістнадцятою сестрою.

Список використаних джерел:

1. В случае вторжения Фанара на территорию СПЦ может произойти разрыв общения Белграда и Константинополя. URL: <http://surl.li/cetno> (дата звернення: 20.02.2022).
2. ЕКСКЛУЗИВНО: Вселенската Патријаршија ќе ја повика МПЦ во канонско единство (03.10.2020 18:13). URL: <http://www.mpc.org.mk/vest.asp?id=7332> (дата звернення: 20.02.2022).
3. Интервју со Кумановски от владика Григориј: Освен за автокефалноста на МПЦ-ОА, за сè друго може да се разговара, но со Вселенски от собор! URL: <http://surl.li/cetnp> (дата звернення: 20.02.2022).
4. Митрополит Варненский и Великопреславский Кирилл: проблему македонско-сербского церковного раскола нужно решать с помощью Вселенской Патриархии. URL: <http://surl.li/cetns> (дата звернення: 20.02.2022).

5. Мишина В. Ђ., Ђорић Г. *Патријарх у обезбоженом времену*. Манастир Светогпрвомученика и архиђакона Стефана – Сланци код Београда, Београд, 2012, стр. 595-645. URL: <http://surl.li/cetnt> (дата звернення: 20.12.2021).

6. Соопштение од САС на МПЦ-ОА (15.12.2020 10:10) URL: <http://surl.li/cetnv> (дата звернення: 20.12.2021).

7. ТОМОС за црковна автономија на Православната Охридска Архиепископија. URL: <http://surl.li/cetnw> (дата звернення: 20.12.2021).

8. Ανακοινωθέν (30/05/2018). URL: <http://surl.li/cetnx> (дата звернення: 20.12.2021).

9. Παναγιωτόπουλου Ί. Α. *Η Αρχιεπισκοπή Αχριδών: ιστορικοκανονικά ζητήματα και νέες προοπτικές*. ΘΕΟΛΟΓΙΑ 90, 4 (2019) 35-49. URL: <http://surl.li/cetny> (дата звернення: 20.12.2021).

УДК: 94(497.2+497.7):323.39

Бойко О. В.

ORCID: 0000-0001-7217-1704

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ ТА ПІВНІЧНІЙ МАКЕДОНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто національні особливості демократичних перетворень у Республіці Болгарія та Північній Македонії. Визначено основні етапи трансформаційних процесів у болгарському та македонському політичному просторі. Автор досліджує найважливіші проблеми постсоціалістичного розвитку та переорієнтацію на західні зовнішньополітичні структури. Особливу увагу приділено процесу формування політичних еліт та національної ідентичності.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Північна Македонія, політичні еліти, трансформація, постсоціалістичні держави, албанське питання, ідентичність.

Boiko Olha. Formation of political elites in the Republic of Bulgaria and Northern Macedonia: comparative analysis

The article considers the national features of democratic transformations in the Republic of Bulgaria and Northern Macedonia. The main stages of transformation processes in the Bulgarian and Macedonian political space are identified. The author explores the most important problems of post-socialist development and the reorientation of Western foreign policy structures. Particular attention is paid to the process of formation of political elites and national identity.

Keywords: Republic of Bulgaria, Northern Macedonia, political elites, transformation, post-socialist states, Albanian issue, identity.

Демократичні перетворення, формування правової держави та ринкової економіки в постсоціалістичних країнах вимагають урахування загальноісторичного досвіду, світових закономірностей та регіональних особливостей суспільно–політичної трансформації. Досвід демократичних трансформацій у Республіці Болгарія та Північній Македонії може бути прикладом шляху розвитку нових політичних систем в країнах нової демократії. Становлення та взаємодія болгарських та македонських політичних акторів та громадянського суспільства до європейського простору сформував алгоритм функціонування його інститутів у наднаціональній площині. Це може стати корисним прикладом у європейській інтеграції країн колишнього соцтабору. Адже політичні трансформації призводять докорінні зміни у суспільстві, що переходить на принципи демократичних процедур, ринкової економіки та визнає верховенство права.

На сучасний момент існує суттєвий науковий доробок у рамках досліджуваної тематики за такими напрямками досліджень. Перший напрямок досліджень – праці авторів, що розглядають теоретичні питання основ та трансформації систем та політичних систем

Республіки Болгарія. Можна виділити роботи зарубіжних авторів на тематику теорії політичних систем: Д. Істон; Т. Парсонс; С. Хантінгтон [12]. Окрім цього, необхідно виділити праці авторів, що розглядають трансформацію політичної системи Республіки Болгарія: Р. Кръстанова [5], Я. Стоилов; И. Стефанов [9], М. Манлихерова [6], И. Баева, Ж. Желев, П. Кабачкієва, В. І. Бурдяк, Н. Ю. Ротар [3]. Другий напрямок досліджень становлять роботи присвячені проблематиці національної ідентичності Македонії і вивченню її історичних коренів приділяється в дослідженнях як зарубіжних, так і українських авторів. Проблема сепаратизму і національної ідентичності в Північній Македонії приділяється великої уваги в македонських дослідженнях Х. Айзакса [1], В. Ачкоска [2], Е. Гуськова [4], Б. Ниневські [7]. Але є потреба в порівняльному аналізі процесів формування політичних еліт та трансформації суспільства у Республіці Болгарія та Північній Македонії.

Республіка Болгарія та Північна Македонія – це балканські держави, що мають спільний кордон та мають цікавий шлях становлення політичних систем. На початку 1990–х рр. ХХ ст. у цих державах відбуваються демократичні перетворення, що змінили їх політичний устрій. Тож мета дослідження полягає у порівнянні процесів формування політичних еліт та процесів трансформації у суспільстві в Республіці Болгарія та Північній Македонії. Насамперед необхідно відзначити, що Республіка Болгарія та Північна Македонія мали достатньо різні політичні та історичні умови для трансформації на початку 90–х рр. ХХ ст. : Болгарія була самостійною державою, але з комуністичною політичною системою; Північна Македонія здобула свою незалежність в ході громадянської війни та розпаду Югославської Федерації. Таким чином помічається спільна особливість Республіки Болгарія та Північної Македонії – це соціалістичне минуле та активізація суспільства після падіння режимів. Однак подальший розвиток подій і зміни в середині держав йдуть за різними сценаріями.

Початком демократичних змін у Болгарії став з екологічний рух, що стало відмінною рисою демократизації у Болгарії. Протести у придунайському місті Русе були викликані викидами хлорного газу з хімічного комбінату Гюргево (Румунія), який розташовувався на протилежному березі Дунаю. Тож, 8 березня 1988 р. було створено Цивільний комітет екологічного захисту Русе (ДКЕЗР), до складу якого входили відомі інтелектуали, партійні реформатори БКП та дисиденти. Таким чином, екологічні та цивільні вимоги місцевого значення отримали серйозний національний вимір та стали каталізатором реформаторського процесу для цілої системи [5, 12].

Власне процес демократизації політичної системи Болгарії та політизації болгарського суспільства почався з відставки Т. Живкова 10 листопада 1989 р. Громадяни отримали доступ до політичної інформації держави, а також почали активно висловлювати свою громадянську позицію та відстоювати свої погляди у мітингах та маніфестах. Однак порівнюючи з іншими країнами Центрально Східної Європи, болгарське дисидентство було дуже пізнім, а ключовим питанням демократизації стали екологічні проблеми. Дійсно народний рух та громадянська позиція не протистояли комуністичному режиму до 1989 р. Номенклатура Болгарської комуністичної партії активно підтримувала русофільські настрої в середині країни, не даючи змогу дисидентському руху розвиватися у повній мірі. До того ж соціалістичний період у Болгарії був довготривалим та результативним, що створило особливу взаємодію суспільства та влади, яка передбачала політичне безправ'я, як ціну за розвиток добробуту. За порівняльним дослідженням «Посткомуністичний громадянин», опубліковане 1998 р., Болгарія виявилася однією з політизованих посткомуністичних країн зі стрімким розвитком громадянського суспільства на початкових етапах його трансформації [15, 200]. Проте з початком радянської перебудови в країні став зароджуватися дисидентський рух, який зробив значний внесок у руйнування авторитарної політичної системи та зміцнення громадянського суспільства. І вже на початку 90–х рр. ХХ ст. нова політична еліта проявила себе, як повноцінного суб'єкта внутрішньої політики. Також, Ухвалення Конституції Республіки Болгарії стало свідченням рішучості трансформаційних процесів у країні, демократичних змін політичної системи. Інституційне закріплення права і

свободи громадян стало початком лібералізації та інших юридичних норм, що, у свою чергу, сприяло більшій консолідації громадянського суспільства.

У цьому ж аспекті варто взяти до уваги становлення політичної еліти Македонії, адже цей процес має складний шлях змін і трансформацій. На початку XIX ст., разом з національним відродженням болгар, македонці почали відродження своєї національної ідеї. Однак «Велика ідея» сусідньої Греції та національно-визвольна боротьба Болгарії не дозволили македонській еліті самостійно визначити вектор розвитку. Тож, лише у 1945 р. Македонія стала окремою республікою у складі Югославії. Це стало початком нового етапу в історії македонського національного руху та розвитку македонської ідентичності. Поява у складі Югославії македонської автономії було значним успіхом македонського націоналізму, який створював відносно цілісну македонську державу [2, 114]. Македонська інтелігенція почала культивувати новий образ Македонії, створюючи національні традиції, пов'язані з розвитком нової македонської ідентичності. Варто відзначити, що значну увагу македонська еліта у своїх творах приділяла проблемі поступового відмирання старої традиційної Македонії [1, 7], на зміну якої приходить нова національна Македонія. Не виключено, що македонські націоналістичні еліти позиціонували себе як європейці. Європейські мотиви, у свою чергу, були покликані сприяти формуванню своєрідного культурного та політичного європеїзму. Вірогідно, що такі ідеї могли відігравати роль і своєрідного інтелектуального протесту проти авторитарного режиму Югославії. Тож, автономний статус створив умови та можливості для проголошення країною незалежності та виходу її зі складу Югославії 8 вересня 1991 року. Цього дня у Македонії пройшов референдум, у результаті якого 74% населення погодились на вихід зі складу Югославії [7, 3]. Також наприкінці 1991 р. Народні збори Республіки Македонія прийняли нову Конституцію, яка надала всьому населенню, включаючи всі етнічні групи, широкі демократичні права та свободи. У спеціальних статтях Конституції та у низці поправок до неї наголошувалось, що Республіка Македонія не має жодних територіальних претензій до своїх сусідів і що вона не буде втручатися у їхні внутрішні справи.

У політичній сфері Північної Македонії відбувся перехід від однопартійної до багатопартійної системи. На думку македонських політологів почали формуватися політичні еліти за двома критеріями – громадсько-соціальні та етнічно-державні, адже це було зумовлено багатонаціональним складом населення. Відповідно до цього поділу відзначимо, що етнічно-державні партії мають на меті створення національної македонської держави та досягнення національної духовної, політичної, економічної та етнічної єдності македонського народу (яскравий представник такої партії є Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія македонської національної єдності (ВМРО–ДПМНС) [14]. Громадсько-соціальні партії проголошують своєю метою трансформацію республіки в цивільну демократичну державу, що розвивається на легальній основі, а саме це курс на будівництво вільного, справедливого і благополучного суспільства політичного плюралізму, створення нормативної бази ринкової економіки, зниження рівня безробіття, подолання тенденцій, що формуються в суспільстві, прав національностей від загальних прав громадян (типовий представник такої партії є Соціал-демократичний союз Македонії (СДСМ), спадкоємиця Комуністичної партії Македонії) [10].

З початку проведення демократичних реформ у Болгарії стала помітна участь інтелігенції у них. Число обраних до складу парламенту Болгарії у 1991 та 1994 роках інтелектуалів перевищило всі попередні показники. Сьогодні вже здається звичним те, що парламентарями стали поет В. Петров, рок-музикант К. Маричков, філософ та соціолог П.-Е. Мітев, естрадний співак Т. Колев. Більшість із них незабаром залишили сферу політичної діяльності, але у цей момент інтелігенція проявила себе як активний учасник соціальних перетворень. Подібне явище було тенденцією і у інших східноєвропейських країнах. Тож інтелігенція є тією соціальною групою, яка знаходить простір своєї діяльності у момент гострих соціальних змін. Інтелектуальна еліта доводила необхідність нової політичної культури та нових ціннісних орієнтирів для суспільства Болгарії наприкінці XX ст. Така

необхідність виникла коли, ні економічний статус, ні матеріальні інтереси не могли визначати масову поведінку людей, а викликали лише загальнонаціональне невдоволення. Тоді ж перший план вийшли ціннісні уявлення, що стимулювали проведення реформ. Критика, що висловлювалася інтелігенцією, заклала основи формування нової громадської думки, основи переходу до громадянського суспільства. Тогочасні політичні еліти та інші групи освічених людей стали нав'язувати болгарському суспільству свої ідеї та погляди на майбутнє переходу, але аж ніяк не представляти інтереси всього населення [9, 82].

Таким чином, в умовах глибокої соціальної кризи, коли стара номенклатура виявилася нездатною виконувати свої управлінські функції, роль інтелігенції у болгарському суспільстві почала швидко зростати. Інтелігенція, інтелектуали виражали масові устремління і швидко стали в очах всіх живими символами перетворень та реформ. Це стало можливим завдяки унікальній можливості щодо участі у формуванні нової політичної влади як елітної соціальної групи [9, 86]. Серед представників тогочасної посткомуністичної політичної еліти не залишилося жодного політика – часів «перебудови». В наслідок цього, у період 1992–1994 рр. з болгарської політики були в основному відтіснені лідери демократичної опозиції, які сприяли перемозі Союзу Демократичних Сил на парламентських виборах у жовтні 1991 р. А вже після 1997 р., у Болгарії почала затверджуватись ідеологія прагматиків. Влада еліт у суспільстві була умовною, бо впливовість еліт пов'язана з тим, якою мірою вони символізують ті чи інші цінності та ідеї. Отже, замість соціального вибуху у Болгарії стали виникати елітні групи, які швидко рухалися по вертикалі влади і зайняли верхні щаблі соціальної структури, від яких залежав подальший розвиток соціальних процесів. Тож такий процес можна однозначно вважати революційним, оскільки відбулася реальна зміна суб'єктів влади. Стара номенклатура була витіснена зі своїх привілейованих позицій. Як вже стає зрозумілим, нова болгарська політична еліта утворювалася з представників інтелігенції, які раніше не займались політикою. Нова еліта згуртувала людей з різними життєвим досвідом і політичними поглядами у майбутнє.

Поступово в середині Болгарії стали складатися партії, що були близькі ідеологічно, проте відрізнялись за своїми ціннісними установками і політичним поглядом у майбутнє соціальних змін. Тож, після 10 листопада 1989 р., у Республіці Болгарія зароджувався політичний плюралізм, який створював динамічний розвиток громадянського суспільства. Реакція болгарського суспільства на нові еліти виявилася складною, що було пов'язано насамперед із потребами соціальних змін. Виникло багато нових політичних партій, котрі виглядали у очах суспільства як захисники певних соціальних інтересів, зокрема групових інтересів. Однак, особливістю нових еліт, стало те, що всі вони без винятку склалися з представників науки, мистецтва, культури, економіки. Нові еліти ввели у практику повсякденного життя країни та організували довгі багатослівні обговорення. На думку болгарської дослідниці А. Крістєвої, така багатослівність створювала видимість активного політичного життя та прикривала реальні обставини політичного життя того часу: партії формувалися зверху донизу. «У зв'язку з цим повсюдною була присутність влади, а прояви громадянського суспільства були вкрай слабкими» [9, 106]. М. Манліхєрова посилається на результати соціологічного дослідження, проведеного агентством «Вітоша Рісерч» у 1998 р. (жовтень–листопад) 60% опитаних представників болгарської еліти вважали, що Болгарія потребує сильного лідера, який наведе лад у країні. Інші соціологічні дослідження показували, що на початку будь-якої успішної модернізації домінуючу роль грала гранична політична еліта, а управління мало авторитарний характер. Відповідно до даних дослідження «Еліта і зміни в Болгарії» (1997) ступінь поширення корупції в болгарському суспільстві була оцінена представниками національної еліти як висока [6].

Далі з'ясуємо, що для македонської інтелектуальної традиції та націоналізму першої половини 1990–х років було характерне прагнення довести політичний, культурний та релігійний континуїтет на території Македонії. Вже на початку своєї повноцінної незалежності Македонія зіткнулася з низкою серйозних викликів як зовнішніх, так і внутрішніх. Першою постала проблема багато національності. А вже після розпаду

Югославії, у багатьох колишніх республіках у 1990-х рр. національні меншини вважались загрозою незалежності та підривом авторитету держав у міжнародному співтоваристві [8, 100]. Але, у Конституції Македонії гарантуються широкі права національних меншин, наприклад – у суб'єктах, де більшість (або значну частину) становлять національні меншини, дозволяється використання мови цієї національної меншини [8, 101]. Також меншинам гарантовані й інші права, особливо у галузі освіти та культури. Однак, вихід Македонії з Югославії був достатньо мирним, та все ж албанці були першими, хто почав чинити опір безпосередньо виходу держави зі складу Югославії, аргументуючи це тим, що вони складають більше третини населення країни, тому їх голос теж мав бути почутим. Ця етнічна група компактно проживає у сільській місцевості у північно-західних, північних та деяких центральних районах країни. Протягом 1940–1990-х рр. відбувалося зростання чисельності албанців. Албанське населення вимагало значного розширення своїх прав, а також відмови від побудови національної держави македонців або принаймні визнання державотворчою також албанським народом. Саме через албанську кризу та побоювання поширення конфліктів із сусідніх республік, Македонія у 1992 р. запросила введення миротворчих сил [4, 618]. З 1992 по 1998 р. Миротворчі сили ООН перебували її території. При цьому особлива увага приділялася районам, що межують із Косово. Незважаючи на вжиті запобіжні заходи, наприкінці дев'яностих років у Македонії на зразок Косово йшло формування озброєної організації албанських націоналістів – Армії національного визволення (деякими державами вона була визнана терористичною організацією). Більше того, протягом всього існування незалежної Македонії інтереси найчисленнішої етнічної меншості країни – албанців – були представлені різними партіями. Серед них – Партія демократичного процвітання (ПДП), Демократична партія албанців (ДПА), Демократична спілка за інтеграцію (ДСІ). Основним у діяльності партій було і є дотепер зміна статусу албанського населення Македонії – перетворення країни на державу двох титульних народів, формування загально албанського культурного простору, здобуття освіти рідною мовою, встановлення рівноправності албанської та македонської мови, запровадження ринкової економіки. Не зважаючи на цей факт, македонська політична еліта розраховувала на політичне врегулювання ситуації. Парламентські вибори 1998 р. повинні були в значній мірі зняти внутрішню напругу та закріпити стратегію країни на перебудову.

Політики були одноставні, що вибори мали показати ступінь зрілості нової держави. Тож за результатами виборів перемогу отримала Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія македонської національної єдності (ВМРО–ДПМНС), однак албанські партії отримали 32% від всіх місць парламенту [7, 5]. Нова політична коаліція пішла на шлях залучення великої кількості албанського населення на службу до державних органів. Однак албанська політична еліта була зацікавлена у дестабілізації політичного життя країни, у зв'язку з цим, на початку 2001 року відбулася ескалація етнополітичного конфлікту, що потребувало залучення місії НАТО та ОБСЄ. Відбувалися напади бойовиків Армії національного визволення на поліцію та військових на заході країни. НАТО та ЄС наполягали на політичному вирішенні конфлікту [8, 160]. Відповідно, у серпні 2001 р. між урядом Македонії та албанськими політичними силами (представляють албанців у Македонії) було укладено Рамкову угоду («Охридську»), що поклала край військовому конфлікту. Також вона передбачала розширення гарантій прав національних меншин [8, 161], що у свою чергу передбачало зміну Конституції Македонії, а саме, з преамбули видалялися згадки про етнічні групи, натомість запроваджувалося поняття «громадянин Македонії».

Безсумнівно, що особливе неприйняття з боку македонської політичної еліти викликало те, що сусідні держави не тільки не визнавали існування македонської нації та македонської мови [3, 351], до того ж прагнули довести штучність македонської нації, віднести її до політичних міфів. Тож, значна увага приділялася проблемам правонаступності та безперервності історії Церкви Республіки Македонія. На думку македонських авторів, на території середньовічної Македонії існувала своя церква, де богослужіння велося

македонською (слов'янською) мовою. Більше того, македонські інтелектуали вважали, що створення самостійної Македонської Церкви, що відбулося ще в СР Македонії, є природним продовженням незалежної традиції церковної македонської історії [11]. Таким чином, упродовж 1990-х років македонський націоналізм розвивався в умовах співіснування етнічних та громадянських конфронтацій. Якщо на ранньому етапі політичних змін домінували другі, то в умовах майже повної відсутності діалогу з болгарськими та грецькими політичними та науковими елітами, заперечення самого факту існування македонців як нації, актуалізувалися радикальні тенденції [11]. Усе це свідчить про те, що формування македонської політичної еліти відбувалось у конфліктному середовищі як в середині держави так і на міжнародній арені.

Наступний важливий етап трансформації припав на 2004–2017 рр. На той час у Болгарії сформувалася потужна суспільна підтримка членства в НАТО та ЄС. Ні зміна влади всередині країни, ні зовнішньополітичні обставини у цей період не впливали на суспільне ставлення до інтеграції. Прагнення членства в НАТО було усвідомленою потребою у безпеці болгар настільки, що ідеологічні міркування відійшли на другий план. На цьому історичному етапі не було жодного соціального прошарку, в якому б підтримка входження Болгарії до Альянсу не домінувала. Таке ставлення до НАТО було пов'язане з очікуванням швидкої та безболісної інтеграції Болгарії до Європи. Масові суспільно-політичні настрої відзначалися взаємопов'язаністю уявлень про членство країни в НАТО та прискорення процесу євроінтеграції. Болгари вважали, що НАТО, на відміну від ЄС, швидше і більш якісно демонструє позитивні зміни в Болгарії. Найбільш активно підтримували євроатлантичну інтеграцію громадяни з високим соціальним та матеріальним статусом [3]. Входження Болгарії до НАТО (29 березня 2004 р.) та ЄС (1 січня 2007 р.) стало новим етапом інтеграції – у рамках самих структур. Спостерігалися значні зміни як у суспільно-політичному та економічному середовищі країни, так і в потенційних можливостях впливу на міжнародній арені. Приєднання до європейської спільноти відкрило широкі умови діяльності національних інститутів, додало нові виміри їх функціонування: на рівні прийняття рішень, впливу на реформи, партнерських відносин із наднаціональними інститутами. Болгарія приєдналася до європейського культурно-освітнього середовища, просторово розширилися його права та можливості.

Слід також зазначити, що у ціннісному вимірі трансформаційних процесів також відбуваються зміни. Згідно з результатами Європейського дослідження цінностей [6], у болгарському суспільстві спостерігаються серйозні зрушення, а саме прийняття більшістю переконання, що свобода є більшою цінністю, ніж рівність. Серед інститутів демократії найбільшою довірою користується Європейський Союз, тоді як політичні партії, будучи виразниками політичних інтересів громадян, мають найменшу довіру. Однак у той же час, болгарське суспільство почало втрачати свою ініціативність і нарощувати байдужість. На початку виникнення нових еліт йшов процес поєднання творчих і владних груп суспільства, але зараз найбільш характерним стало відчуження політичних та творчих еліт. Політики повністю поглинені подіями, що відбуваються; інтелектуали свідомо ставлять себе поза політикою. У наш час окремі еліти гуртуються навколо певних цінностей або цілей, що може бути небезпечним для болгарського суспільства. І. Стефанов зазначає, що сегментація нових еліт, що відбувається, означає, по суті, поступове їх відчуження та відокремлення [9, 111]. Нові еліти у сучасному болгарському суспільстві дедалі менше сприймаються як носії нових ідей, із нею дедалі менше пов'язують сподівання майбутнього розвитку країни. Це робить нові еліти вразливими, посилює небезпечні деструктивні внутрішні суперечності. Стає все більш гострим питання про те, чи ефективні зараз нові еліти.

Повертаючись до Республіки Македонія, то нове століття у Республіки Македонія починалось з нової хвилі суперечок за спадщину стародавньої Македонії була спровокована діями партії Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія за македонську національну єдність (ВМРО–ДПНЄ), яка прийшла до влади у 2006 р. [3, 355]. Ця партія вважає себе наступницею організації, яка боролася за незалежність від імперії

Османа в кінці XIX – початку XX ст. Період правління ВМРО–ДПНЄ був відзначений появою по всій країні численних пам'ятників Олександру Македонському та його батькові Філіпу Другому. У рамках проекту «Скоп'є–2014» центр столиці Республіки Македонія виявився переважаним пам'ятниками різним історичним діячам, зокрема античного періоду. Архітектурний ансамбль міста поповнився будинками, що нагадують про античну культуру. Проведена ВМРО–ДПНЄ політика антиквізації викликала обурення та протести у сусідній Греції [1]. На фоні цього Греція блокувала вступ Республіки Македонія до складу Європейського союзу (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО), вимагаючи змінити назву країни. Після приходу до влади партії Соціал-демократичний союз Македонії відбулись зміни у стані справ. Новий уряд Македонії, сформований у 2017 р., зробив кроки для врегулювання суперечки з Грецією, що відкрило б країні шлях до ЄС та НАТО. До цього часу грецька влада також стала спокійніше ставитися до наявності слова «Македонія» в назві сусідньої держави. Для них головне, щоб назва була складовою.

У результаті 17 червня 2018 р. міністри закордонних справ Греції та Республіки Македонія Нікос Кодзіас та Нікола Димитрів на озері Преспа урочисто підписали договір, згідно з яким Республіка Македонія має прийняти нову назву Республіка Північна Македонія. І тут Греція була готова зняти свої претензії до назви країни. Саме цей договір, який набув чинності після його ратифікації парламентами обох країн, дозволив вирішити конфлікт Македонії з Грецією та почав процес вступу до НАТО. Нова назва країни виявилася прийнятною і для македонців, і для греків. Не дивлячись на існування як на македонській, так і на грецькій стороні радикалів та незадоволених новою назвою країни, на державному рівні конфлікт між Грецією та Македонією був улагоджений.

У процесі становлення політичної еліти Македонії на даний момент можна умовно виділити три періоди. Перший (до 1994 р.) – час формування та становлення політичної системи. Другий (1994–2006 рр.) – передкризовий період, Македонія занурюється у конфлікт. Третій період (2007 р. – по сьогодні) – постконфліктний та кризовий. Політична еліта робить ставку на побудову прагматичної міжнаціональної внутрішньої політики, що призводить до кризи в політичній системі. Вирішенню кризи і водночас її розвитку сприяють дві партії – ВМРО–ДПМНЄ та СДСМ, які є основними конкурентами на виборах. Кожен із зазначених політичних акторів прагне вирішити однакові завдання внутрішньо– та зовнішньо характеру. По суті, жодній із конкуруючих партій та коаліцій, сформованих навколо них, не вдалося виконати свої обіцянки. Тому виборці, мабуть, здійснюють своєрідний процес передачі влади від СДСМ до ВМРО–ДПМНЄ і назад, подібно до руху маятника. Також, практика останніх показує, що активну роль грає не македонський виборець, а албанський, так як, перемогу здобуває і коаліція, в якій беруть участь албанські партії. І до сьогодні це питання є невирішеним. Тож, порівнюючи процеси євроінтеграції Республіки Болгарія та Північної Македонії з впевненістю можна сказати, що тут є значні відмінності. Адже Республіка Болгарія вирішувала економічні та соціальні проблеми, а у політичному колі відбулась консолідація політичних у прагненні вступити у ЄС та НАТО. То у Північній Македонії все змінилось на стадії розвитку через внутрішню політичну нестабільність та зовнішні суперечки з сусідніми державами.

Підводячи *підсумки* необхідно відзначити, що становлення політичних еліт Республіки Болгарія та Північної Македонії відбувались у період трансформації країн Центрально-Східної Європи. У більшості країнах на початку 1990–х рр. XX ст. цього регіону починались зміни у політичній системі, громадянському суспільстві, формувались демократичні інститути та основи правової держави. Республіка Болгарія та Північна Македонія мали достатньо різні політичні та історичні умови для трансформації на початку 90–х рр. XX ст., адже Болгарія була самостійною державою, а Північна Македонія здобула свою незалежність в ході громадянської війни та розпаду Югославської Федерації. Однак існувала спільна риса Республіки Болгарія та Північної Македонії – це соціалістичне минуле та активізація суспільства після падіння режимів. У цих країнах народ було визнано головним джерелом влади, були задекларовані права та обов'язки громадян у національних

конституціях, зароджувався політичний плюралізм та свобода слова. Однак становище держав та настрої громадянського суспільства призвели до різного перебігу подій.

Загалом процес становлення політичних еліт можна умовно виділити три періоди: перший (до 1994 р.) – час формування та становлення політичної системи; другий (1994–2006 рр.) – передкризовий та конфліктний для Македонії період; третій період (2007 р. – по сьогодні) – євроатлантичний період. Тож, демократизації політичної системи Болгарії та політизації болгарського суспільства почався з відставки Т. Живкова 10 листопада 1989 р. Громадяни отримали доступ до політичної інформації держави, а також почали активно висловлювати свою громадянську позицію та відстоювати свої погляди у мітингах та маніфестах. Однак порівнюючи з іншими країнами Центрально-Східної Європи, болгарське дисидентство було дуже пізнім, а ключовим питанням демократизації стали екологічні проблеми. В свою чергу становлення політичної еліти Македонії має складний шлях змін і трансформацій. В кінці ХХ ст. македонська політична еліта почала культивувати новий образ Македонії, створюючи національні традиції, пов'язані з розвитком нової македонської ідентичності. На хвилі таких ідей 8 вересня 1991 р. у Македонії пройшов референдум про вихід з складу Югославії, та згодом затверджено нову конституцію Північної Македонії. У політичній сфері Північної Македонії відбувся перехід від однопартійної до багатопартійної системи, що призвело до формування політичних еліт за двома векторами – громадсько-соціальні та етнічно-державні, адже це було зумовлено багатонаціональним складом населення. На другому етапі, у період 1992–1997 рр. з болгарської політики були в основному відтіснені лідери демократичної опозиції, які сприяли перемозі Союзу Демократичних Сил на парламентських виборах у жовтні 1991 р. А вже після 1997 р., у Болгарії почала затверджуватись ідеологія прагматиків. Отже, замість соціального вибуху у Болгарії стали виникати елітні групи, які швидко рухалися по вертикалі влади і зайняли верхні щаблі соціальної структури, від яких залежав подальший розвиток соціальних процесів. Тож такий процес можна однозначно вважати революційним, оскільки відбулася реальна зміна суб'єктів влади. Стара номенклатура була витіснена зі своїх привілейованих позицій. Як вже стає зрозумілим, нова болгарська політична еліта утворювалась з представників інтелігенції, які раніше не займалися політикою. Нова еліта згуртувала людей з різними життєвим досвідом і політичними поглядами у майбутнє. Поступово в середині Болгарії стали складатися партії, що були близькі ідеологічно, проте відрізнялись за своїми ціннісними установками і політичним поглядам у майбутнє соціальних змін.

Для македонської інтелектуальної традиції та націоналізму першої половини 1990–х років було характерне прагнення довести політичний, культурний та релігійний континуїтет на території Македонії. Вже на початку своєї повноцінної незалежності Македонія зіткнулася з низкою серйозних викликів як зовнішніх, так і внутрішніх. Першою постала проблема багато національності. Албанське населення вимагало значного розширення своїх прав, а також відмови від побудови національної держави македонців або принаймні визнання державотворчою також албанським народом. Політична еліта Македонії існувала у кризовому стані та шукала шляхи вирішення албанського питання. З 1992 р. на території перебували миротворчі сили ООН, а вже з 2002 р. – НАТО та ОБСЄ. На місцевому рівні македонська політична еліта розраховувала на політичне врегулювання ситуації. Парламентські вибори 1998 р. повинні були в значній мірі зняти внутрішню напругу. Нова політична коаліція пішла на шлях залучення великої кількості албанського населення на службу до державних органів. Однак албанська політична еліта була зацікавлена у дестабілізації політичного життя країни, у зв'язку з цим, на початку 2001 р. відбулася ескалація етнополітичного конфлікту.

Таким чином, упродовж 1990–х рр. македонський націоналізм розвивався в умовах співіснування етнічних та громадянських конфронтацій. Якщо на ранньому етапі політичних змін домінували другі, то в умовах майже повної відсутності діалогу з болгарськими та грецькими політичними та науковими елітами, заперечення самого факту існування македонців як нації, актуалізувалися радикальні тенденції. Усе це свідчить про те, що

формування македонської політичної еліти відбувалось у конфліктному середовищі як в середині держави так і на міжнародній арені. Наступний важливий етап трансформації припав на 2004–2017 рр. На той час у Болгарії сформувалася потужна суспільна підтримка членства в НАТО та ЄС. Приєднання до європейської спільноти відкрило широкі умови діяльності національних інститутів, додало нові виміри їх функціонування: на рівні прийняття рішень, впливу на реформи, партнерських відносин із наднаціональними інститутами. Болгарія приєдналася до європейського культурно-освітнього середовища, просторово розширилися його права та можливості.

Однак нові еліти у сучасному болгарському суспільстві дедалі менше сприймаються як носії нових ідей, із нею дедалі менше пов'язують сподівання майбутнє розвитку країни. Це робить нові еліти вразливими, посилює небезпечні деструктивні внутрішні суперечності. Стає все більш гострим питання про те, чи ефективні зараз нові еліти. У Північній Македонії, політична еліта також робить ставку на побудову прагматичної міжнаціональної внутрішньої політики, що призводить до кризи в політичній системі. Вирішенню кризи і водночас її розвитку сприяють дві партії – ВМРО–ДПМНС та СДСМ, які є основними конкурентами на виборах. Кожен із зазначених політичних акторів прагне вирішити однакові завдання внутрішньо– та зовнішнього характеру. По суті, жодній із конкуруючих партій та коаліцій, сформованих навколо них, не вдалося виконати свої обіцянки. Тому виборці, мабуть, здійснюють своєрідний процес передачі влади від СДСМ до ВМРО–ДПМНС і назад, подібно до руху маятника.

Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок, що процеси формування політичних еліт та процеси трансформації суспільства у Республіці Болгарія та Північній Македонії мають докорінно різний шлях розвитку, що дає перспективи подальшого вивчення заявлених проблем. Також, певною мірою, цей досвід може бути корисним і нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Айзакс Х. Идоли на племето: Групова идентичност и политическа промяна. София : Атика, 1997. 256 с.
2. Ачкоска В. Некои демографски движенія и етнички промени во Република Македонија по втората светска војна. *Македонците и словенците во Југославија* / упоред. Н. Велјановски, Б. Давитковски. Скопје Љубљана, 1999. С. 113–127.
3. Бурдяк В. І., Ротар Н. Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: монографія. Чернівці : Рута, 2004. 328 с.
4. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). Москва : Русское право, 2001. 720 с.
5. Кръстанова Р. Зеленото движение и зелените партии в България: Между интеграция в системата и системна промяна. Фондация Фридрих Еберт, 2012. 42 с.
6. Манлихерова М., Медии и елит. Взаимни влияния в периода 1995–2000. URL: <http://mediaelite.org/doc.html> (дата звернення: 15.01.2022).
7. Ниневски Б. Избори и медиуми–2. *Кочани: Европа–92*. 2006. С. 46–56.
8. Пономарёва, Е. Г. Политические развитие постъюгославского пространства (внутренние и внешние факторы): монография. Москва : МГИМО-Университет, 2007. 235 с.
9. Стефанов И. Алтернативи на интелектуалното поведение. София, 2000. 125 с.
10. Alliance of Democratic Forces in Macedonia – SDSM. URL: <http://www.sdsm.org.mk/> (дата звернення: 15.01.2022).
11. Artić M. Transformacija tradicionalnih religijskih identiteta. *Nova prisutnost* 6. 2008. Vol. VI. No 1. P. 85–105.
12. Huntington S. *Political Order in Changing Societies* New Haven, 1968. URL: <http://surl.li/cexxu> (дата звернення: 15.01.2022).
13. Macedonia Statue: Alexander the Great or a Warrior on a Horse? *The Guardian*. 14.08.2011. URL: <http://surl.li/cexxz> (дата звернення: 20.01.2022).

14. Party for Democratic Prosperity – PDP. URL: <http://surl.li/cexye> (дата звернення: 20.01.2022).

15. The Postcommunist Citizen / Ed. Barnes S., Simon J. Erasmus Foundation and Institute for Political Studies of the Hungarian Academy of science, 1998. 269 p.

Грушова Т.В., Поняткова Д.В.

ОБРАЗ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА

Українські інтернет-медіа активно висвітлюють різнопланові теми стосовно сучасного життя Північної Македонії. Головна увага приділяється політичним питанням: взаємини країни із Грецією і Болгарією, отримання членства в НАТО і шлях до ЄС. ЗМІ створено образ держави здатної, до компромісу задля досягнення обраної цілі. Європейські цінності є пріоритетом у зовнішньо- і внутрішньодержавних кроках. Північна Македонія має серйозні екологічні проблеми, вирішення яких відбувається вкрай повільно. Акції еко-активістів активно коментували представники мас-медіа. Культура України і Північної Македонії знаходиться у тісному зв'язку, чому сприяють туристичні контакти і діяльність української діаспори, яка активно популяризує українську культуру. Українські інтернет-медіа створили привабливий образ країни із багатовіковою історією, європейською стратегією розвитку, дружньо налаштованою до комунікації із цивілізованими країнами світу.

Ключові слова: Республіка Північна Македонія, Україна, інтернет-медіа, образ країни.

Grusheva T.
Poniatkova D.

THE IMAGE OF NORTH MACEDONIA IN UKRAINIAN INTERNET MEDIA

Ukrainian internet media actively cover various topics related to the modern life of North Macedonia. The focus is on political issues: the country's relations with Greece and Bulgaria, NATO membership and the path to the EU. The media created an image of a state capable of compromise in order to achieve the chosen goal. European values are a priority in foreign and domestic steps. North Macedonia has serious environmental problems, which are being resolved very slowly. Representatives of mass media actively commented on the actions of environmental activists. The culture of Ukraine and North Macedonia is closely linked, which is facilitated by tourist contacts and the activities of the Ukrainian diaspora, which actively promotes Ukrainian culture. Ukrainian internet media have created an attractive image of a country with a centuries-old history, a European development strategy, friendly to communication with civilized countries.

Key words: Republic of North Macedonia, Ukraine, internet media, image of the country.

Північна Македонія здобула незалежність 8 вересня 1991 р.; з Україною її пов'язують дипломатичні та культурні зв'язки. Досвід Північної Македонії, котра є 30-м членом Північноатлантичного альянсу, важливий для сучасної України. Сьогодні в Україні інтернет-медіа набувають усе більшої ваги, а відповідно формують образ Північної Македонії у свідомості українців. Після вивчення інформації, що міститься на сайтах українських видань і популярних новинних платформ, таких як BBC News Ukrainian, «Радіо Свобода Україна», «Європейська правда», «Українська правда», «УНІАН», «ОВОZREVATEL», «Укрінформ», приватної радіостанції «радіо НВ», порталу «Балканський оглядач», доходимо висновку, що у представленні Північної Македонії українськими ЗМІ є кілька важливих тем і напрямів, котрі і визначають образ держави, а саме: політика (зовнішньополітичний курс/ініціативи

Північної Македонії (найбільш висвітлений в українських засобах масової інформації напрям); внутрішньодержавні події – особливий інтерес представляє громадське життя, вирішення екологічних питань, відповідь на сучасні виклики, такі як пандемія); культура (більшість аналізованих нами матеріалів присвячена особливостям македонської культури та описує міждержавну співпрацю у цій сфері Північної Македонії та України); релігійне життя.

Найперше варто сказати, що Північна Македонія сприймається українцями як держава, що поділяє і впроваджує європейські цінності. За твердженням українських дослідників, європейські цінності включають у себе повагу до гідності особи, демократію, верховенство права, індивідуальну свободу, рівність, правову державу, солідарність, мирне розв'язання суперечок, захист навколишнього середовища, захист культурної спадщини [29; 5]. Із презентованих українській громадськості матеріалів можна зробити висновок, що більшістю північномакедонського суспільства європейські цінності були визнані, і це підтверджено на практиці.

Північна Македонія є членом ООН, НАТО та Ради Європи. Висвітлюючи політичні питання, українські мас-медіа, перш за все, аналізували вступ Північної Македонії до НАТО; залагодження конфлікту із Грецією, Болгарією [4; 8]; проведення реформ у державі; виконання вимог європейських партнерів щодо вступу в ЄС; зусилля з подолання міграційної кризи; злагоджені дії з вирішення сучасних, проблем таких як протидія терористичному угрупованню «Ісламська держава» [16]; допомога біженцям із Афганістану [13] разом із країнами ЄС та НАТО.

Уже кілька років увага українських ЗМІ прикута до міждержавного діалогу Північна Македонія – Греція, Північна Македонія – Болгарія. Попри довгі суперечки між урядами Греції і Македонії та протести греків через зміну назви Македонії [22] урядові країни вдалося залагодити конфлікт із Грецією, яка, між іншим, довгий час блокувала вступ Північної Македонії до НАТО і ЄС. У ході компромісу було змінено назву країни з Македонія на Республіку Північна Македонія (догівір підписаний у червні 2018 р., а офіційна зміна назви – лютий 2019 р.); змінено національний прапор, з якого вилучено «Віргінську зірку» (відомий символ знайдений на гробниці Філіппа Македонського у столиці стародавньої Македонії Вергині (тепер територія Греції) у 1977 р. і який пов'язували із правлячою династією Македонії); відбувся перший візит президента Північної Македонії у Грецію в жовтні 2021 р. [19].

Українські онлайн-медіа активно висвітлювали «шантаж історією» та хід залагодження конфлікту із Болгарією, котра блокувала вступ країни до ЄС, наполягаючи на поступках в історичних питаннях, що для Північної Македонії вважалося неприйнятним. Але заради розблокування перемовин про вступ країни до ЄС (так коментують цю подію українські ЗМІ) було переглянуто оцінки факту окупації держави під час Другої світової війни. Північна Македонія погодилася вилучити з написів на пам'ятниках та з підручників згадки про «болгарську фашистську окупацію». Офіційну версію такої поступки (компромісу) озвучив прем'єр-міністр Північної Македонії Зоран Заєв. За його словами, це зроблено «в дусі дружби, співпраці та добросусідства», а сам фашизм не повинен мати етнічного виміру [15; 9]. Хоча цими кроками проблема не є вичерпаною. Заголовки ЗМІ знову рясніють переліком умов, які Болгарія називає для розблокування переговорів про вступ Північної Македонії до Європейського Союзу [2]. Прогнозуємо швидке і мирне вирішення спірних питань, враховуючи попередній досвід політичного компромісу Скоп'є. Здатність домовлятися уможливила ще одну глобальну ініціативу в напрямі балканського співробітництва: рішення Північної Македонії, Сербії, Албанії про «міні-Шенген» з 01.01.2023 р., тобто про вільний перетин кордонів громадянами цих держав [10; 17].

Отже, образ Північної Македонії на зовнішньополітичному рівні, що вимальовується при аналізі ЗМІ: це держава, що визнає європейські цінності, користуючись ними як орієнтиром у зовнішній політиці; найгарячіші конфлікти, що стосуються ідентичності, історичної пам'яті, залагоджує за допомогою компромісів; упевнено і непохитно

дотримується спільних для НАТО цінностей (як відомо за ратифікацію протоколу про вступ країни до НАТО у 2020 р. проголосували 98 % депутатів парламенту); наполегливо інтегрує до ЄС, а також є учасницею внутрішньобалканських і світових безпекових ініціатив.

Українські інтернет-медіа приділяють окрему увагу внутрішньодержавній ситуації у Північній Македонії. Аналіз інформації дозволяє зробити висновок про тотожність актуальних проблем у державі із європейськими труднощами. Сучасні ЗМІ приділяють максимум уваги питанню пандемії, де досвід окремих країн може бути ілюстративним. Тому прискіплива увага до туристичних країн, таких як Північна Македонія, є виправданою.

Українські мас-медіа одностайні у висновку, що пандемія стала «лакмусовим папірцем» при сприйнятті європейських цінностей. Так, у Північній Македонії з'явився цікавий досвід, коли під час парламентських виборів (липень 2020 р.) хворим на COVID-19 було виділено окремий день для голосування [11]. Таке рішення можна назвати «соломоновим», коли були дотримані карантинні обмеження і право громадян на волевиявлення було реалізоване. Продовжуючи цю тему, скажемо, що для країни життя окремої людини є не просто декларованою, а справжньою цінністю. Пожежа в тимчасовій ковід-лікарні у м. Тетово, внаслідок якої загинули 14 людей, у вересні 2021 р. стала однією із топових новин. Після цієї трагедії міністр охорони здоров'я Північної Македонії Венко Філіпче заявив: «я вважаю себе добросовісним лікарем і міністром, тому сьогодні з моральних міркувань подав заяву про відставку» [6; 18]. Такий вчинок зрозумілий кожному європейцю.

На початку статті ми зазначили, що європейські цінності включають у себе, між іншим, питання захисту навколишнього середовища. Аналіз інтернет-медіа дозволяє зробити висновок про особливу увагу македонців до екологічних проблем. Їхні протести свідчать, з одного боку, про наявність серйозних проблем у цій сфері (Північна Македонія – одна з найбільш забруднених країн Європи. Це – наслідок утилізації сміття шляхом спалювання, використання дров'яних печей тощо), з іншого, – незадовільний рівень державних заходів щодо покращення екологічної ситуації. Екологічні групи привертають увагу уряду і суспільства до проблеми забруднення повітря акціями протесту.

Екологічна ситуація в країні є дійсно складною. Про це свідчать такі факти, що в дні підвищеного забруднення скорочується робочий день для груп населення, які в зоні ризику, забороняються заходи на відкритому повітрі, а також скорочується використання урядового автопарку. У ЗМІ жваво обговорювали зізнання Президента Стево Пендаровського в парламенті про те, що забруднення повітря серйозно підриває потенціал країни [14]. У той же час корисний досвід потребує більшого резонансу. І тут мас-медіа з потужним мобілізаційним потенціалом були б корисними. На наш погляд, популяризації заслуговує багаторічна ініціатива македонського оперного співака ЮНЕСКО Бориса Траянова про щорічну висадку дерев, у рамках якої було висаджено станом на 2011 р. близько 33 мільйонів дерев [23].

Однією із важливих тем у висвітленні українських ЗМІ є культура, яка представлена захоплюючими розповідями про культурну спадщину Північної Македонії. Окремий розділ в інформаційних блоках займає інформація про українсько-македонську культурну і туристичну співпрацю [3]. Контакти обох країн у цьому напрямі є досить широкими і розвиненими як на міждержавному рівні (меморандум про сприяння туристичного бізнесу і туризму обох країн) [27], так і на рівні діаспори. Наведемо кілька прикладів. Посольство України та громада українців імені Л. Українки стали ініціаторами організації унікальної виставки, яка була присвячена доробкам українських майстринь. Метою такого заходу стала популяризація української культури в Північній Македонії [20]. ЗМІ приділяли увагу заходам на честь 150-річчя з дня народження Лесі Українки; висвітлювали української програми на фестивалі документального кіно в Північній Македонії [24], вшанування членами діаспори Т.Г. Шевченка і покладання квітів біля пам'ятника у Скоп'є, вшанування членами української діаспори захисників Скоп'є в день пам'яті і примирення [25], видання македонською мовою українських книжок [26]. Отже, українсько-македонська співпраця в царині культури активізувалася через проведення українською діаспорою заходів і підтримку

ініціатив, що популяризують українську культуру і традицію в Північній Македонії і водночас завдяки заходам, що засновані на спільних цінностях зміцнюють міждержавні стосунки.

Сучасна духовна культура Північної Македонії презентована мас-медіа через нечисельні матеріали про карнавал, який відбувся попри карантин у містечку Вевчани, що вже давно приваблює туристів і має язичницьке коріння та 1400-літню історію [1]; візит Папи Римського і вшанування пам'яті матері Терези [12]; матеріали про надзвичайну майстерність македонських черниць у виготовленні митрополичих і єпископських митр [21]. Отже, македонське культурне надбання в українських ЗМІ виглядає міцно пов'язаним із релігійністю і збереженням національної ідентичності.

Примітно, що українці сприймають Північну Македонію як країну з високим авторитетом православної церкви. Як відомо, у соціалістичній Македонії церкві була приділена велика роль. На церковному соборі в липні 1967 р., де вирішувалося питання незалежності Македонської православної церкви, був присутній керівник комуністичної партії Крсте Чрвеновскі, а митрополит Досіфей нагороджений орденом югославського прапора. Проте Сербська православна церква не визнала цієї автокефалії і до сьогодні автокефалія Македонської православної церкви є ключовим завданням у церковній політиці Північної Македонії.

Релігійна ситуація в Північній Македонії активніше почала висвітлюватися на інтернет-сторінках українських ЗМІ після того, як православна церква України отримала Томос від Вселенського патріарха Варфоломія [28]. Зокрема українські медіа пишуть про те, що македонська православна церква може отримати Томос невдовзі за «українським сценарієм», тобто безпосередньо від Вселенського патріарха всупереч позиції Сербської православної церкви.

Як зазначає В.Є. Єленський, Україна і Північна Македонія належать до тих держав, у яких православ'я є невід'ємною частиною політичних трансформацій посткомуністичного простору, і церква відіграє роль оборонця національності, історичних цінностей, фактора мобілізації і створення національної ідентичності через зв'язок віри, землі, крові, промотора консервативних цінностей. При розумінні ситуації в Північній Македонії треба враховувати, що тут знаходяться 64% православних, які ідентифікують себе із македонцями, і 33% мусульман, переважно албанців; а попередні конфлікти після розпаду Югославії мають релігійне забарвлення [6]. У цілому, релігійне життя Північної Македонії в українських інтернет-медіа висвітлювалося епізодично. Інтерес до проблеми поживався з часу надання Православній церкві України Томосу про автокефалію і з огляду на схожість релігійної ситуації. Сьогодні Македонська православна церква, змальована ЗМІ, представлена виразником національних інтересів, оборонцем ідентичності, зберігачем національної традиції, тому тематика власне македонської культури і церковно-релігійного життя перетинається.

Таким чином, із українських інтернет-видань постає образ Північної Македонії як європейської балканської держави, що за допомогою європейських цінностей відповідає на політичні, екологічні, культурні виклики сучасності; на політичному рівні – за допомогою компромісу залагоджує конфлікти ідентичності, історичної пам'яті, бере активну участь у балканських, європейських, світових безпекових ініціативах, піклуючись водночас про збереження і закріплення європейських цінностей.

Список використаних джерел:

1. 1400 років балканському карнавалу: македонці вийшли на свято і в час пандемії (фоторепортаж). URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-vevcani-carnival-north-macedonia/31046687.html> (дата звернення 25.01.2022).
2. Болгарія назвала список умов, які мають виконати у Скоп'є для розблокування переговорів про вступ Північної Македонії до Європейського Союзу. URL :

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3138668-bolgaria-nazvala-tri-umovi-rozblokuvanna-integracii-pivnicnoi-makedonii-v-es.html> (дата звернення 25.01.2022).

3. Відпочинок на мільйон... вражень: чому варто відвідати Північну Македонію та скільки це коштуватиме. URL : <https://www.unian.ua/tourism/impression/cini-na-vidpochinok-v-pivnichniyu-makedoniji-skilki-koshtuye-vidpochiti-v-makedoniji-2021-11477914.html> (дата звернення 25.01.2022).

4. Вітман К.М. Назва «Північна Македонія» як результат етнополітичного компромісу з Грецією. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/63_2019/11.pdf (дата звернення 25.01.2022).

5. Гервас С. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю. URL : <https://www.academia.edu> (дата звернення 25.01.2022).

6. Глава МОЗ Північної Македонії подав у відставку після смертельної пожежі в ковід-лікарні. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/11/7127688/> (дата звернення 25.01.2022).

7. Єленський В. Православ'я у процесі політичних трансформацій посткомуністичного простору. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/elenskiy_pravoslavia.pdf (дата звернення 25.01.2022).

8. Історія однієї дружби. Як Україна боролася за єдність Північної Македонії. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55830089> (дата звернення 25.01.2022).

9. Іщенко Н. Шантаж історією: навіщо Болгарія заблокувала шлях Македонії до ЄС. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/9/7116280/> (дата звернення 25.01.2022).

10. Лідери країн Західних Балкан обговорять на саміті міграційну кризу і безпеку в Європі. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27385847.html> (дата звернення 25.01.2022).

11. На виборах у Північній Македонії хворі на COVID-19 зможуть проголосувати в окремий день. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/06/24/7111461/> (дата звернення 25.01.2022).

12. Папа римський відвідав Північну Македонію. URL : <https://nv.ua/world/geopolitics/istoricheskiy-vizit-papa-rimskiy-posetil-severnuyu-makedoniyu-50020268.html> (дата звернення 25.01.2022).

13. Перша група зі 149 евакуйованих афганців прибула до Північної Македонії. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pivnichna-makedoniia-149-evakuyovanyh/31436816.html> (дата звернення 25.01.2022).

14. Північна Македонія вводить невідкладні заходи через забруднення повітря. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/27/7105645/> (дата звернення 25.01.2022).

15. Північна Македонія погодилась прибрати згадки про «болгарських фашистів» задля вступу до ЄС. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/23/7128155/> (дата звернення 25.01.2022).

16. Північна Македонія репатріювала чотирьох ймовірних учасників «ІД» та їхні сім'ї. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pivnichna-makedonia-repatrisatsiia-id/31365687.html> (дата звернення 25.01.2022).

17. Північна Македонія, Албанія й Сербія підписали угоди про «Відкриті Балкани». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-balkany-ugoda/31383979.html> (дата звернення 25.01.2022).

18. Пожежа у COVID-лікарні: голова МОЗ Північної Македонії подав у відставку. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3313923-pozeza-u-covidlikarni-golova-moz-pivnicnoi-makedonii-podav-u-vidstavku.html> (дата звернення 25.01.2022).

19. Президент Північної Македонії вперше за 30 років здійснить візит у Грецію. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/10/5/7128630/> (дата звернення 25.01.2022).

20. Роботи українських мисткинь з Північної Македонії представили на виставці в Скоп'є. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3118088-u-skope-predstavili-roboti-ukrainskih-mistkin-z-pivnicnoi-makedonii.html> (дата звернення 25.01.2022).

21. Складна розкіш вручну: черниці в Північній Македонії роблять митри єпископам (фоторепортаж). URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/north-macedonia-bishops-miters-nuns/31322731.html> (дата звернення 25.01.2022).

22. У Греції пройшли масові протести через угоду про зміну назви Македонії. BBC. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46943345> (дата звернення 25.01.2022).

23. У Македонії садили мільйони дерев. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/3543260.html> (дата звернення 25.01.2022).

24. У північній Македонії на фестивалі документального кіно відкрили українську програму. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3301857-u-pivnicnij-makedonii-na-festivali-dokumentalnogo-kino-vidkrili-ukrainsku-programu.html> (дата звернення 25.01.2022).

25. У Північній Македонії українська громада поклала квіти до пам'ятника Визволителям міста Скоп'є. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3243225-u-serbii-ukrainska-gromada-poklala-kviti-do-pamatnika-vizvolitelam-mista-skope.html> (дата звернення 25.01.2022).

26. У Скоп'є македонською мовою вийшли збірки поезій сучасних українських авторів. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3256403-u-skope-makedonskou-movou-vijsli-zbirki-poezij-sucasnih-ukrainskih-avtoriv.html> (дата звернення 25.01.2022).

27. Україна й Північна Македонія домовилися розвивати туризм – МЗС. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-pivnichna-macedonia-turyzm/31108133.html> (дата звернення 25.01.2022).

28. Церква Північної Македонії може отримати автокефалію за «українським сценарієм». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/makedonska-pravoslavna-tserkva-avtokefaliya-tomos/30966959.html> (дата звернення 25.01.2022).

29. Чикаленко Л. Васильєва М. Європейські цінності що засновані на духовній моральній історичній спадщині європейських народів. URL : http://elibrary.ivinas.gov.ua/102/1/Zovnishni%20spravy%20_%202013%20_%2010%20_Yevropeys%20SA%20B9ki%20tsinnosti,%20shcho%20zasnovani%20na%20dukhovniy,%20moral%20SA%20B9niy%20ta%20istorychniy%20spadshchyni%20narodiv%20Yevropy.pdf (дата звернення 25.01.2022).

УДК: 94(497.17):323.1]:327.8(495+497.2)

Єльніков М. В.
ORCID: 0000-0002-7904-9776

ВПЛИВ ГРЕЦІЇ І БОЛГАРІЇ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНОСТЬ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ В УМОВАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядається вплив Греції і Болгарії на національну ідентичність Республіки Північна Македонія на шляху до НАТО і ЄС.

Ключові слова: Північна Македонія, Греція, Болгарія, НАТО, ЄС, національна ідентичність.

Yelnykov Mykhailo. The influence of Greece and Bulgaria on the national identity of North Macedonia in the context of Euro-Atlantic integration

The article examines the influence of Greece and Bulgaria on the national identity of the Republic of North Macedonia on the way to NATO and the EU.

Keywords: North Macedonia, Greece, Bulgaria, NATO, EU, national identity.

25 січня 1991 р. парламент Республіки Македонії прийняв Декларацію незалежності. 8 вересня того ж року на референдумі більшість виборців проголосували за суверенну державу македонського народу [7, 115]. Згідно Конституції країни від 17 листопада 1991 р., кордони країни є непорушними (ст. 3), а офіційною мовою є македонська з кириличною абеткою (ст. 7) [12]. В подальшому суперечності щодо використання назви «Македонія»,

самостійності македонської нації і мови, спільної історії призвели до виникнення «македонського питання» у відносинах з Грецією і Болгарією. Особливої гостроти воно набуло в умовах євроатлантичних інтеграційних прагнень Республіки Македонія.

Євроатлантичні процеси та питання національної ідентичності Північної Македонії розглядаються в роботах як вітчизняних (М. Ю. Габінета, К. М. Вітмана, В. Г. Давидчука, А. Лендшел), так і закордонних дослідників – В. Глигорова, А. Азізі, Дж. Кекеновські, І. Армаколаса, І. Бандовича, Д. Бечева, Б. Вебера, А. Гераклідеса. В даній роботі робиться спроба комплексного аналізу впливу Греції і Болгарії на національну ідентичність північних македонців.

З моменту проголошення незалежності Республіки Македонії її головним прагненням стало членство у ЄС і НАТО. У 1993 р. Європейська Рада у Копенгагені визнала право країн Центральної та Східної Європи вступати до Європейського Союзу (далі – ЄС) після виконання ними низки вимог [18, 4]. З 1994 р. Македонія поставила собі завдання стати членом НАТО, приєднавшись у 1995 р. до програми «Партнерство заради миру» [15, 179; 5, 80]. В тому ж році були встановлені дипломатичні відносини з ЄС і почалися реформи законодавчої бази [21, 2; 13, 191]. 22 березня 2004 р. країна подала заявку на членство до ЄС, а у грудні 2005 р. отримала офіційний статус кандидата [4, 60; 9, 137; 6, 152]. Досягнутий країною прогрес на шляху до європейської інтеграції, зокрема відповідності «копенгагенським критеріям» [9, 134], сприяв тому, що в червні 2018 р. Рада ЄС прийняла рішення про початок переговорів щодо вступу країни у червні 2019 р. Однак цей процес став можливим лише після підписання між Грецією і Македонією Преспанської угоди. Міністри закордонних справ обох держав – Н. Дімітров та Н. Котзіас 17 червня 2018 р. на березі о. Преспа підписали Угоду, що була ратифікована урядами обох країн 25 січня 2019 р. [22]. Розблокувавши таким чином шлях до НАТО, Північна Македонія стала у 2020 р. її 30-м членом. Щодо вступу до ЄС, то Македонія більше п'яти разів отримувала позитивні рекомендації відносно початку переговорів про приєднання, однак Європейська рада кожного разу формулювала набір додаткових умов [21, 8]. Питання дати вступу до ЄС лишається відкритим і в наш час цей процес гальмує Болгарія.

Досягнення компромісу з Грецією і Болгарією на шляху до євроатлантичної інтеграції мало негативні наслідки для македонської національної ідентичності. З моменту проголошення незалежності у Конституції була зафіксована назва країни – Республіка Македонія. Греція заявила про невизнання Македонії, виступивши проти узурпації останньою грецької історії, зокрема використання на державному прапорі Вергінської зірки [7, 116]. Спроба стати членом ООН у 1993 р. призвела до суперечностей з Грецією, яка виступила проти використання назви «Македонія» [13, 192; 7, 114]. Заблокувавши шлях до ООН, Греція підняла питання про загрозу її територіальній цілісності. Історичний регіон Македонія розділений між Грецією, Республікою Македонія і Болгарією [13, 193]. Три провінції Греції мають назву «Македонія»: Західна Македонія, Центральна Македонія, Східна Македонія і Фракія [19, 1]. Піринська Македонія є сучасною Благоевградською областю Республіки Болгарія [7, 116]. Греція виступила проти конституційної назви Македонія з двох причин: історичної і територіальної [18, 5], остання з яких є серйозною проблемою її внутрішньої політики [19, 2].

1993 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюції 817 і 845, згідно яких Генеральній Асамблеї пропонувалося прийняти членство Македонії в ООН під тимчасовою назвою «колишня Югославська Республіка Македонія», що було здійснено у квітні того ж року [18, 5]. Уряд Македонії виступив проти тимчасової назви держави. Греція в свою чергу здійснила дипломатичний тиск і економічне ембарго (лютий 1994 р.). За посередництва американського дипломата Р. Холбрука і спецпредставника ООН С. Венса 13 вересня 1995 р. у Нью-Йорку між Грецією і Македонією була підписана Тимчасова угода. Греція відміняла економічне ембарго, а Македонія відмовлялася від використання Вергінської зірки (знак Філіпа II Македонського) у символіці прапора [4, 62]. Вносилися поправки до ст. 3 Конституції, де відзначалося, що «Македонія не має територіальних претензій до сусідніх

держав» [18, 5; 19, 2]. Питання нової назви Республіки Македонія так і не було узгоджено. Греція пропонувала країні обрати серед назв: Славомакедонія, Північна Македонія, Верхня Македонія або Нова Македонія [7, 117]. В Македонії дотримувалися погляду на збереження назви «Македонія», тому що це питання національної ідентичності.

Тимчасова угода 1995 р. припинила суперечності між Грецією і Македонією на більш як десять років [17, 3]. Переговори були відновлені 1 листопада 2007 р., 19 лютого 2008 р. в Афінах делегації обох країн зустрілися зі спеціальним посланцем ООН М. Німцем. Їм було представлено нову структуру, яку вони прийняли за основу для подальших переговорів. Нові рамки мали бути секретними, але 21 лютого 2008 р. пропозиція М. Німця просочилася у пресу [19, 3]. За документом, дві частини грецької Македонії (Західна і Центральна) і одна частина Республіки Македонії є частинами історичної Македонії. Поки офіційна назва не визначена, назва «Республіка Македонія» буде використовуватися в якості офіційної міжнародної назви, буде визнана ООН. Жодна зі сторін не матиме виключних прав на назву «Македонія». Повинна розпочатися процедура зміни назви аеропорту в Скоп'є, що носить ім'я А. Македонського. Було запропоновано п'ять можливих назв країни: Конституційна Республіка Македонія, Незалежна Республіка Македонія, Демократична Республіка Македонія, Нова Республіка Македонія і Республіка Верхня Македонія [19, 4]. За таких умов в обох країнах почалися акції протестів, тож 2 березня 2008 р. М. Німіц заявив, що переговори провалилися.

Новий етап конфронтації розпочався у квітні 2008 р., коли Греція виступила проти відправки запрошення Македонії на Бухарестський саміт НАТО. Це було прямим порушенням ст. 11 Тимчасової угоди, відповідно до якої «Греція погодилася не перешкоджати членству Македонії в міжнародних організаціях, членами якої є Греція» [18, 5]. За соціологічними опитуваннями 85,2% населення Македонії підтримувало вступ до НАТО і лише 17,5% погоджувались на зміну назви країни задля розблокування інтеграції до Альянсу [7, 118]. Тож Македонія у квітні 2011 р. подала позов до Міжнародного Суду ООН про порушення Грецією Угоди 1995 р. За його рішенням від 5 грудня 2011 р. Греція не мала права блокувати членство Македонії в НАТО, ЄС та інших міжнародних організаціях. Однак відзначалося, що політика розширення НАТО і ЄС заснована на консенсусі, тож Греція як член цих організацій має право вето [21, 5].

Це поставило Македонію у тупикову ситуацію, почали лунати пропозиції раціонального компромісу. Соціологічне опитування населення у травні–червні 2012 р. показало, що більшість згодна з тим, що в разі відмови від перейменування у країні немає шансів на майбутнє. В той же час не може бути ніяких перемовин відносно їх ідентичності [18, 6–7]. Македонії стало зрозуміло, що вона повинна вибрати між ізоляцією і інтеграцією. Результатом останнього вибору стало підписання Преспанської угоди 17 червня 2018 р., в результаті якої Греція розблокувала інтеграцію Македонії до НАТО і ЄС. Греція погодилася на те, що етноніми «македонська нація», «македонська мова» залишаються у вжитку незмінними [13, 193]. 11 липня 2018 р. на саміті НАТО в Брюсселі «запросили колишню Югославську Республіку Македонію почати переговори про вступ в Альянс». В офіційному листі прем'єр-міністра З. Заєву Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг підкреслив, що «це запрошення походить з контексту історичної угоди, досягнутої між Скоп'є і Афіними...» [17, 19].

В Греції більшість населення не підтримали угоду (62–68% респондентів висловилися «проти»), на кордоні з Македонією пройшли акції протестів проти Преспи [7, 119]. В свою чергу Македонія перейменувала летовище А. Македонського на «Міжнародний аеропорт Скоп'є», автотраса Македонського стала дорогою Дружби [14, 77; 11]. 30 вересня 2018 р. в Македонії був проведений референдум, де громадян спитали, чи виступають вони за членство у ЄС і НАТО, приймаючи угоду між Македонією і Грецією. Результати референдуму не були визнані конституційно, оскільки явка виборців була низькою –36,91%. Однак більшість тих, хто прийшов на референдум проголосувало за угоду – 91,5%. Уряд 19 жовтня поставив це питання на голосування у парламенті, більшістю голосів (80 з 120) було

досягнуто рішення про визнання Преспанської угоди. Держава змінила назву та Конституцію за 120 днів [17, 7–18], вивіски в державних установах, аеропортах, у документації і на веб-сайтах [4, 63]. Остаточне голосування по ратифікації Угоди в парламенті Скоп'є відбулося 11 січня 2019 р. (81 зі 120 проголосували «за»). Президент Македонії Г. Іванов двічі відмовлявся підписувати Преспанську Угоду про зміну назви, мотивуючи це тим, що документ шкодить македонській національній ідентичності та інтересам Республіки Македонії [7, 119]. Вже наступного дня Скоп'є офіційно повідомив про зміну назви «Республіка Македонія» на «Республіка Північна Македонія» [7, 120]. 25 січня 2019 р. парламент Греції ратифікував угоду про зміну назви. Держави підписали меморандум, згідно з яким Греція просуватиме вступ Північної Македонії до НАТО і допомагатиме після набуття членства в Альянсі. 6 лютого 2019 р. Північноатлантична рада на рівні послів 29 країн-членів НАТО і Північна Македонія у Брюсселі підписали протокол щодо приєднання Македонії до НАТО [13, 194]. 9 лютого Грецький парламент ратифікував протокол про вступ Македонії до НАТО, а 27 березня 2020 р. країна офіційно стала її 30-м членом [5, 79].

Незважаючи на успіх, Преспанська угода стала не тільки «пропуском» Македонії до НАТО, але засобом перегляду культурної і історичної спадщини країни. Відповідно до ст. 7 Угоди, македонська мова віднесена до групи південнослов'янських мов і не може претендувати на античну спадщину. У ст. 8 фактично закріплено контроль над використанням у Північній Македонії символів грецької цивілізації [5, 79], зокрема Вергінської зірки.

Болгарія стала наступним бар'єром на шляху Македонії до ЄС, хоча й була першою, хто визнав її незалежність 15 січня 1992 р. Однак в подальшому було уточнено, що Болгарія не визнає македонську націю як окрему з окремою мовою [13, 194; 20, 119]. Болгарія розглядала македонську мову як один з діалектів болгарської [5, 74]. Починаючи з 2011 р. між країнами розпочалася боротьба за історичне минуле. В центрі подій опинилося середньовічне царство Самуїла, яке як Болгарія, так і Македонія вважають частиною своєї державності. У 2011 р. в Скоп'є встановили 3,5-метрову статую царю Самуїлу, натомість 2015 р. в Софії також поставили пам'ятник Самуїлу, на якому було написано: «Самуїл, цар Болгарії» [5, 74]. «Війна ідентичності» велася не тільки за цю історичну постать, але за інших видатних діячів, яких собі «приписувала» то одна, то інша сторона.

У 2017 р. прем'єр-міністри обох країн підписали Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво. Македонія намагалася таким чином заручитися підтримкою Болгарії по членству в ЄС і НАТО. У ст. 8 договору передбачалося створення міждисциплінарної комісії експертів з питань історії і освіти [5, 76]. Після підписання Преспанської угоди Болгарія вирішила підняти питання про дотримання умов Договору 2017 р. У 2019 р. прем'єр-міністр Болгарії Б. Борисов зазначив, що може заблокувати вступ Північної Македонії до ЄС, висунувши умови перегляду історії і самостійності македонської мови [1]. Президент Болгарії Р. Радев заявив, що Софія підтримає рішення ЄС про початок переговорів про вступ Скоп'є, якщо будуть вирішені спірні (гуманітарні) питання та викорінена ідеологія ненависті до Болгарії [11; 13, 194; 2]. У вересні 2020 р. парламент Болгарії прийняв декларацію (Меморандум) о перемовинах ЄС з Північною Македонією. Положення декларації обмежують суверенітет Македонії: Болгарія не буде ставити перепони вступу країни до ЄС, якщо та виконає всі рішення міждисциплінарної комісії експертів з питань історії і освіти. Передбачалося переписати всі шкільні підручники і очистити медіапростір від критики на адресу болгарської влади. Словосполучення «болгарський фашистський окупант» повинно бути винищене на пам'ятках Північної Македонії, влада Скоп'є повинна розпочати реабілітацію тих, хто постраждав від комуністичної влади Югославії внаслідок болгарського самовизначення; відреставрувати болгарські військові поховання. Болгарія вимагала виключити з переговорного процесу згадку про македонську мову [5, 77]. Македонія повинна порвати з «ідеологічною спадщиною та практикою комуністичної Югославії». Софія зазначає, що комуністичний режим Й. Б. Тіто «перетворив» болгар на македонців, а македонська мова є «проектом югославської влади». Фактично для Болгарії це означає, що

Македонія – болгарська [10]. Скоп'є не повинно пред'являти претензії про визнання македонської меншини в Болгарії [16].

Шантаж щодо «гармонізації» історії XIX і XX ст. призвів до напружених стосунків між обома країнами. Болгарія наполягала на тому, щоб Північна Македонія офіційно визнала, що її мова має болгарське коріння, тоді як Скоп'є заявило, що будь-яке питання її ідентичності та мови не підлягає зовнішнім обговоренням [13, 194]. Македонія на вимогу Болгарії у 2021 р. виключила з написів на пам'ятках і підручників згадки про «болгарську фашистську окупацію», що є одним з компромісів розблокування переговорів її вступу до ЄС. 17 червня 2021 р., під час переговорів у Софії прем'єр-міністра Північної Македонії З. Заєва і президента Болгарії Р. Радева було досягнуто певної згоди. Болгарія відмовилася від своїх попередніх претензій щодо національної ідентичності Північної Македонії та висловила свою підтримку євроінтеграції останньої [13, 194–195]. В липні парламент Північної Македонії визначився з «червоними лініями» в перемовинах з Болгарією, серед яких «автохтонність македонського народу і існування македонської мови» є непорушною [8]. Однак вже наприкінці літа 2021 р. Болгарія звинуватила Північну Македонію в проявах ідеології насильства через образи болгарських національних символів [3].

Отже, на шляху до євроатлантичних структур Північна Македонія зіткнулася з «війнами ідентичностей» з боку сусідніх країн – Греції і Болгарії. Як члени НАТО і ЄС, останні вирішували «македонське питання» з позиції більш сильних опонентів, блокуючи приєднання Республіки Північна Македонія до означених структур. Політика компромісів негативно позначилася на національній ідентичності північних македонців та послабила зовнішньополітичні позиції країни.

Список використаних джерел:

1. Академия наук Болгарии заявила, что македонского языка не существует. URL: <https://inlnk.ru/Mje4EG> (дата звернення: 19.01.2022).
2. Болгария выдвинула условия Северной Македонии для вступления в ЕС: переписать историю, отказаться от языка. URL: <https://inlnk.ru/20Q24o> (дата звернення: 20.01.2022).
3. Болгария ожидает усиление давления со стороны ЕС из-за Северной Македонии. URL: <https://inlnk.ru/yOKeMy> (дата звернення: 20.01.2022).
4. Габінет М. Ю. Сучасний стан та перспективи інтеграції Республіки Північна Македонія до ЄС. *Наукові записки студентів та аспірантів*. Серія «Міжнародні відносини». 2020. Вип. 5. С. 58–67.
5. Головин Д. О., Склярів С. А. Новый македонский вопрос: современный этап развития. *Международная аналитика*. 2020. Т. 11. № 2. С. 68–90.
6. Грубінко А. В. Мартинов А. Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії. Монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2021. 258 с.
7. Вітман К. М. Назва «Республіка Північна Македонія» як результат етнополітичного компромісу з Грецією. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 63. С. 111–124.
8. В Северной Македонии определили «красные линии» в споре с Болгарией о движении к ЕС. URL: <https://inlnk.ru/G6QmEj> (дата звернення: 21.01.2022).
9. Давидчук В. Г. Перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу. *Наукові записки студентів та аспірантів*. Серія «Міжнародні відносини». 2020. Вип. 5. С. 134–140.
10. Іщенко Н. Євроінтеграція в обмін на ідентичність: куди веде конфлікт болгар та македонців. *Європейська правда*. 01.04.2021. URL: <https://inlnk.ru/emYDZv> (дата звернення: 20.01.2022).
11. Іщенко Н. Шантаж історією: навіщо Болгарія заблокувала шлях Македонії до ЄС. URL: <https://goo.su/aVgO> (дата звернення: 20.01.2022).

12. Конституция Республики Македония от 17 ноября 1991 года. URL: <https://goo.su/aQfF> (дата звернення: 21.01.2022).
13. Лендзел А. Національна ідентичність у Північній Македонії як фактор європейської інтеграції. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура: матеріали VI міжнар.наук.-практ. конф. «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19»* / відп. за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. С. 191–195.
14. Петров Д. Македония 2011 – а сега накъде? *История*. 2012. Год. XXI. Кн. 1. С. 76–87.
15. Приколота М. Д., Крылов И. С. Вступление Македонии в Североатлантический альянс как многоуровневая игра. *Вестник международных организаций*. 2020. Т. 15. № 1. С. 177–189.
16. Северная Македония согласилась убрать упоминания о «болгарских фашистах» для вступления в ЕС. URL: <https://goo.su/9O6h> (дата звернення: 19.01.2022).
17. Armakolas I., BandovicI., Bechev D., Weber B. North Macedonia: What's next? *Open Society Foundations*. January 2019. 22 p.
18. Azizi A. Analysis on european future of Macedonia: the greek obstacles on the name issue. *International journal of social sciences and humanity studies*. 2012. Vol. 4. № 1. P. 1–8. URL: <https://usnd.to/241R> (дата звернення: 21.01.2022).
19. Gligorov V. What Is in the Name? Risk Assessment of Macedonia. *The Vienna Institute for International Economic Studies*. Wüw Research Reports № 347. April 2008. 34 p.
20. Heraclides A. The Macedonian question and the Macedonians: a history. Routledge histories of Central and Eastern Europe. Routledge, 2021. 292 p.
21. Kekenovski J. Republic of Macedonia and EU – a date for starting accession negotiations with the EU or alternative to the east? *National and Inter-Ethnic Reconciliation, Religious Tolerance and Human Security in the Balkans, New Balkans and Europe: Peace, Development, Integration: IX ECPD International Conference*. Belgrade, 11–12 October 2013. P. 1–10. URL: <https://usnd.to/24oW> (дата звернення: 21.01.2022).
22. Prespa Agreement. 2018. URL: <https://usnd.to/24oc> (дата звернення: 21.01.2022).

УДК 070.15:327

Ковальська М. С.
ORCID: 0000-0002-4887-7675

МЕДІАОБРАЗ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ (НА ПРИКЛАДІ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ)

В статті розглядається медіаобраз сучасної Північної Македонії в якості можливостей управління міжнародними конфліктами. Розкрито особливості євроінтеграційного шляху Північної Македонії, розглянуті політичне становище, відносини в регіоні, ставлення інших держав ЄС до вступу Північної Македонії та як в ЗМІ висвітлюються перешкоди на цьому шляху. Фокус уваги йде на можливості подолання конфліктних складових за допомогою побудови іміджу держави в мас-медіа.

Ключові слова: євроінтеграція, медіаобраз, конфлікти, дипломатія, міжнародні відносини, ЗМІ, преса.

Kovalska Maryna. The media image of a state as a conflict managing tool; in the case of North Macedonia

The author of the article studied the media image of modern Northern Macedonia concerning its opportunities for managing international conflicts. The peculiarities of the European integration path of Northern Macedonia are revealed, and the political situation, relations in the

region, the attitude of other EU states to Northern Macedonia are considered. The author explains how the media cover obstacles on this path. The focus is on the possibility of overcoming the conflict components by building the image of the state through the use of media.

Keywords: *euointegration, media image, conflicts, diplomacy, international relations, mass media, press.*

Історичне тло та актуальне політичне та культурне становище Республіки Північна Македонія являють собою величезний інтерес для українських дослідників, особливо враховуючи на європейський орієнтир розвитку України. Приклад медіаобразу Північної Македонії доводить необхідність пильної організаційної дипломатичної роботи з налагодження комунікації зі ЗМІ для випрацювання позитивного іміджу держави, яка пропонує свою кандидатуру щодо членства в ЄС.

Сьогодні мас-медіа використовуються для створення медійного образу як окремих політиків (що достатньо добре вже вивчено спеціалістами з реклами та PR), так і держав в цілому. Створені з певною метою враження, зібрані докупки, перетворюються згодом в так звані наративи, а з наративів складаються метаоповіді [4, 79–80]. «Засоби масової інформації можуть брати активну участь у формуванні всіх компонентів іміджу, але найбільше... узагальнюють уявлення про державу» [3, 69]. Імідж держави, який створюється в тому числі в медіасфері, – це динамічний феномен [6, 83], він постійно змінюється, трансформується, проходячи щодня крізь велику кількість інформаційних потоків.

На думку української дослідниці Е. В. Волотко, саме завдяки мас-медіа «держави отримують можливість подивитися на себе з боку, краще розглянути свій імідж, його наявні недоліки; ставлення до себе; проаналізувати помилки, нові можливості позиціонування і поширення позитивних рис власного іміджу. ЗМІ є інструментом, навіть зброєю, яка може прямо вплинути на дієву характеристику політичного іміджу держави, тобто вплинути на цілі і програми керівництва країни, які воно хотіло досягти за допомогою створюваного іміджу. ЗМІ і преса зокрема є силою, яка створює імідж, негативно або позитивно впливає на нього протягом усього його існування в міжнародному інформаційному полі» [1, 85]. Тут виникає також багато нюансів та питань, наприклад, нажал, факт-чекінг зазвичай рідко використовується по відношенню до оголошень, які роблять відомі політики [20, 38].

Українська дослідниця Ольга Гарматій запропонувала тактику реалізації стратегії діяльності ЗМІ в конфлікті: запобігання, регулювання, вирішення, уникнення, роздмуховування. Журналісти можуть висвітлювати ситуацію конфлікту загалом або його окремі аспекти. «Якщо конфлікт – очевидне, рельєфне зіткнення інтересів, то преса вдається до замітки та кореспонденції. Видовищні, яскраві за формою конфлікти найчастіше обслуговуються жанром репортажу. Коли об'єктом публікацій стає колізія, яка потребує глибокого опрацювання, журналісти шукають резерви у журналістському розслідуванні, статті, коментарі. До поширених прийомів жанрового оформлення конфлікту з очевидною увагою до його учасників належать звіт, інтерв'ю» [2, 25].

Щодо ситуації в Північній Македонії, то, попри складність геополітичного становища та наявність багатьох проблем відносно нещодавнього минулого (міжетнічні, культурні, військові конфлікти та ін.), помітна вельми позитивна динаміка у розвитку європейських цінностей та розгортанні конструктивних реформ. Конфліктогенність втрачає своє зарядження на тлі поширення суспільного діалогу. В доповіді Європейської комісії, присвяченій Північній Македонії (датовано 17 жовтня 2021 р.), поряд із визнанням досягнутих успіхів зазначено, що великою наявною проблемою є «політична поляризація», хоча «міжетнічні відносини залишалися стабільними». Підкреслювалися «помірні успіхи» у справі боротьби з корупцією: «У квітні 2021 року парламент ухвалив Національну стратегію запобігання корупції та конфлікту інтересів на 2021–2025 роки та пов'язаний з нею План дій, закріплюючи зобов'язання країни щодо запобігання корупції та санкцій за корупційну поведінку» [10].

В середині січня 2022 р. на сайті громадської організації-видавця «Ради з міжнародних відносин» (CFR) було розміщено аналітичну статтю про проблеми зростання ЄС: з другої половини 2000-х рр. «розширення сповільнилося, оскільки блок боровся з економічними кризами, міграційним тиском і зростанням націоналізму» [17]. Єдина нова держава, що вступила в ЄС після 2007 р., була Хорватія (рік вступу 2013-й). Розглядалася кандидатура Туреччини, однак вона доволі швидко стала спірною через нестабільну зовнішньополітичну позицію Р. Ердогана, який виявив себе авторитарним та надто «жорстким» для Європи політиком. «Подальші зусилля з розширення, здебільшого зосереджені на Балканах, зупинилися через опір Франції та Болгарії щодо заявок з Албанії та Північної Македонії; у 2021 році країни ЄС підтвердили свій намір прийняти врешті-решт шість нових балканських членів, але ж в який термін – це залишається неясним» [17].

Європейська преса поставилася до нового кроку євроінтеграції Північної Македонії доволі позитивно. «Євро Ньюз», «Політіко», «Ла Лібр» зазначили про поновлення солідарності ЄС, хоч згадували про неподолані проблеми: боротьбу з корупцією та деякі інші реформи [11].

Французькі новинні медіа наприкінці 2021 р. розміщували матеріали «Рейтерс» про «заступництво» провідного європейського дипломата Жозепа Борреля, який заявив у Twitter, що офіційні переговори про членство Північної Македонії в ЄС мають розпочатися у найближчий час, незважаючи на те, що Болгарія за різних причин виступає проти цього. Були наведені його слова про відновлення переговорів про членство Північної Македонії в ЄС: «наша позиція залишається незмінною... ми з нетерпінням чекаємо проведення перших міжурядових конференцій якомога швидше» [8].

В рамках моніторингу спеціалістами Міжнародного інституту IFIMES, який опрацьовує становище на Близькому Сході та Балканах, де «відносини між різними суб'єктами додатково спантеличені за релігійними, етнічними, національними та расовими ознаками», було проаналізовано політичну ситуацію в Республіці Північна Македонія в контексті останнього за часом на той момент обговорення Європейською Радою дати початку переговорів про вступ між країною та ЄС. За даними IFIMES, який, до речі, розташовується в словенській столиці Люблянці, ключовими явищами та подіями на актуальному кроці євроінтеграційного шляху Північної Македонії стали наступні чотири пункти: політика нульових проблем із сусідніми країнами; підписання Преспанської угоди влітку 2018 р.; входження держави у склад НАТО в березні 2020 р.; головування в ОБСЄ на 2023 р. [7], яке зможе «розбити» антипівнічномакедонський блок Греції та Болгарії, що використовують т. зв. модель призначених ролей для опозиції македонській євроінтеграції.

З позиції Греції, яка була основним інфопривідом ще п'ять років тому, увага помітно перемістилася на позицію Болгарії: «Спроби та допущення Болгарією оскарження македонської ідентичності та мови у XXI столітті є великою поразкою ЄС та його цінностей. Приписування Болгарії блокування відкриття вступних переговорів між Македонією та ЄС є лише виправданням ключових країн ЄС та обманом громадськості всередині ЄС, метою якого є блокування шляху Північної Македонії, а також Регіон Західних Балкан на шляху до членства в ЄС» [7]. Загалом, словенські аналітики зробили чіткий та однозначний висновок: «ЄС має виконати обіцянку, дану Північній Македонії, яка виконала всі вимоги ЄС, і схвалити початок переговорів про вступ, тому що країні потрібно дати можливість продемонструвати свою готовність і потенціал у переговорному процесі» [7], для того, щоб не втратити балканський регіон для ЄС взагалі.

Дещо проблематичними та конфліктогенними, якщо дослідити інформаційні подання в європейських ЗМІ, залишаються питання свободи преси та мовне питання.

Американська незалежна організація «Фрідом хауз» (засн. в 1941 р.), що моніторить процеси поширення свободи та демократії в світі, оцінюють Північну Македонію станом на 2021 р. як «частково вільну» із коефіцієнтом 66 зі 100. За даними «Фрідом хауз», політичні свободи можна оцінити на 27 з 40, громадянські – 39 з 60 [12]. Такі дані були нараховані по спеціальній методиці, по якій готуються щорічні глобальні звіти з дотримання політичних

прав та громадянських свобод (синтез низки рейтингів із великою кількістю продуманих індикаторів за різними аспектами свободи як такої). Для порівняння, Україна має наступні показники: «частково вільна» із коефіцієнтом 60 зі 100; політичні свободи 26 з 40, громадянські – 34 з 60 [13]. При цьому, слід вказати, що, у порівнянні з попередніми даними (станом на 2020 рік), Північна Македонія покращила свій загальний показник (з 63 до 66), а Україна – погіршила (з 62 до 60) [12; 13].

На сайті німецької секції міжнародної організації «Репортери без кордонів» («Репортер оне гренцен») позначено рівень свободи саме преси – 90 місце з 180. Вказується, що «насильницькі напади на медіа-професіоналів останнім часом стали більш рідкими, але давня культура безкарності все ще має вплив» [18].

Незалежна загальноєвропейська медіа-мережа, що спеціалізується на справах ЄС, під назвою «Євратив» (засн. в 1999 р.), друкувала авторські колонки відомого журналіста Пітера Хоррокса, одного з найпомітніших медіа-діячів Великої Британії та колишнього директора «BBC World Service», члена Ради контенту N1 на Балканах та Міжнародної консультативної ради новоствореної «Balkan Free Media Initiative». В своїх матеріалах з теми П. Хоррокс зазначав, що Північна Македонія, поряд із Албанією, є країною, де наявний великий прогрес у справах свободи преси та ЗМІ, що є принципово важливим для ЄС [16].

Європейська преса приділяла увагу мовному питанню, однак набагато менше, аніж, наприклад, у випадку з Україною. «В очах нинішньої болгарської політичної еліти Північна Македонія не заслуговує бути членом Європейського Союзу, доки не погодиться, що мова, якою розмовляє її народ, не є македонською..., а насправді походить від болгарської» [9], – зазначалося в «Євроньюз». Частина представників Болгарії в Європарламенті періодично скаржаться в категоричному тоні про політичні, культурні та етнічно суперечки з Північною Македонією. Згадувалися скандальні видання книг болгарською мовою, використання «мови ворожнечі» в північномакедонській пресі щодо Болгарії, навіть «комуністичний коронавірус минулого» [15]. В 2017 р. «Софія повідомила про нову хвилю антиболгарської ненависті в Північній Македонії. У 2019 році болгарський парламент одногосно прийняв жорстку декларацію, в якій попереджає Скоп'є, що Софія не буде терпіти спотворення історичних подій, документів і артефактів, а також ролі та поглядів особистостей з болгарської історії» [14]. Зазначалося, що «багатьох болгар шокує те, що інші члени ЄС демонструють більше солідарності з країною за межами Союзу. Зсередини це питання поставило під сумнів самі основи солідарності ЄС» [14]. Українська преса відзначала, що емоційні дискусії Болгарії та Північної Македонії стосовно національної ідентичності та мови є одним з «головних «каменів спотикання» у спробах євроінтеграції Північної Македонії» [5].

Вечері 18 січня 2022 р. грецьке видання «Скатімеріні», яке дуже детально висвітлює північномакедонські події, повідомило про те, що Північна Македонія та Болгарія домовилися працювати над питаннями, які блокують переговори з ЄС [19]. Нові лідери обох країн, які нещодавно прийшли до влади, змогли встановити конструктивний діалог про налагодження взаємовідносин. «Прихильники членства Північної Македонії в ЄС кажуть, що вступ допоможе підвищити рівень життя та компенсувати зростання російського та китайського впливу на Західних Балканах» [19], – зазначалося в грецьких новинах.

Таким чином, можна зазначити, що медіаобраз сучасної Північної Македонії є позитивним та, більше того, знаходиться у стані поступового покращення і надалі. Медіаобраз Північної Македонії можна вважати одним з інструментів врегулювання конфліктів на регіональному рівні та важелем подальшого запобігання загострення суперечок. Через висвітлення в мас-медіа успіхів Північної Македонії було створено імідж успішної та цілеспрямованої держави, яка чітко визначає свої орієнтири та майбутні кроки, в тому числі щодо членства в політичних, економічних та стратегічних союзах, йде на діалог та намагається робити його конструктивним.

Список використаних джерел:

1. Волошко Е. В. Роль засобів масової інформації у формуванні позитивного іміджу держави. *Державне управління*. 2019. № 4 (68). С. 82–87.
2. Гарматій О. Особливості медіавідображення конфліктності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*. 2017. № 883. С. 22–27.
3. Данилов В. Особливості формування політичного іміджу держави. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 67–72.
4. Зражевська Н. І. Метаповіді та медійний образ політика в мас-медіа. *Реклама та зв'язки з громадськістю. Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Том 56. Липень-вересень. С. 78–82.
5. «Македонія – болгарська»: Скоп'є направило ноту Софії через заяви її євродепутата. *Європейська правда*. 30 березня 2021. URL: <http://surl.li/sexdt> (дата звернення: 20.01.2022).
6. Чечель О. Ю. Формування іміджу держави на міжнародній арені. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 10. С. 82–86.
7. 2021 North Macedonia: Is EU heading towards its next historical mistake? URL: <http://surl.li/sexdx> (дата звернення: 20.01.2022).
8. Balkans democracy at risk, rifts growing, Croatia warns. *France 24*. Novembre 11, 2021. URL: <http://surl.li/sexea> (дата звернення: 20.01.2022).
9. Brezar A. Could North Macedonia be the graveyard of the EU's ideals? *Euronews*. July 27, 2021. URL: <http://surl.li/sexfd> (дата звернення: 18.01.2022).
10. European Commission; Key findings of the 2021 Report on North Macedonia. URL: <http://surl.li/sexfj> (дата звернення: 20.01.2022).
11. Faure A. Elargissement : la Macédoine du Nord et l'Albanie franchissent une nouvelle étape. *Toute L'Europe*. Mars 25, 2021. URL: <http://surl.li/sexfm> (дата звернення: 20.01.2022).
12. Freedom in the world. North Macedonia. URL: <http://surl.li/sexfp> (дата звернення: 20.01.2022).
13. Freedom in the world. Ukraine. URL: <http://surl.li/sexft> (дата звернення: 20.01.2022).
14. Gotev G. Facing pressure, Bulgaria tries to explain its North Macedonia veto. *The Euractiv*. May 12, 2021. URL: <http://surl.li/sexfw> (дата звернення: 18.01.2022).
15. Gotev G. MEPs pressure Bulgaria to lift North Macedonia accession veto. *The Euractiv*. March 25, 2021. URL: <http://surl.li/sexgd> (дата звернення: 18.01.2022).
16. Horrocks P. Media freedom in the Western Balkans is a geopolitical issue. *The Euractiv*. May 12, 2021. URL: <http://surl.li/sexgh> (дата звернення: 18.01.2022).
17. McBride J., Park J. After the Berlin Wall: Europe's struggle to overcome its divisions. *Council on Foreign Relations*. January 6, 2022. URL: <http://surl.li/sexgl> (дата звернення: 20.01.2022).
18. Nordmazedonien. *Reporter Ohne Grenzen*. URL: <http://surl.li/sexgr> (дата звернення: 20.01.2022).
19. North Macedonia and Bulgaria agree to work on issues blocking EU talks. *Ekathimerini*. January 18, 2022. URL: <http://surl.li/sexhb> (дата звернення: 18.02.2022).
20. Rogers R., Niederer S. *The politics of social media manipulation*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2020. 292 p.

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ У СЕРБІЇ 29 ТРАВНЯ 1903 р.: ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У статті досліджено основні передумови, перебіг та наслідки військового перевороту у Сербії в ніч на 29 травня 1903 р. Акцентовано увагу на внутрішніх та зовнішніх факторах впливу на політичну ситуацію в Сербії у контексті тривалої боротьби за владу в країні між представниками династії Обреновичів та Карагеоргієвичів. Значне місце приділено впливу перевороту на розстановку політичних сил на Балканах напередодні Першої світової війни.

Ключові слова: Сербія, військовий переворот, політична боротьба, Південні слов'яни, Росія, Австро-Угорщина, Обреновичі, Карагергієвичі, причини та наслідки.

Melnychuk Oleg, Tuchynsky Vitaly. Coup de'tat in Serbia, may 29, 1903: background, causes and consequences

The article examines the main preconditions, course and consequences of the military coup in Serbia on the night of May 29, 1903. Emphasis is placed on internal and external factors influencing the political situation in Serbia in the context of the long struggle for power between the Obrenovic and Karageorgiev dynasties. Much attention is paid to the impact of the coup on the alignment of political forces in the Balkans on the eve of the First World War.

Keywords: Serbia, military coup, political struggle, Southern Slavs, Russia, Austria-Hungary, Obrenovic, Karagergievich, causes and consequences.

Переворот 29 травня 1903 р. у Сербії став однією з найбільших європейських трагедій початку ХХ ст. За кілька годин змовники знищили вище політичне керівництво держави та її армії, на зміну династії Обреновичів до влади повернулася повалена раніше королівська династія Карагеоргієвичів, а королем Сербії став Петро Карагеоргієвич – онук засновника династії Георгія Чорного (Карагеоргія).

Криваві події, що відбулися в ніч на 29 травня 1903 р. в Белграді мали глибокі історичні передумови. На початку століття Сербія, як загалом весь Балканський півострів, була центром перетину геополітичних інтересів великих європейських держав, оскільки події, які мали тут місце, прямо впливали на конфронтацію сил у Європі. Балкани, зважаючи на цілий ряд причин, стали джерелом потенційних конфліктів. За таких умов зовнішньополітична орієнтація місцевих держав, що недавно отримали незалежність і претендували на роль лідерів у справах півострова, набувала першорядного значення для регіонального балансу сил. Травневий переворот, який відбувся у Сербії, зіграв не останню роль і в розпалюванні Першої світової війни.

Причини перевороту своїм корінням сягають подій, що відбувалися в регіоні протягом II половини ХІХ ст. Згідно з положеннями Берлінського договору 1878 р., який остаточно закріпив результати російсько-турецької війни 1877–1878 рр., Сербія отримала незалежність від Османської імперії. І хоч фактично вона вже близько півстоліття існувала як самостійна країна, юридичне визнання цього було надзвичайно важливим досягненням [4, 78].

Період між Берлінським конгресом і вбивством останнього Обреновича – 1878–1903 рр., належить до найсуперечливіших і найдраматичніших етапів сербської історії. Стрімкий економічний розвиток поєднується в цей час з глибокою кризою у владних структурах, форсована європеїзація всіх основних сфер життя – з падінням міжнародного авторитету країни.

З одного боку, Сербія практично ліквідувала своє відставання від інших держав Європи в галузі державного будівництва і права, активно рухалася вперед, реформуючи медицину, освіту, науку й культуру, будувала залізниці й запроваджувала нові засоби зв'язку. З іншого, програвала війни, втягнулася в тривале й виснажливе протистояння з сусідами Австро-Угорщиною та Болгарією, «дивувала» Європу екстравагантними шлюбами та розлученнями в королівській сім'ї, її роздирали повстання та міжпартійні суперечності, політична нестабільність стала нормою життя [2, 78–79].

Сербів охопило глибоке розчарування, пов'язане з крахом державно-політичної та національної ідеї – мрії про приєднання до королівства сербських областей Боснії, Герцеговини, Косово, та Північної частини Македонії [3, 67]. Цілком реальною стала небезпека втратити державність під тиском Австро-Угорщини, яка прагнула поширювати свій вплив у напрямку Егейського моря, чорноморських протоків та у стратегічній перспективі – Близького Сходу [5, 90–91].

Особливістю політичної історії Сербії було також те, що впродовж XIX – початку XX ст. відбувалась постійна боротьба за владу між двома династіями, – Карагеоргієвичів та Обреновичів. Після 1878 р. державою правила династія Обреновичів на чолі з Міланом, а з 1899 р. – Олександром [7, 43].

Перед новоствореною країною постав ряд політичних проблем зовнішнього і внутрішнього характеру. Головне завдання полягало у модернізації держави до європейського рівня. Для цього необхідно було заручитися підтримкою сильної європейської країни, оскільки без цього Сербія не змогла б стати самодостатньою та інтегрованою в Європу.

Такими союзниками могли виступити Російська або Австро-Угорська імперії. Але Росія, внаслідок несприятливих зовнішньополітичних обставин пов'язаних із міжнародною ізоляцією після поразки у Кримській війні та внутрішніх проблем, не змогла стати таким союзником. Єдиною альтернативою залишилася Австро-Угорщина. Однак орієнтація на неї обернулася для Белграда рядом не вигідних економічних та політичних договорів, які досить відчутно врізали її самостійність [2, 90]. Значна частина сербської еліти симпатизувала Росії. Обраний політичний шлях розколов сербське суспільство на дві частини, що зрештою і призвело до перевороту.

На початку XX ст. король Олександр, підтримуваний верхівкою армії, хотів встановити в країні режим диктатури. У березні 1903 р. в столиці відбулися масові виступи проти королівського режиму. Поліція розігнала протестувальників. А король, в свою чергу, відмінив конституцію на кілька годин і видав ряд позаконституційних актів, які посилили його владу, що призвело до ще більшого незадоволення населення [4, 57]. Настрої суспільства почала поділяти і армія. За час правління короля Мілана армія перетворилася на потужного суб'єкта політичної боротьби. Вона завжди підтримувала владу короля, за що і отримала ряд привілеїв. Олександр, прийшовши до влади, їх ліквідував і суттєво обмежив фінансування армії, що викликало невдоволення серед офіцерського складу сербської армії [1, 83].

І король, і його дружина не мали підтримки серед народу. Особливо ненавиділи королеву Драгу, яка була на десять років старшою за чоловіка, кілька разів оголошувала про неіснуючу вагітність, допомогла двом своїм братам зробити високу державну кар'єру. Белградом поширювалися чутки про те, що бездітний король має намір призначити спадкоємцем брата своєї дружини Ніколу Луневиця [3, 42]. Ситуація погіршувалась численними інтригами, автором яких була королева. Королівську сім'ю не бажали бачити з офіційним візитом майже всі європейські монархи [8, 70–71]. Олександра не раз попереджали про можливість військової змови, але він, як і більша частина уряду не вірив, що армія може виступити проти влади короля.

У підготовці перевороту 29 травня 1903 р. взяли участь близько 200 офіцерів та старшин шостого піхотного полку, що розташовувався у Белграді. Серед змовників були і два брати колишнього чоловіка королеви. До королівського палацу підійшло 28 офіцерів на

чолі з капітаном Драгутином Дмитровичем-Апісом. Близько другої години вони увірвалися в королівські покої і почати розправу над королем Олександром і його дружиною. Спочатку військові стріляли в них. Після того, як Олександр і Драга впали, вбивці продовжували стріляти і рубати їх тіла шаблями, короля вразили шістьма пострілами з револьвера та 40 ударами шаблі, а королеву 63 ударами шаблі і двома револьверними кулями, а тому її тіло було все порубане. Пізніше офіцери скинули тіла через вікно у двір саду [8, 14–15].

Одночасно із вбивством королівської родини дві групи військових відправилися виконувати інше завдання, поставлене керівником перевороту полковником Олександром Машиним – ліквідувати сербського прем'єра Дмитрія Цінцар-Марковича, військового міністра – генерала Мілована Павловича, міністра внутрішніх справ Велимира Тодоровича. Прем'єр і військовий міністр були вбиті, а керівник поліції – важко поранений. Жертвами військового перевороту стали брати королеви – Нікола і Нікодим Луневіці. Всього було вбито 9 осіб з вищого керівництва держави та 14 співробітників охорони [12, 123–124]. В цей же день армія проголосила королем Петра Карагеоргієвича. Отже, багаторічна політична боротьба двох династій закінчилася на користь Карагеоргієвичів. Олександр та Драга Обреновичі були похоронені без належних почесностей в фамільному склепі Обреновичів – Афінській капелі кладовища святого Марка у Воєводині [13, 10–11]. Європейська громадськість, дізнавшись подробиці перевороту, була шокована жорстокістю і підкресленою зневагою. Жорстокість змовників була надмірною навіть за балканськими звичаями.

Події у Белграді 29 травня 1903 р. знайшли відображення на сторінках російської та західноєвропейської преси. Кореспондент «Московской газеты» в статті «Сербский переворот» зробив спробу дослідити його причини. Розвиток подій автор пов'язував з довготривалим перебуванням Сербії під владою Туреччини. Саме на Сході існує традиція усувати небажаних правителів через їхні вбивства, а трон короля Олександра ніколи не був стабільним. Найгіршим у цій ситуації, на думку автора публікації, стало те, що у монарха не було спадкоємця [6, 167]. У статті зверталася увага на вплив зовнішнього фактору та причетність представника династії Карагеоргієвичів, яка мала особливу популярність у Сербії, особливо після одруження князя Петра на чорногорській принцесі й підтримку його Росією. Причини перевороту в Сербії газета вбачала в непопулярній та антинародній політиці короля Олександра [10, 2–3]. За повідомленнями російської газети «Новое время» від 30 травня 1903 р. причиною вбивства короля стала його відмова зректися престолу на користь Петра Карагеоргієвича [3, 42].

Першим відгуком в Україні на зазначені події стала стаття в «Киевской газете», яка опублікувала 31 травня 1903 р. добірку матеріалів європейських та російських газет під рубрикою «Кривава катастрофа в Белграді». У повідомленнях з посиланням на австрійські газети зазначалося, що такий розвиток ситуації очікувався, між короною та народом існували вкрай натягнуті й ворожі стосунки, а шлюб з королевою Драгою не схвалювався сербською громадськістю [12, 121–122].

У періодичних виданнях Росії та Австрії, які постійно змагалися за вплив у сербській державі, травневий переворот 1903 р. однозначно засуджувався, але зміну династії на сербському престолі вони оцінювали з огляду на власні геополітичні інтереси. Новий король Петро змінив орієнтацію держави з Австро-Угорщини на Росію, що і призвело згодом до звинувачень у причетності Росії до перевороту [8, 10–11].

Сербський народ травневий переворот сприйняв як свято та перемогу над монархом. Усе керівництво країною зосереджувалося в руках короля та міністрів, які становили коаліційний уряд. До складу уряду ввійшли діячі, які раніше належали до радикально-ліберальної опозиції щодо політики короля Олександра. Зокрема, міністром-президентом став Т. Авакумович, колишній голова ліберального уряду 1892 р., міністром внутрішніх справ став С. Протич, представник радикальної партії, міністром іноземних справ – Л. Кальєвич, колишній голова уряду 1875 р., міністром юстиції – Л. Шивкович, активний діяч лівого крила радикальної партії, міністром торгівлі – Г. Генчич, колишній міністр

внутрішніх справ, який різко виступив проти одруження короля, міністром фінансів – В. Великович, представник ліберальної опозиції, міністром віросповідань – Л. Стоянович, радикал, відомий сербський учений. До влади на довгий час прийшла радикальна партія, а головою уряду став її беззмінний лідер М. Пашіч [1, 78–79]. Єдиною політичною силою в країні, що знаходилась в конфронтації з радикалами, були військові – учасники перевороту, які усіляко намагалися зберегти свій привілейований статус при новому режимі, зайнявши ключові пости в міністерстві оборони [3, 43].

Поширеною до нашого часу є думка про причетність Російської чи Австро-Угорської імперії до перевороту. Це пояснювалося несприйняттям Миколою II та російською політичною верхівкою Олександра, що проявилось зокрема у небажанні його приїзду до Петербургу. Крім того Російська імперія завжди робила ставку на Карагеоргієвичів, які були значно прихильніші до неї, однак жодних документальних підтверджень причетності Росії до військового перевороту не знайдено. Існують лише свідчення про те, що посол Росії в Сербії Чариков організував у Белграді російський клуб, де таємно готували змову проти короля [5, 101]. Доказом непричетності Росії до перевороту може слугувати те, що 25 травня 1903 р. агент російської таємної поліції на Балканах Олександр Вейсман прибув із Софії в Белград та попередив Олександра Обреновича про підготовку змови [8, 12].

Натомість існують багаточисельні факти, що свідчать про причетність до змови австрійського посла в Сербії Костянтина Думби. Через десять хвилин після вбивства королівського подружжя, за визнанням самого дипломата, він був уже в курсі справи. Вже через годину Думба розмовляв в палацовому парку з керівником змовників полковником Машиним. Отримавши необхідну інформацію він терміново передав її до Відня [1, 81].

Варто відзначити і те, що нижчі чини 6-го піхотного полку, який зіграв вирішальну роль у травневих подіях, не знали про намір своїх командирів закінчити справу вбивством, і коли на їх очах почали розіграватися криваві події, вони з жахом тікали з палацу. Після перевороту в армії виник рух проти змовників, який вимагав звільнити з військової служби всіх причетних до кривавих подій. Проте король Петро Карагеоргієвич засудив армійську опозицію і пригрозив їй розправою [2, 78–79]. Така поведінка короля пояснюється тим, що в своїй політиці він враховував інтереси тих, хто поставив його на престол. Військові зі свого боку шукали підтримки двору, прагнучи зберегти вплив на державні справи.

Події в Сербії 29 травня 1903 р. оцінюються більшістю дослідників як палацовий переворот, що був здійснений військовими. Один із перших представників югославської історіографії та очевидець подій Т. Кацлерович у своїй роботі, що присвячена перевороту, обумовлював його причини деспотичним режимом короля Олександра, авантюрною поведінкою королеви Драги та спробою проголосити Никодима Луневица спадкоємцем престолу [9, 121].

Переворот 29 травня 1903 р. став переломним в політичній історії Сербії початку ХХ ст. Вбивство королівської сім'ї та політичної верхівки держави могло перерости у європейський конфлікт, однак цього не сталося. Петро I, маючи європейську освіту та ліберальні погляди, відкрив шлях до парламентської демократії у Сербії, здійснив переклад сербською мовою твору Джона Стюарта Мілля «Про свободу» та дав своїй державі демократичну конституцію. Почався період парламентської влади та політичної свободи, який було перервано низкою воєн.

Зміни, до яких призвів переворот в цій країні вплинули також на весь хід подій у міжнародних відносинах Європи. Сербія остаточно стала на бік Росії та Антанти, суттєво змінивши розстановку сил на Балканському півострові. Події у Сербії мали значний вплив на сусідню Болгарію де активізувалися політичні сили, що виступали за усунення від влади чужої для Болгарії династії Саксен-Кобургських та ліквідацію монархії. На 15 серпня 1903 р. там було заплановано збройний виступ, однак через низку причин він так і не відбувся [11, 255].

Політична ситуація на Балканах в 1903 р. була особливо напруженою. В результаті подій у Сербії, швидкого розвитку визвольного руху в Македонії, що проявилось 2 серпня в

Глінденському повстанні, підписанні між Росією та Австро-Угорщиною у вересні 1903 р. Мюрцштегського договору про проведення реформ у Македонії на користь слов'янського православного населення, активно розвивався процес зближення Болгарії та Сербії. Однак, між двома країнами зберігалися значні протиріччя, що обумовлювалися бажанням обох держав приєднати територію Македонії, що входила до складу Османської імперії [6, 91]. У квітні 1904 р. Сербія та Болгарія підписали таємну угоду в якій погоджувалися підтримати Мюрцштегський договір щодо реформ у Македонії і забезпечити взаємну військову допомогу в разі нападу на одну із країн. Однак болгарсько-сербський союз проіснував не довго, у другій Балканській війні вони були по різні боки лінії фронту.

Балканські війни 1912–1913 рр. та Перша світова війна поклали кінець турецькому пануванню на Балканах. Туреччина відсунула свої кордони за Босфор, а на її колишніх територіях були створені національні балканські держави.

Підсумовуючи викладений у публікації матеріал варто зауважити про те, що сербський переворот 1903 р. залишається однією з найсуперечливіших та найтрагічніших подій європейської історії початку ХХ ст. і, зважаючи на велику кількість «білих плям», не втрачає своєї актуальності.

Список використаних джерел:

1. Агансон О. И. Влияние Майского переворота 1903 г. в Сербии на расстановку сил в Балканском регионе. *Вестник Московского университета. Серия 8. История*. 2010. № 2. С. 77–89.
2. Балканы в конце XIX – начале XX века. Очерки становления национальных государств и политической структуры в Юго-Восточной Европе / [М. А. Бирман, С. И. Данченко, Е. К. Вяземская и др.; Отв. ред. Ю. А. Писарев]; АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. Москва : Наука, 1991. 349 с.
3. Виноградов К. Б. Боснийский кризис 1908-1909 гг. – пролог Первой мировой войны. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1964. 162 с.
4. Вишняков Я. В. Влияние военного фактора на государственное развитие Сербии начала XX века : Автореф. дисс. ... доктора ист. наук: 07.00.03. Москва, 2014. 52 с.
5. Донченко С. И. Развитие сербской государственности и Россия. 1878–1903. Москва, 1996.
6. Жебокрицкий В.А. Болгария накануне Балканских войн 1912–1913 гг. Киев : Издательство Киевского университета, 1960. 251 с.
7. Курчатова О.М. Переворот 1903 г. в Сербии и его оценка основными политическими силами России. *Записки Саратовского государственного университета им. Н.Г.Чернышевского*. 2006. С. 41–45.
8. Нюркаева А. З. Майский переворот 1903 г. в Сербии // *Вопросы истории*. 1977. № 7. С. 67–78.
9. Павлюченко О. В. Россия и Сербия. 1888-1903. Дипломатические отношения и общественные связи. Киев : Наук. думка, 1987. 130 с.
10. Рожинцев А. О жизни и убиении последнего Андреевского кавалера короля Сербии Дома Обренович Александра I. *Великое отечество*. 2008. 10 июня.
11. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян. Т. 2. Нова доба / За редакцією В. Ярового. Київ : Видавець Олег Філюк, 2016. 347 с.
12. Чернік С. Переворот 29 травня 1903 року в Сербії на сторінках «Киевской газеты». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка*. Серія «Історія». 2009. № 12. С.118–126.
13. Шемякин А. Как убивали в Белграде георгиевского кавалера. *Потоки истории*. 2007. № 3. С. 7–16.

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СПІЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ WORLD VALUES SURVEY 2007-2021)

Дане дослідження присвячене аналізу політичних цінностей, притаманних українському соціуму, у порівнянні з цінностями, що поділяють громадяни Європейського Союзу на прикладі обраних країн (Швеція, Іспанія, Німеччина та Польща) за період з 2007 по 2021 рр. Користуючись матеріалами серії соціологічних досліджень World Values Survey, було досліджено динаміку відношення українського та європейського соціуму до ряду загальноєвропейських політичних цінностей серед яких: демократизм, низька толерантність до факту корупції та верховенство права. На підставі отриманих даних було виділено ряд спільних та відмінних цінностей.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, World Values Survey, політичні цінності, корупція, зацікавленість політикою, політична свідомість.

Nikitenko Nikita. Political values of Ukrainians and citizens of the European Union: common and special (according to the World Values Survey 2007-2021)

This study is devoted to the analysis of political values inherent in Ukrainian society in comparison with the values shared by citizens of the European Union on the example of selected countries (Sweden, Spain, Germany and Poland) for the period from 2007 to 2021. Using the materials of a series of sociological studies World Values Survey, the dynamics of the attitude of Ukrainian and European society to a number of pan-European political values, including democracy, low tolerance of corruption and the rule of law, was studied. Based on the obtained data, a number of common and different values were identified.

Keywords: European Union, Ukraine, World Values Survey, Political Values, Corruption, Interest in Politics, Political Consciousness.

З лютого 2014 р. вектор Європейської інтеграції залишається пріоритетним для української держави, про що можуть свідчити дані численних соціологічних досліджень, серед яких: загальнонаціональне опитування, проведене фондом «Демократичні ініціативи» – «Європейська інтеграція у вимірі громадської думки»; «Сьоме всеукраїнське муніципальне опитування», проведене Центром аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту опитування Київського міжнародного інституту соціології «Думки і погляди населення України щодо євроінтеграції»[3; 9; 2]. Зокрема, у рамках останнього опитування громадської думки центром політичних досліджень ім. Разумкова, від грудня 2021 р., 78.2% респондентів висловилися за вступ до Європейського союзу [8]. Європейська ідентичність та незворотність європейського та євроатлантичного курсу Українського народу з 21 лютого 2019 р. є закріпленими у преамбулі до Конституції України, як частина стратегічного курсу Української держави у XXI столітті [4, 3]. Окрім цього, сьогодні, європейська інтеграція декларується «головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України» багатьма державними відомствами, серед яких: Міністерства закордонних справ, інфраструктури та юстиції України[5; 6; 7].

У зв'язку з даною наявною в українському суспільстві тенденцією, постає питання про перспективи для Української держави у рамках даного зовнішньополітичного вектору. Окремим питанням в контексті європейської інтеграції будь-якої країни є процес адаптації національного законодавства країни-кандидата у відповідності до встановленого законодавства ЄС. Згідно з правилами, що регламентують процес розширення ЄС, країна-кандидат має бути в змозі належним чином застосовувати та виконувати, норми європейського законодавства [12]. Проте, у рамках демократичного режиму, встановлення та

дотримання норм європейського права є неможливим без схвалення даних норм з точки зору більшості громадян країни. У зв'язку з цим постає питання про відповідність основних політичних цінностей українських громадян цінностям притаманним громадянам Європейського Союзу.

Метою даного наукового пошуку є аналіз динаміки політичних цінностей українського соціуму у порівнянні з країнами Європейського Союзу (Швеція, Іспанія, Німеччина та Польща), шляхом аналізу матеріалів серії соціологічних досліджень World Value Survey за період з 2007 по 2021 рр. з виділенням спільних та відмінних рис.

Дане дослідження опирається на серію міжнародних соціологічних досліджень World Values Survey, що присвячені вивченню соціальних, політичних, економічних, релігійних та культурних цінностей людей у світі [13; 15; 14]. Хронологічні рамки роботи охоплюють останні 15 років розвитку українського суспільства, з нижньою датою у вересні 2007 р., як дати початку переговорів України та ЄС щодо Угоди про асоціацію і створення зони вільної торгівлі, та верхньою датою на початку 2022 р., пов'язаною з аналізом сучасних політичних цінностей українського суспільства, та впливу на них епідеміологічної ситуації 2019–2022 рр.

З метою найбільш репрезентативного порівняння основних політичних цінностей українців з громадянами Європейського Союзу, автором було обрано наступні країни: Швеція, Іспанія, Німеччина та Польща як представників Північної, Південної, Центральної/Західної, та Східної Європи відповідно. Порівняння країн відбуватиметься за трьома категоріями серед яких: зацікавленість політикою, сприйняття корупції у політичній сфері та політична свідомість респондентів.

Зацікавленість політикою. У рамках опитування щодо рівня зацікавленості політикою, респондентам необхідно було дати відповідь на наступні запитання: Наскільки ви зацікавлені в політиці?; Якби завтра відбулися національні вибори, за яку партію ви б проголосували?; Наскільки значну роль політика відіграє у вашому житті? За результатами опитування 2007 р., більшість (38.6%) українців визнали себе «дещо зацікавленими» в політиці та 12% як «дуже зацікавлені». Відносно партійних вподобань, переважну більшість отримала партія центристської, регіоналістської та євро скептичної спрямованості. На питання щодо ролі політики у їх житті, більшість респондентів (35.2%) зазначили роль політики як низьку. Загалом, за показниками 2007 р. український соціум продемонстрував рівень зацікавленості політичною сферою у декілька раз вищий у порівнянні з іспанським, польським та німецьким соціумом, за більшістю показників наблизившись до шведського рівня зі значною відмінністю лише в контексті партійних вподобань [14, 202, 518, 519, 7].

У ході наступного раунду опитування 2012 р. загальна зацікавленість політичною сферою, серед українських респондентів різко знизилась, з домінуючою (44.7%) групою «не зацікавлених». Дана тенденція знайшла своє відображення і в партійних вподобаннях, де більшість респондентів не готові були голосувати за жодну з запропонованих партій [15, 7, 581]. Тенденція до політичного абсентеїзму зберегла себе і в рамках останнього опитування, що ознаменувалося лише більшим падінням частки зацікавлених у політиці відповідачів з 7.4% до 4.9%, та поворотом партійних вподобань на користь соціал-ліберальної, центристської партії [13, 200, 462]. Дана тенденція в сторону політичної індіферентності, що, за результатами опитування, є нетиповою для країн Європи, може свідчити про поступове розчарування українського соціуму в демократичних інститутах, як тих, що концентруються на електоральному процесі більше ніж на вирішенні державних проблем. Підтвердженням даного твердження можуть слугувати результати соціологічного опитування виконаного у рамках проекту Центру Разумкова «Україна-2020–2021: невинуваті очікування, неочікувані виклики» [11, 149].

Проаналізуємо наступний критерій – *сприйняття корупції у політичній сфері*. Станом на початок 2007 р. на питання щодо виправданості отримання хабаря з боку повноважної особи, з 1 тис. опитаних українських громадян, лише 52.9% респондентів зазначили дану ситуацію як абсолютно неприйнятну, 11.7% як допустиму у вкрай рідких випадках та ще

7.7% зазначили корупцію у політичній сфері як прийнятну у половині випадків. Абсолютно виправданою корупційну діяльність зазначив 1% громадян. В контексті даного питання, український соціум був найбільш подібним до шведського, де близько 61% респондентів зазначили корупцію у політичній сфері абсолютно непринятною. Варто зазначити, що на момент опитування територія Швеції уже протягом 12 років складала частину ЄС. Найбільш істотною була різниця з результатами опитування громадян Польщі, де 83.5% висловилися категорично і лише близько 0.3% респондентів зазначили корупційну діяльність як абсолютно прийнятну. Проте подібний нетипово низький рівень сприйняття корупції у політичній сфері може бути пояснений, зокрема, нещодавнім вступом країни до складу ЄС [14, 430]. У рамках наступного раунду опитування, що проходив з червня 2012 р., частка українців, що висловились за абсолютну неможливість корупції у владних колах, майже у всіх категоріях, досягла шведських показників, де за повну неможливість корупційної діяльності висловились 65.4%, проти 61.8% серед українських респондентів. У 2012 р. частка людей що вважали корупцію повністю виправданою зменшилась до 0.6%, що на 0.8% менше ніж шведського та на 0.3% менше німецького соціуму [15, 474].

Виходячи із статистичних даних, у рамках питання сприйняття корупції у політичній сфері, період з 2010 по 2012 рр. можна вважати піковим, оскільки в рамках останнього на сьогодні дослідження WVS wave 7 (2018-2020), за рівнем сприйняття корупції, українське суспільство повернулося до показників 2007 р., у той час, як показники інших європейських країн, зокрема Німеччини, де, станом на 2018 р. частка противників будь-якої корупційної діяльності складала рекордні 82.2%, продовжували зростати. В контексті пояснення даного феномену, кандидат соціологічних наук О. М. Сахань у колективній монографії «Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку» доводить потенційну залежність між рівнем сприйняття корупції у політичній сфері та рівнем задоволення суспільства загальним курсом влади [1, 398], що збігається з результатами опитування, щодо задоволення громадянами напрямку розвитку країни у 2019 р., проведеного Центром Разумкова [10, 130].

Паралельно з цим 48.2% та 41.1% українських респондентів вважала, що корумпованою є абсолютна більшість представників національної та регіональної політичної еліти відповідно [13, 324, 326]. Тенденція зростання толерантності до факту корупції паралельно із переконанням у тому що майже половина представників політичної сфери України є корумпованою, може бути пояснена, зокрема, ефектом «згуртування навколо прапора» (Rallyround the flag effect), описаним зокрема у рамках «Теорії управління страхом» викликаного режимом надзвичайної ситуації, у якому країна перебувала з квітня 2014 р., одночасно з різким зменшенням популярності уряду у першій половині 2020 р. [16]. Окрім цього, О. М. Сахань відзначає наявність у сучасному українському соціумі феномену «функціонального ставлення» до корупції, одночасно з феноменом «подвійних стандартів» коли корупція засуджується як суспільна проблема проте вважається допустимим засобом вирішення певних питань [1, 396].

Політична свідомість респондентів. З метою оцінки рівня політичної культури, респондентам необхідно було відповісти на наступний ряд запитань: Ваше відношення до наявності при владі: сильного лідера; групи експертів; військової хунти чи демократично обраного уряду?; В політичному контексті, ви вважаєте себе більш «правим» або «лівим»?; За результатами опитування 2007 р., з невеликою перевагою, найбажанішим режимом для українських респондентів була демократична адміністрація (66.1%), на другому місці влада сильного лідера (51.8%), далі рада експертів (41.6%) та військова хунта (18.6%). У рамках політичної ідентифікації абсолютна більшість (33.9%) респондентів затруднилися дати відповідь, переважна більшість інших відзначили свої погляди як центристські, з невеликою перевагою «в право» [14, 226, 318–325].

Порівняно з європейськими державами рівень політичної культури українців станом на 2007 р. можна вважати дещо низьким, з нетипово великим запитом на недемократичні способи управління державою. В рамках опитування 2012 р. пропорція залишилася

незмінною, з 84.9% відсотками респондентів позитивно оцінюючими демократичний спосіб управління, влада сильного лідера – 71.3%, рада експертів – 64.7%. Найбільші зміни можна прослідкувати у відношенні до влади військових – 12.7%. Про підвищення рівня політичної культури свідчать результати опитування щодо політичної ідентифікації, де абсолютну більшість займали респонденти з центристськими поглядами, зі стабільною перевагою у популярності правих поглядів, що є нетиповим для країн Європи, де переважна популярність надається лівій ідентифікації [15, 190, 277–284]. Результати фінального раунду опитування демонструють стабільність у політичних поглядах українських респондентів з перевагою на користь правохристиянського демократичного уряду [13, 482, 477–480].

Проаналізувавши процес розвитку політичних запитів та цінностей українського соціуму за період з 2007 по 2021 рр. за матеріалами серії соціологічних досліджень World Values Survey, можемо зробити висновок про те, що за такими показниками як: зацікавленість соціуму політикою, ставлення до корупції у політичній сфері та загальною політичною свідомістю респондентів, найближчою до України державою Європи є Швеція. Подібно до шведського, український соціум переважною більшістю поділяє загальноєвропейські цінності демократизму та низької толерантності до проявів корупції у політичній сфері. Незважаючи на це, у ході дослідження було виявлено зокрема нетипову для жодної з країн Європейського Союзу, наведених у даному дослідженні, підвищену толерантність українського соціуму по відношенню до авторитарних методів державного управління, що може свідчити про підвищену популярність цінностей безпеки над цінностями свободи у статистично значимій частині українських громадян. В контексті відповідності цінностей українського соціуму загальноєвропейським, варто зазначити, що станом на сьогоднішній день, українське суспільство ще має пройти ряд ціннісних трансформацій, зокрема у сфері політичної свідомості, з метою найбільш органічної потенційної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Васильєв Г. Ю., Воднік В. Д., Волянська О. В. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія. Харків : Право, 2013. 536 с.
2. Думки і погляди населення України щодо євроінтеграції: Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://surl.li/cethb> (дата звернення: 16.02.2022).
3. Європейська інтеграція у вимірі громадської думки – соціопитування: Громадська синергія. URL: <http://surl.li/cethi> (дата звернення: 15.02.2022).
4. Конституція України : офіційний текст. Київ : КМ, 2020. 96 с.
5. Міністерство закордонних справ України. Відносини України з ЄС і НАТО. URL: <http://surl.li/cetho> (дата звернення: 15.02.2022).
6. Міністерство інфраструктури України. Євроінтеграція. URL: <http://surl.li/cethv> (дата звернення: 15.02.2022).
7. Міністерство юстиції України. Євроінтеграція. URL: <http://surl.li/cethw> (дата звернення: 15.02.2022).
8. Оцінка громадянами ситуації та процесів, що відбуваються в країні. Ставлення до вступу до Європейського союзу та НАТО (листопад–грудень 2021р.): Разумков Центр. URL: <http://surl.li/cetia> (дата звернення: 15.02.2022).
9. Сьоме всеукраїнське муніципальне опитування: Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://surl.li/cetic> (дата звернення: 15.02.2022).
10. УКРАЇНА 2019-2020: ШИРОКІ МОЖЛИВОСТІ, СУПЕРЕЧЛИВІ РЕЗУЛЬТАТИ (аналітичні оцінки): Центр Разумкова. URL: <http://surl.li/cetif> (дата звернення: 17.02.2022).
11. УКРАЇНА 2020-2021: НЕВИПРАВДАНІ ОЧІКУВАННЯ, НЕОЧІКУВАНІ ВИКЛИКИ (аналітичні оцінки): Центр Разумкова. URL: <http://surl.li/cetih> (дата звернення: 17.02.2022).
12. Candidate countries: European Commission URL: <http://surl.li/cetij> (дата звернення: 15.02.2022).

13. Haerpfer C., Inglehart R., Moreno A., Welzel C., Kizilova K., Diez-Medrano J. M., Lagos P., Norris E. Ponarin & B. Puranenetal. (eds.). World Values Survey: Round Seven – Country Pooled Datafile. Madrid : Spain&Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat. doi:10.14281/18241.13. 2020.

14. Inglehart R. C., Haerpfer A. Moreno C. Welzel K., Kizilova J., Diez-Medrano M., Lagos P., Norris E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). World Values Survey: Round Five -Country-Pooled Datafile. Madrid: Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat. doi.org/10.14281/18241.7. 2018.

15. Inglehart R. C., Haerpfer A., Moreno C. ,Welzel K., Kizilova J., Diez-Medrano M., Lagos P., Norris E. Ponarin & B. Puranenetal. (eds.). World Values Survey: Round Six – Country Pooled Datafile. Madrid : Spain &Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat. doi.org/10.14281/18241.8. 2018.

16. Pyszczynski T. What Are We So Afraid Of?: A Terror Management Theory Perspective on the Politics of Fear. *Social Research : An International Quarterly*. 2004. № 4. P. 827–848.

УДК 322

Олійник Ю. І.

ORCID: 0000-0002-1380-4150

ПОРІВНЯННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ ТА МАКЕДОНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Автор розглядає церковно-політичну ситуацію навколо потенційного визнання Македонської православної церкви в рамках Світового Православ'я, порівнюючи її з аналогічними умовами становлення Православної Церкви України. Продемонстровано, наскільки на церковно-канонічні процеси впливають політичні протиріччя, зумовлені процесом націогенезу та історико-культурними передумовами, насамперед останніх століть.

Ключові слова: Македонська православна церква, Світове Православ'я, автокефалія, націогенез.

Oliynyk Yuriy. Comparison of socio-political conditions for legalization of the orthodox church of Ukraine and the Macedonian orthodox church

The author considers the church-political situation around the potential recognition of the Macedonian Orthodox Church within the framework of World Orthodoxy, comparing it with similar conditions for the formation of the Orthodox Church of Ukraine. The extent to which church-canonical processes are influenced by political contradictions due to the process of nation-building and historical and cultural preconditions, especially in recent centuries, has been demonstrated.

Keywords: Macedonian Orthodox Church, World Orthodoxy, autocephaly, national-building.

Північна Македонія – держава зі старими культурними зв'язками з Україною, починаючи з кириличної традиції православ'я. Що формувалась навколо Фессалонік та Охриду. В сучасності особливої ваги набула присутність українських миротворців, що забезпечили стабільність цієї держави 20 років тому. Напрацьовані контакти слід посилювати, особливо на фоні членства Македонії в Північноатлантичному Альянсі, куди так прагне і Україна (сподівання на що актуалізувались завдяки ситуації останніх місяців кінця 2021 – початку 2022 років). Проте не менш важливою може стати врахування досвіду подолання церковних протиріч, а саме легалізації в загальноправославному полі

Православної Церкви України та Македонської Церкви (що лише веде переговори з Константинополем про відповідне врегулювання).

Загалом в Македонії більше 90% парафій належать до цієї структури, поки що невизнаної світовим православ'ям та колишньою метрополією – Сербським патріархатом. Таким чином, ситуація набагато краща за ту, яка зберігається в Україні (де біля двох третин парафій залишаються під контролем Московського Патріархату). Однак саме Київ став початком ймовірної хвилі нових автокефалій, що мають, на думку Фанару, гармонізувати ситуації в рамках World Orthodoxy. Йдеться і про Чорногорію, і Латвію, і Македонію. Безпосередньою причиною стали, звісно, геополітичні тенденції та невдала зовнішньо церковна політика Москви, що проігнорувала Критський собор 2016 р.

За усіма вимогами, Македонія на черзі. Однак справа ускладнюється мультиплікацією колишніх метрополій. Окрім Сербської Церкви, претензії на канонічну територію в Північній Македонії пред'являє і Болгарська Церква. Річ не лише в національних претензіях на македонян як частину болгарського етносу, що чимось відповідає російським претензіям на спадщину Київської Русі. Дійсно, ядром Західноболгарського (початок 11 ст.) царства та більш дрібних феодальних болгарських утворень була зона Охриду. Більш важлива церковна спадщина – Охридська автокефалія (Архиєпископія Юстиніани-Прими та всієї Болгарії), що була спадкоємницею автокефалія Першого Болгарського царства, і зберігалась непорушною і східно римськими імператорами, і першими османськими султанами. Щойно у 18 ст. на піку зростання впливу філеллізму при дворі султана вдалось добитись приєднання Охридської Архиєпископії до складу Константинопольського патріархату з 1767 р. Однак вже за кілька десятиліть регіон стає ареною боротьби за національне та церковне визволення місцевих слов'ян, що накладається на формування власне македонської ідентичності в кінці 19 ст.

Таким чином, претензії на визнання канонічного статусу нової автокефалії після розпаду Югославії в 1990-х рр. піддаються критиці не лише у Сербії, але й у Болгарії, де періодично актуалізується дискурс ностальгії за втраченими землями (які востаннє входили у склад Болгарської держави, нагадаємо, у роки Другої світової війни). Боротьба між Сербією та Болгарією за вплив на ці землі актуалізувалась після 1878 р., коли Болгарське царство одержало фактичну незалежність (хоча формально залишалось васалом Османської імперії до молодотурецької революції), а Сербія не лише підтвердила незалежність, але й розширила свої землі, раніше сконцентровані на північно дунайському узбережжі. Водночас у боротьбу за вплив у Македонії вступає Греція. Нагадаємо – в кінці 19 ст. йшлося про велику територію у складі нинішньої Північної Македонії, болгарської нині частини і так званої грецької Македонії включно з виходом до узбережжя Егейського моря, важливого портового міста – Фессалонік, і навіть монашої республіки Афон. Османська адміністрація єднала ці землі зі змішаним греко-слов'яно-аромунським населенням, що формував еялет у центрі в Фессалоніках (чи в слов'янській версії Солуні). Не слід забувати і про значну кількість турецького та ісламізованого населення, густина якого зросла через наплив мухаджирів – мусульманських біженців та добровільних переселенців із втрачених земель півночі Балканського півострова. Не забуваймо, що саме в Фессалоніках почалась Молодотурецька революція, з Македонії родом Мустафа Кемаль Ататюрк. З іншого боку, політико-демографічні зміни посилювали напругу, що виливалось у формування терористично-визвольних рухів в Македонії, що користувались підтримкою сусідніх християнських держав.

Македонське питання щойно починає вирішуватись під час Балканських воєн 1912-13 років, які розділили Велику Македонію кордонами. Сучасна нація македонців формувалась в контрольованих Сербським королівством землях (так звана Вардарська Македонія), при чому визнавалась окремішність цього народу від сербів, як і словенців на півночі Югославії (щодо хорватів і баняків панував дискурс єдиної сербохорватської мови). Визнання окремішності македонців було вигідно Белграду, аби також стримувати претензії Болгарії, де донедавна панувала думка про не існування македонців як окремого народу, а не болгарської етнографічної групи.

Таким чином, напрошуються паралелі зі сприйняттям української нації очима частини сусідів. Однак більше паралелей можна провести з формуванням Молдови та її взаємовідносин з Румунією – той же випадок. Коли більш етнічно віддалена метрополія (Белград та Москва відповідно) боролись з болгарським/румунським експансіонізмом, підтримуючи ідентичність окремої нації. Однак тоді як багато молдаван критично ставляться до цього радянську експерименту, більшість македонців з огляду на більш ніж 150-річну своєрідну лінію історії не бажають бачити себе часиною інших народів. Відновлюючи історичну лінію спадщини з давньою історією македонської землі (тут і Олександр та Філіп Македонській, і виходець з цих земель римський імператор Юстиніан, статуя якого поряд з іншими античними та середньовічними правителями прикрашає центр Скоп'є). Врешті залишається дискусійним питання, утворенням якого народу було Західно-болгарське царство зі столицею в Охридї (держави царя Самуїла та його наступників).

До речі, історичні терени Другого болгарського царства опановували значну частину нинішньої Албанії та грецької Македонії, що надає додатковим стимулів для історичних дискусій. З одного боку. Події тисячолітньої давнини з дещо відмінним від сучасного етнодемографічним складом окремих регіонів навряд чи можна розглядати як підставу якихось вмотивованих претензій. Однак не слід забувати, що у грецькій Македонії залишається слов'яномовна меншина, хоча й значним чином асимільована.

Вочевидь, саме проблемність Македонії як можливого полюса нестабільності для сусідів була важливою причиною особливої російської уваги, поряд з Чорногорією та Боснією. Водночас, західні структури теж усвідомлюють потребу врегулювання в рамках євроатлантичної інтеграції напруги між сусідніми з Македонією державами. В руслі такої поступової гармонізації варто розглядати і політику Вселенського патріархату, що не один рік веде поступові переговори про визнання Македонської Церкви, намагаючись одержати схвалення хоча б двох з трьох зацікавлених сторін (Елладської та Болгарської Церков, що представляють відповідні держави та національні міфи). Та й для Сербії на даний момент невизнання македонської церковної окремішності швидше не питання впливу (який там майже відсутній у церковному плані), а престижу та претензій на світовій арені World Orthodoxy. Таким чином, врегулювання цього питання може стати приводом до завершення взаємного діалогу про політичне визнання як факту існування окремих держав в існуючих нині кордонах, так і формування нової системи партнерських взаємопов'язаних відносин в центрі Балканського півострова.

УДК 004.65(477):908(497.7)

Перенесієнко І. П.
ORCID: 0000-0003-2408-976X

ПІВНІЧНА МАКЕДОНИЯ У ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНІКА» НБУВ

В статті йдеться про особливості тематичної організації документів електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ. Продемонстровано специфіку використання бібліотечної класифікації та системи предметних рубрик. Узагальнено організації книг електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ з тематики Північної Македонії. Проаналізовано створені предметні рубрики та семантичні зв'язки між ними.

Ключові слова: «Україніка», НБУВ, електронна бібліотека, предметизація, класифікаційна система, Північна Македонія.

Perenesiienko Ihor. North Macedonia in the electronic library «Ukrainica» VNLU

The present article deals with the peculiarities of the thematic organization of documents of the electronic library «Ukrainica» VNLU. Demonstrated specifics of using the library classification and the system of subject headings. The organization of books of the electronic library «Ukrainica»

of the VNLU on the subject of Northern Macedonia is generalized. Special attention was paid to the created subject headings and semantic connections between them.

Keywords: «Ukrainica», VNLU, digital library, subject cataloging, library classification, North Macedonia.

Електронна бібліотека «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах [**Error! Reference source not found.**]. Метою ресурсу становить збір, наукова організація та представлення повнотекстових електронних документів про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу. Одним з тематичних аспектів є представлення наукових досліджень, подорожніх описів, художніх творів та мемуаристики про історичну комунікацію українців з іншими народами, взаємопроникнення між різними мовами, дипломатичні зносини держав і под. У статті пропонується розглянути особливості репрезентації українознавчої літератури в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ, що тематично пов'язана з Північною Македонією.

Варто відзначити, що у фондах НБУВ існує окремо створена колекція книг про Північну Македонію. У 2004 році до бібліотеки передана література, що презентувалася на виставці, організованій в рамках співробітництва між Національною академією наук України та Македонською академією наук і мистецтв. Це книжкове зібрання є даром МАНМ і Народної бібліотеки імені Св. Климента Охридського у м. Скоп'є.

Мета цього заходу – сприяти поглибленню македонсько-українських відносин, відкрити можливості для широкого співробітництва в інтересах науки [**Error! Reference source not found.**].

Дане зібрання репрезентоване в електронному каталозі, його наукова організація здійснена за допомогою рубрик Рубрикатора НБУВ. Переважно вони репрезентують документи гуманітарного спрямування: «Щ335.423(4МАК) – Балетний театр Північної Македонії», «Щ113(4МАК) – Архітектура Північної Македонії», «Ф69(4МАК) – політичні партії Північної Македонії» і т.д. Найбільшу кількість книг представлено у рубриці «Щ5(4МАК) – Література Північної Македонії» – 100 документів. До прикладу, рубрика електронного каталогу НБУВ про літературу Сербії налічує 210 книг, Болгарії – 175. Згідно електронного каталогу у фондах НБУВ наразі наявно 1556 книг виданих на території Північної Македонії. Географія видань за іншими країнами регіону становить наступні цифри – 1229 книг видано у Сербії, 533 у Греції та 2080 у Болгарії.

В аспекті концепції цифрової гуманітаристики складно не погодитися з твердженням, що орієнтований на використання певними фахівцями ресурс має створюватися на базі науково організованої за певними принципами структури з визначенням набору смислових відносин та моделей [**Error! Reference source not found.**, 305].

Сучасне веб-середовище потребує верифікації наукової інформації та належної структурної організації. Легкість розміщення даних в мережі здатна як полегшити доступ користувачів, так і ускладнити. Кожен має можливість опублікувати будь-що, чим ускладнюється релевантність пошуку. Оскільки будь-хто може розмістити у веб-середовищі інформацію без жодних фахових фільтрів, в підсумку вона, інформація, може виявитися науково необґрунтованою, недостовірною чи фейком. Електронні проекти бібліотек покликані сприяти подоланню даної проблеми. Традиція опрацювання інформації і наявний відповідний методичний інструментарій наукової організації та представлення документів створюють підґрунтя для формування компетентних ресурсів саме бібліотечними фахівцями.

Одним з таких ресурсів є електронна бібліотека «Україніка» НБУВ. Переважна більшість представлених у ній книг стосуються історичних, культурних чи політичних реалій України. З огляду на це, під час індексування нових надходжень за допомогою класифікаційної системи Рубрикатор НБУВ (РНБУВ) формувалися класифікаційні індекси для розкриття змісту документів, а саме відображення українознавчого аспекту їхнього

змісту. Наприклад, дослідження «Політико-правові механізми формування національної ідентичності населення Донбасу [Error! Reference source not found.]» класифіковано індексами РНБУВ «Х809(4УКР55)34» – Права людини на Тимчасово окупованих територіях України та «Ф51(4УКР55)» – національна політика на сході України. Відповідне дослідження містить розділ «Зарубіжний досвід формування національної ідентичності та врегулювання сецесіоністських конфліктів», де йдеться про можливість використання закордонного досвіду у вітчизняних реаліях. Серед іншого в розділі описано механізми Охридської рамкової угоди 2001 року між урядом Північної Македонії та політичними партіями албанців [Error! Reference source not found., 44–51].

Система класифікаційних індексів електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ ієрархічна і збудована навколо вичерпного висвітлення усіх питань україністики. Проте, як ми бачимо вище, існує необхідність відображення тих частин змісту документів, у яких йдеться про дотичні до україністики галузі гуманітарних знань, орієнтованих на дослідження економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики інших народів (полоністика, македоністика, болгарістика і под.). Подібні зібрання потребують альтернативних ієрархічному способів організації інформації. Важливою умовою для цього є використання стандартизованих моделей цифрових даних та розуміння їх семантики [Error! Reference source not found.]. Семантичні електронні бібліотеки представляють наступне покоління електронних ресурсів, репрезентуючи нову парадигму навігації в інформаційному просторі – інтелектуальний пошук, відомий як семантичний або онтологічний.

Тому в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ паралельно з ієрархією розділів РНБУВ створено систему предметних рубрик (предметних довідок). Індексування частини книги або окремої статті збірника є більш мобільним та не потребує побудови паралельної ієрархічної системи, тому дослідження «Політико-правові механізми формування національної ідентичності населення Донбасу» атрибутовано окремою предметною рубрикою «Північна Македонія» [Error! Reference source not found.].

Предметна рубрика «Північна Македонія» атрибутує статті чи книги електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ які розкривають ті чи інші гуманітарні аспекти пов'язані з Північною Македонією – історичні, культурні, наукові. Наприклад: етнографічна розвідка в колективному дослідженні за матеріалами Других Гончарівських читань «Общность терминологии в македонском и украинском бондарстве» [Error! Reference source not found.], публікація в Записках Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук «Гласник Скопског научног друштва» [Error! Reference source not found.], фоторепортаж «З фотоапаратом по Македонії, Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговині» у виданні Журналіст України [Error! Reference source not found.].

В «Функціональних вимогах до бібліографічних записів» ІФЛА зазначено, що для більш ефективного доступу до ресурсу необхідно відображати зв'язок твору (книги, статті) не тільки з прикладами об'єкту імені (автора чи авторів), але і з прикладами інших об'єктів. Одним з елементів побудованих у електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ семантичних зв'язків є пов'язані рубрики – що репрезентують тематично близькі поняття. Тому в елементі «Зв'язані заголовки» предметних рубрик електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ вказуються посилання на інші предметні рубрики. Вони організують документи за тематикою дотичною до тематичної області пов'язаної рубрики. Для рубрики «Північна Македонія» суміжними визначено предметні рубрики: «Друга Світова війна», «Македонська мова [Error! Reference source not found.]», «Македонці [Error! Reference source not found.]», «НАТО» та «Югославія».

Предметна рубрика «Македонці» атрибутує літературу про етнічні особливості македонського народу в українознавчому аспекті. Прикладом атрибутування документів цією рубрикою є монографія «Поселенська структура населення Донбасу (етнополітичний аспект динаміки)» [Error! Reference source not found.] та стаття в збірнику історичного товариства Нестора Літописця «К вопросу о народности Македонских славян» [Error! Reference source

not found.]. Пов'язаною предметною рубрикою до рубрики «Македонці» визначено рубрику «Слов'яни».

Організація книг у предметній рубриці «Македонська мова» має структурну відмінність. Вона полягає у структуруванні документів у двох площинах: за змістом та мовою тексту. Тип «Література» у даній рубриці організовує тексти електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ про македонську мову (стаття у Записках товариства імені Шевченка «Про відношення пам'ятників староукраїнської мови до полудневослов'янських під лексикальним оглядом» [**Error! Reference source not found.**]), тип «Мова тексту» репрезентує документи надруковані македонською мовою (Шевченко Т.Г. Назар Стодолја. пер. В. Чорниї-Мешкова; Здруження на Украинаците во Република Македонија «Леся Украинка». Скопје [**Error! Reference source not found.**]).

Використання предметних рубрик у поєднанні з бібліотечними класифікаційними системами відкриває можливість деталізації окремих тематичних аспектів. У даному випадку – тематики пов'язаної з Північною Македонією, македонським етносом та македонською мовою в українознавчому контексті. Розроблений семантичний інструментарій електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ є універсальним. Він дає змогу тематично організувати і репрезентувати електронні документи про взаємини українців з рештою народів Балканського півострова: болгарами, сербами, хорватами та ін. На нашу думку подібна тематична організація документів в електронних бібліотечних ресурсах дає можливість більш комплексного розгляду українознавства. Полінаправлена оптика представлення наукових документів дозволяє дослідникам та користувачам розуміти україністику не штучно відірваною від контексту чи суто як «річ у собі», а органічною складовою загальноєвропейського та світового контексту.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А., Лобузін К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 290–309. URL: <http://surl.li/ceurg> (дата звернення: 14.02.2022).
2. Електронна бібліотека «Україніка». URL: <http://surl.li/wzcx> (дата звернення: 14.02.2022).
3. Качева А. Общность терминологии в македонском и украинском бондарстве. *Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології: примітив, фольклор, аматорство, наїв, кітч ... : колективне дослідження за матеріалами Других Гончарівських читань / Є. Антонович та ін.; відп. ред. М. Селівачов; Музей Івана Гончара, Національна академія наук України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського*. Київ: Родовід, 1996. С. 122–129. URL: <http://surl.li/ceurgw> (дата звернення: 12.02.2022).
4. Книжкові колекції НБУВ: Македоніка. URL: <http://surl.li/ceury> (дата звернення: 12.02.2022).
5. Лобузін І. В. Модель даних Європеани: перспективні підходи для цифрових гуманітарних проєктів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. №1. С. 88–97. URL: <http://surl.li/ceysg> (дата звернення: 12.02.2022).
6. Македонська мова. *Електронна бібліотека «Україніка»*. URL: <http://surl.li/ceysh> (дата звернення: 12.02.2022).
7. Македонці. *Електронна бібліотека «Україніка»*. URL: <http://surl.li/ceysi> (дата звернення: 12.02.2022).
8. Ніколаєць Ю. О. Поселенська структура населення Донбасу (етнополітичний аспект динаміки) : монографія. Наук. ред. М. І. Панчук. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 187 с. URL: <http://surl.li/ceysl> (дата звернення: 12.02.2022).
9. Панькевич І. Про відношення пам'ятників староукраїнської мови до полудневослов'янських під лексикальним оглядом. *Записки товариства імені Шевченка* :

вид-во, присвяч. науці і письменству укр.-рус. народу. Львів : Накладом Т-ва імені Шевченка, 1918. Т. 126-127. С. 141–160. URL: <http://surl.li/ceuso> (дата звернення: 12.02.2022).

10. Північна Македонія. *Електронна бібліотека «Україніка»*. URL: <http://surl.li/ceyst> (дата звернення: 12.02.2022).

11. Політико-правові механізми формування національної ідентичності населення Донбасу : наук. записка / НАН України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького; [авт. кол.: І. О. Кресіна (керівник), Ю. С. Шемшученко, В. П. Горбатенко та ін.]. Київ, 2015. 115 с. URL: <http://surl.li/ceyta> (дата звернення: 12.02.2022).

12. Степович А. Гласник Скопског научног друштва – Bulletin de société scientifique de Scoplje. *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ : З друк. УАН. 1927. Кн. 15. С. 256–257. URL: <http://surl.li/ceutc> (дата звернення: 12.02.2022).

13. Флоринский Г.Д. К вопросу о народности Македонских славян. *Чтения в историческом обществе Нестора Летописца*. Киев : Унив. Тип. 1906. Кн. 19. Вып. 1–4. С. 39–46 [390]. URL: <http://surl.li/ceyte> (дата звернення: 12.02.2022).

14. Хрієнко М. З фотоапаратом по Македонії, Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговині. *Журналіст України*. Київ, 2012. № 9. С. 23. URL: <http://surl.li/ceytj> (дата звернення: 12.02.2022).

15. Шевченко Тарас Григорович (1814–1861). Назар Стодолја. Пер. В. Чорниї-Мешкова; Здруження на Украинците во Република Македонија «Леся Украинка». Скопје, 2006. 120 с. URL: <http://surl.li/ceytl> (дата звернення: 12.02.2022).

УДК: 94(497.7:497.2):327

Савенко А. В.
ORCID: 0000-0001-8942-689X

ХАРАКТЕР ВІДНОСИН ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ З БОЛГАРІЄЮ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті розглядається характер македонсько-болгарських відносин після того, як Північна Македонія відокремилася від Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Попри те, що Болгарія була першою країною, яка визнала Македонію як незалежну державу, подальші відносини були доволі суперечливими. Причинами цьому були зокрема мовне, етнічне та історичне питання. До того ж ці фактори на початку двосторонніх відносини стали перешкодою для європейської та євроатлантичної інтеграції Північної Македонії.

Ключові слова: Північна Македонія, Болгарія, Балкани.

Savenko Anastasia. The nature of relations between North Macedonia and Bulgaria after independence

The article analyses the nature of Macedonian-Bulgarian relations after North Macedonia separated from the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Even though Bulgaria was the first country to recognize Macedonia as an independent state, further relations were quite contradictory. The reasons for this were, in particular, the linguistic, ethnic and historical issues. In addition, at the beginning of bilateral relations, these factors became an obstacle to the European and Euroatlantic Integration of Northern Macedonia.

Keywords: North Macedonia, Bulgaria, the Balkans.

Після закінчення епохи біполярності Балканський регіон залишається одним із найбільш нестабільних у Європі. Напередодні Першої світової війни він був названий «пороховою бочкою», яка і досі періодично накопичує вибухонебезпечну енергію. Потенційна конфліктність регіону обумовлена його заселеністю багатьма народами зі своїми культурними та релігійними цінностями. Наразі у рамках регіону виокремлюють десять країн: Словенія, Албанія Греція, Болгарія, Румунія, Північна Македонія, Боснія і

Герцеговина, Сербія, Чорногорія, Хорватія та частково визнана держава Косово. На початку 90-х років ХХ століття одним з ключових моментів геополітичних конфліктів у Балканському регіоні було загострення «македонського питання» [16, 61], яке являло собою протиріччя щодо історичної спадщини, мови, території та населення історичної області Македонія, яка нині розділена між трьома державами: Грецією (південна частина – Егейська Македонія), Болгарією (Північно-східна частина – Піринська Македонія) і власне Македонією (Вардарська Македонія). На сучасному етапі «македонське питання» є актуальним і безпосередньо стосується напружених відносин між Північною Македонією та Болгарією. Поширений на Балканах афоризм каже, що регіон страждає від занадто великої історії. Болгарсько-македонські відносини яскраво ілюструють цю думку.

Клин у відносини країн вбили суперечки стосовно невизнання македонської мови Болгарією, яка пояснює, що до 2 серпня 1944 р. не було ні македонської мови, ні македонської етнічної самосвідомості, і що вони були створені для того, щоб розділити та відокремити народи в Соціалістичній Республіці Македонії та Болгарії. Софія ставить під сумнів кодифікацію македонської мови і вважає її регіональним діалектом болгарської мови [7]. Згодом між державами розгорілася історична суперечка про витоки державності Республіки Північна Македонія. Болгарський уряд побоювався, що визнання македонського народу відкрило б питання визнання нової македонської національної меншини в Болгарії. У разі визнання македонського народу у самій Болгарії могли виникнути проблеми, пов'язані з поділом болгарського та македонського народів. Також побоювання у болгарського уряду викликала назва «Північна Македонія», яка могла нести загрозу територіальній цілісності Болгарії, оскільки на південному-заході країни розташована область Піринська Македонія на кордоні з Північною Македонією.

Відносини Північної Македонії та Болгарії почалися у 90-х роках ХХ століття, коли Македонія відокремилася від Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Саме після проголошення незалежності Республіки Македонія відносини між державами набули проблемного характеру. Розгляд македонського минулого й колізії щодо культурних та історичних зв'язків певною мірою залежать від політичного порядку денного у двох країнах, від бачення майбутнього Македонії у болгарського керівництва, та від того, чи достатньо македонські лідери будуть докладати зусиль, аби держава стала міцнішою.

Хоча 15 січня 1992 року Болгарія першою визнала незалежність нової балканської республіки [11], це визнання було неповним та мало певні застереження, оскільки болгарське керівництво в особі президента Желю Желева однозначно висловило своє ставлення до македонського народу: «Визнання Македонії не означає визнання македонської нації» [14]. Також він зазначив, що етнічні македонці є підгрупою болгарської нації, і що македонська мова є болгарським діалектом на рівні з банатськими болгарами. Таким чином болгарське керівництво не бажало визнавати ні македонську націю, ні македонську національну меншість. Звичайно, факт визнання держави, але не нації, обтяжував міждержавні відносини. Македонія двояко відреагувала на таку заяву. Перший президент країни Киро Глигоров зі скепсисом прийняв ставлення болгарського керівництва, а ось віце-президент Любчо Георгієвський вважав позитивним сам факт визнання Болгарією незалежності Македонії: «Важливо, щоб Болгарія визнала Македонію, а про Македонський народ надамо можливість судити історикам» [15, 72].

Розвиток відносин між Болгарією та Македонією гальмувався через мовну проблему. У Софії дотримуються думки, що «офіційна мова Республіки Північна Македонія за своїм походженням і структурно-типологічними характеристиками є південно-західною писемно-регіональною нормою болгарської мови» [5, 7], тобто болгарська сторона не визнає існування македонської мови, називаючи її регіональним діалектом болгарської мови. У 1994 р. перебуваючи з візитом в Скоп'є болгарський міністр освіти Марко Тодоров відмовився підписати узгоджену раніше угоду про співробітництво у галузях освіти та культури, через фразу, що засвідчувала підписання документа болгарською та македонською мовами.

Суперечка була вирішена в 1999 році підписанням головами обох держав Спільної декларації, що зокрема запровадила технічне розв'язання проблеми у вигляді кінцевої фрази для документів: «підписано офіційними мовами двох держав – болгарською мовою, відповідно до Конституції Болгарії та македонською мовою, згідно з Конституцією Республіки Північна Македонія, і обидва тексти мають однакову силу» [4]. Цей текст недвозначно показує, що Болгарія визнала македонську мову як мову на території Македонії, але не в Болгарії. Таким чином була зроблена спроба подолати розбіжності та вийти із глухого кута, але без остаточного вирішення проблеми, оскільки таким чином Болгарія не визнала повністю ні македонську мову, ні націю. Підписану декларацію можна охарактеризувати як великий дипломатичний прорив для обох країн. Вона відкрила реальну можливість для налагодження широкого спектра болгарсько-македонських відносин. Спільна декларація містила в собі рішення розвивати співпрацю держав у галузі економіки, туризму, культури, освіти, охорони здоров'я та спорту, а також встановлювати інфраструктурні зв'язки в рамках регіональних проєктів. Вона стала показником потепління відносин між Болгарією та Македонією, у ній було зазначено взаємне визнання неприпустимого втручання у внутрішні справи обох країн та розвиток конструктивного діалогу у всіх сферах двосторонніх відносин, а також щодо регіональних та міжнародних проблем, що сприятиме подальшому покращенню відносин між двома країнами на рівноправній основі. Також обидві держави заявили, що «жодна із двох країн не вживатиме і не підтримуватиме будь-які дії ворожого характеру, спрямовані проти іншої країни» [4].

У 2000 р. між Македонією та Болгарією була підписана «Угода про військово-технічну допомогу між Урядом Республіки Македонія та Урядом Республіки Болгарія», що полягала в наданні Болгарією військової техніки (танків). Так, у 2001 р. у ході збройного конфлікту спричиненого албанцями в Македонії з метою зміни державного устрою, Болгарія надавала підтримку Македонії у вигляді танків, боєприпасів та інженерного обладнання [8, 210].

Також, після підписання вищезгаданої Спільної декларації, країни встановили співробітництво в культурній сфері. З квітня 2002 р. набрала чинності «Угода між Урядом Республіки Македонія та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі культури». У цьому ж році було ратифіковано «Угоду між Урядом Республіки Македонія та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти й науки», «Угоду про співробітництво у сфері туризму між Урядом Республіки Македонія та Урядом Республіки Болгарія», «Угоду між Урядом Республіки Македонія та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі охорони здоров'я та медичних наук». У результаті підписання державами цих та ще низки угод у Скоп'є було відкрито спеціальний культурний центр при болгарському посольстві [10].

На початку ХХІ ст. відносини між Македонією та Болгарією перейшли до нового вагомого етапу. У січні 2007 р. було укладено «Угоду про економічне співробітництво між Урядом Республіки Македонія та Урядом Республіки Болгарія». Також було встановлено співробітництво в енергетичній сфері, яке було закріплено Конвенцією про нафтопровід у 2007 р. [10].

У 2003 р. Македонія стала учасницею Адріатичної групи країн, які підписали хартію зі США для отримання допомоги щодо інтеграції до НАТО [13]. Хоча Болгарія не була у складі цієї групи, але у 2004 р. вона стала членом Північноатлантичного альянсу [1]. Болгарська сторона використовувала своє членство в альянсі як інструмент тиску на Македонію. Наприклад президент Республіки Болгарія Георгій Пирванов і Міністр закордонних справ Івайло Калфін у 2006 р. попередили Скоп'є, що беззастережна підтримка його членства в ЄС і НАТО залишилася в минулому, і в майбутньому підтримка Болгарії буде залежати від готовності й успіху Республіки Македонія у прийнятті та підтримці політики добросусідських відносин [9].

Найбільш чітко позиція Болгарії була висвітлена у 2008 р. в документі під назвою «Політика Болгарії щодо Республіки Македонія» [2], який було опубліковано неурядовою

Атлантичною Радою Болгарії. Цей документ був рекомендацією болгарському уряду щодо розвитку добросусідських відносин після вступу країни до ЄС та в контексті розширення ЄС та НАТО на Західних Балканах. Автори документу звинувачували Македонію у видозміні історичних фактів і порушенні прав громадян з «болгарською самосвідомістю».

Співробітництво двох республік наприкінці ХХ на початку ХХІ ст. було доволі насиченим, було підписано низку угод щодо різнобічної співпраці, що в цілому має позитивний характер для взаємодії держав, однак всупереч цьому жвавому співробітництву, яблуком розбрату залишалося питання ідентичність македонського народу в очах консервативно налаштованих керівництв обох країн.

Переламним моментом у відносинах двох держав став 2017 р., коли в політичній сфері в Македонії відбулися значні зміни. У червні 2017 р. новим прем'єр-міністром Македонії став Зоран Заєв, лідер Соціал-демократичного союзу Македонії, який витіснив консерваторів ВМРО-ДПМНС (Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія македонської національної єдності), що довгий час не знаходили компроміс в історичних суперечках з Болгарією. Одним з першочергових завдань новоспеченого прем'єра було зниження напруженості болгарсько-македонських відносин.

Тому у серпні цього ж року Болгарія і Македонія уклали Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво, який, за заявою сторін, покликаний стати новою віхою у відносинах між двома державами [12]. Зоран Заєв на спільній прес-конференції зі своїм колегою Бойком Борисовим назвав підписання Угоди «історичним кроком вперед. Цей договір є загальним успіхом і загальним внеском у стабільність країн регіону» [20]. У цій угоді болгарська сторона висловила підтримку намірам Македонії щодо вступу до Європейського Союзу і НАТО. Також в документі було передбачено створення Спільної багатопрофільної експертної комісії, яка мала займатися вирішенням спірних історичних питань. У липні 2018 р. відбулося перше її засідання, а вже восени 2021 р. – п'ятнадцяте. Однак за час існування цієї комісії не було отримано особливих результатів.

Хоча у договорі 2017 р. Болгарія не відмовилася від своєї позиції невизнання македонської мови і народу, сам факт його підписання (і формального врегулювання болгаро-македонських відносин) посприяв вирішенню спірних моментів з Грецією, яка довгий час перешкоджала Македонії стати членом ЄС та НАТО. В результаті у червні 2018 р. країни підписали Преспанську угоду, за якою Республіку Македонія було перейменовано на Республіку Північна Македонія [17]. Остання перешкода на шляху до заповітного членства у Євросоюзі та НАТО була подолана, і у березні 2020 р. Північна Македонія стала тридцятим членом Північноатлантичного альянсу. І вже через кілька днів після цієї події Рада ЄС погодила рішення про початок переговорів про членство в Євросоюзі Республіки Північна Македонія [19].

Однак такий тактичний крок з боку Північної Македонії, як зміна назви, призвів до поновлення болгарсько-македонських суперечок. У серпні 2020 р. Софія розіслала решті 26 членів ЄС невеликий за обсягом документ – «Пояснювальний меморандум про відносини між Республікою Болгарія та Республікою Північна Македонія у контексті процесу ЄС із розширення, асоціації та стабілізації» [6]. Меморандум представляє позицію Болгарії з відразу кількох спірних питань. Наприклад, у цьому документі Македонія була звинувачена у блокуванні роботи Спільної експертної комісії через відмову погодити поняття «загальна історія», натомість використовуючи такий термін як «спільна історія». Також болгарська сторона вважає, що згадування терміну «македонська мова» в Преспанській угоді є недоречним, і вимагає зазначення в документах ЄС саме офіційної мови Республіки Північна Македонія.

Реакція уряду Північної Македонії була стриманою. Прем'єр-міністр Зоран Заєв заявив, що Софія і Скоп'є є союзниками і повинні будувати добросусідські відносини, взаємне співробітництво і дружбу, але македонська мова та македонська етнічна ідентичність є фактом, який не підлягає обговоренню [6]. У Договорі про дружбу, добросусідство та співпрацю Північна Македонія зробила вагомні поступки для досягнення

своїх зовнішньополітичних цілей, однак Болгарія, скориставшись умовами договору і членством в ЄС, намагається посилити свій політичний вплив на Скоп'є.

У січні 2022 р. відбулася зустріч між прем'єр-міністрами Болгарії та Північної Македонії. За результатами зустрічі стало відомо, що Болгарія погодилася використовувати коротку назву сусідньої країни – «Північна Македонія» – нарівні з повною – «Республіка Північна Македонія» [3]. В день зустрічі було направлено македонське письмове уточнення в ООН, що назва держави, домовлена в рамках Преспанського договору між Грецією та Північною Македонією, стосується лише країни, а не географічної території.

Отже, відносини між Північною Македонією та Болгарією залежать від декількох факторів. Важливу роль відіграє історичне минуле, що призводить до протиріч, пов'язаних з історичною спадщиною, мовою, та населенням історичної області Македонія. На сучасному етапі ні Болгарія, ні Македонія не приймають формулу «дві незалежні і суверенні держави з єдиним культурним і духовним простором». Республіка Болгарія вдається до маніпулювання Північною Македонією, погрожуючи блокуванням її вступу до ЄС. У свою чергу Північна Македонія весь час намагається знайти компроміс та йде на поступки. Проте не можна назвати македонсько-болгарські відносини стагнующими, оскільки триває співпраця держав в різних сферах, зокрема в економічній. Відносини Північної Македонії і Болгарії займали і займають значне місце у зовнішній політиці македонської держави, виходячи далеко за межі євроатлантичного контексту. У цілому розвиток відносин між Болгарією і Північною Македонією відповідає інтересам обох сторін.

Список використаних джерел:

1. Балканите през 2004 г. – България в НАТО – 2004 г. URL: <http://surl.li/cfmbo> (дата звернення: 16.06.2022).
2. Бугарската политика спрема Република Македонија – Викиизвор. URL: <http://surl.li/cfmbs> (дата звернення: 16.06.2022).
3. България вече ще използва краткото име за Северна Македония URL: <http://surl.li/cfmbv> (дата звернення: 15.06.2022).
4. Заедничка декларација од 22 февруари 1999 – Викиизвор. URL: <http://surl.li/cfmbz> (дата звернення: 15.06.2022).
5. За официалния език на Република Северна Македония: колектив / Ръков. на проекта. В. Николов. София : Из-во на БАН «Проф. Марин Дринов», 2020. 63 с.
6. Какви са условията на България пред членството на Северна Македония в ЕС URL: <http://surl.li/cfmcbb> (дата звернення: 12.06.2022).
7. Каталог на българските клишета за Македония и македонците | Клуб 'Z'. URL: <http://surl.li/cfmcfc> (дата звернення: 12.06.2022).
8. Колосков Е. А. Страна без названия: Внешнеполитический аспект становления македонского государства (1991–2001 гг.). Москва : Институт славяноведения РАН, 2013. 276 с. URL: <http://surl.li/cfmcj> (дата звернення: 14.06.2022).
9. Посланиците ни трябва достойно да представят стараната. URL: <http://surl.li/cfmcu> (дата звернення: 14.06.2022).
10. Bilateral relations. URL: <http://surl.li/cfmcw> (дата звернення: 14.06.2022).
11. Bulgaria was the first to recognize independent Macedonia 30 years ago – News. URL: <http://surl.li/cfmcu> (дата звернення: 16.06.2022).
12. Dogovor_Za_Prijateljstvo_Dobrososedstvo_Sorabotka_Megju_Republika_Makedonija_I_Republika_Bugarija.pdf. URL: <http://surl.li/cfmdd> (дата звернення: 16.06.2022).
13. Fact sheet on Adriatic Charter. URL: <http://surl.li/cfmdf> (дата звернення: 16.06.2022).
14. Macedonia | The Princeton Encyclopedia of Self-Determination URL: <http://surl.li/cfmdg> (дата звернення: 16.06.2022).
15. Marolov D. Republic of Macedonia Foreign Policy: Diplomacy in the Middle of the Balkans. Cambridge Scholars Publishing. 2013. 95 p. URL: <http://surl.li/cfmdh> (дата звернення: 16.06.2022).

16. Pettifer J. The New Macedonian Question. Basingstoke : Macmillan. 1999. 356 p. URL: <http://surl.li/cfmdk> (дата звернення: 16.06.2022).
17. Prespa Agreement | Balkan history | Britannica. URL: <http://surl.li/cfmdl> (дата звернення: 16.06.2022).
18. Publishing House. 2020. P. 68. URL: <http://surl.li/cfmdo> (дата звернення: 16.06.2022).
19. The Republic of North Macedonia – Consilium. URL: <http://surl.li/cfmfp> (дата звернення: 16.06.2022).
20. Tsipras and Zaev seal historic deal to end name dispute – EURACTIV.com. URL: <http://surl.li/cfmdr> (дата звернення: 16.06.2022).

Шпак М. О.

ORCID: 0000-0003-1255-0766

АЛБАНСЬКЕ ПИТАННЯ В МАКЕДОНІЇ

Міжетнічні відносини серед албанців та македонців в Північній Македонії є проблематичними ще з часів колишньої Югославії. Конфлікт між етнічними групами виникає не через їх співіснування, а через дискурси, що будують статус албанців, як одного з основних політичних питань в сучасній республіці Північна Македонія. Це зіткнення не є результатом «тривалої ненависті». Це наслідок важливих політичних реакцій на завдання перегляду як македонської, так і албанської пост-югославської ідентичності.

Ключові слова: Югославія, нація, народність, Конституція Македонії, албанські протести, політична дискримінація, військові зіткнення, албанські бойовики, Охридська рамкова угода.

Marianna Shpak. The Albanian question in Macedonia

Interethnic relations between Albanians and Macedonians in North Macedonia have been problematic since the former Yugoslavia. The conflict between ethnic groups does not arise about their coexistence, but about of the discourses that build the status of Albanians as one of the main political issues in the modern republic of North Macedonia. These contradictions are not the result of "prolonged hatred". This is a consequence of important political reactions to the task of revising both Macedonian and Albanian post-Yugoslav identity.

Keywords: Yugoslavia, nation, nationality, Macedonian constitution, Albanian protests, political discrimination, military clashes, Albanian militants, Ohrid framework agreement

Республіка Македонія була створена як національна держава в 1944 р. Вперше в новітній час македонці отримали суверенний контроль над певною територією, хоч і в рамках Югославії. До соціалістичної Югославії, македонці та Македонія не були політично визнаними категоріями в офіційному словниковому запасі югославської держави. Натомість Македонія вважалася географічним терміном. До 1944 р. в югославському дискурсі Македонська держава описувалася як «Південна Сербія» (період між закінченням Балканських воєн і закінченням Першої світової війни 1913–1918 рр.), або «Вардарська Бановіна» (в часи між 1929 і 1941 рр.). Подібним чином, лише за соціалізму, албанці в Югославії стали політично визнаними – майже рівними з «конституційними націями» Югославії. Словник югославського комунізму розрізняв три категорії національних спільнот, де ніхто з мешканців не називався «меншиною» [13].

Народна республіка Македонія, а з 1963 р. Соціалістична республіка Македонія, займала близько 10% території СФРЮ. Згідно офіційним статистичним даним 1948 р., в Македонії проживало 789648 македонців (68,5%), 197 389 албанців (17,1%), 95 940 турків (8,3%), 29 721 сербів (2,6%), а також незначна кількість ромів і валахів [11].

Уряд здійснював комуністичну ідею побудови держави, де всім націям гарантувалася рівноправність, і зникали кордони між республіками. У повоєнні роки значна кількість

албанців переселилися з Албанії в південно-західну і північно-західну частини Македонії. Згодом в республіці їм було надано громадянство. Одночасно, разом із заселенням албанців, йшов процес виселення корінних македонців із Західної Македонії.

У підсумку, згідно з переписом 1953 р., чисельність албанців збільшилася з 89 тис. (8%) до 162 тис. (12,5%). Різке підвищення присутності на території Македонії осіб мусульманського віросповідання великою мірою було визначено масовою міграцією мусульман з Косова, Санджаку, Боснії і Герцеговини. В результаті, тільки в період з 1951 по 1956 рр. в Македонію переселилося близько 20 000 мусульман [2].

В кінці 1960-х на початку 1970-х рр. в Югославській федерації загострилася соціальна і міжнаціональна напруженість. У травні 1968 р. в ряді міст СФРЮ пройшли масові студентські демонстрації. Відбулися також демонстрації в македонських містах Тетово і Гостивар, де звучали вимоги про надання Косово статусу республіки [22].

Після студентських демонстрацій у 1981 р., із Косова почалася третя переселенська хвиля албанців до Македонії. Згодом, згідно з переписом 1981 р., загальна чисельність албанців в республіці стала налічувати 19,8% від усього населення. Пізніше, в 1990-х рр., близько 150 тис. албанців, які були раніше громадянами СФРЮ, отримали македонське громадянство [2].

З розпадом СФРЮ імміграція з Косово продовжувалася, оскільки кордон між Федеративною Югославією та Македонією був нерегульованим. Основною причиною напливу людей з Албанії була внутрішня нестабільність 1995 р., під час якої населення з албанських сіл масово виїжджало до Македонії. На потоки біженців наприкінці 90-х років вплинули також воєнний стан в Косово і тиск Югославської народної армії.

В 90-х роках, на відміну від інших республік СФРЮ, становлення республіки Македонії, як самостійної держави на Балканах, здійснилося демократичним шляхом. Цей процес охопив три етапи 1991 року: прийняття Декларації про суверенітет Республіки Македонії в січні 1991 р., проведення референдуму про незалежність країни у вересні 1991 р. і прийняття Конституції Республіки Македонії в листопаді того ж року.

Декларація про суверенітет Республіки Македонії була прийнята македонським парламентом одногосно. Проте албанські парламентарі не тільки не голосували за Конституцію Македонії, але і відмовилися від участі в голосуванні за Закон про перепис населення 1991 р., закликавши албанське населення бойкотувати Перший національний перепис населення.

Перша Конституція Македонії була прийнята 17 листопада 1991 р., у ній містилися гарантії і права національних меншин, спрямовані на досягнення рівності всіх громадян [1]. Проте депутати від албанської меншини зажадали, щоб їх меншина була визнана «конституційним елементом македонської держави», а албанська мова набула статусу офіційної мови республіки. У січні 1992 р. було навіть проведено серед албанців Македонії таємний референдум, на якому 99% респондентів висловилися за створення в Західній Македонії територіальної автономії албанців. Головною вимогою албанської національної меншини була федералізація Македонії [22].

Ще в квітні 1990 р. в Македонії почала формуватися багатопартійна система. У 1994 р. був прийнятий Закон «Про політичні партії», який, на відміну від інших балканських країн, побічно дозволяв формування політичних партій на етнічній основі. У македонському законодавстві спочатку був закладений громадянський принцип формування політичних партій. Незважаючи на це, албанці почали створювати свої національні партійні об'єднання. Показово, що албанці в національній державі македонців бачили себе в якості «народу», а македонців – як «народність».

На початку 1990-х років албанське населення в Македонії створило кілька національних партій. Найпопулярнішими стали Партія демократичного процвітання (ПДП) і Радикальна Народна Демократична партія (НДП). Перші вибори на багатопартійній основі пройшли ще в 1990 р. Тоді албанські партії з 120-ти місць в парламенті, освоїли 23 місця. З

1510 обраних представників до місцевих рад на перших місцевих виборах 1990 р., 1191 були македонцями, а – 221 албанцями [23].

4 вересня 1992 р. було сформовано перший коаліційний уряд на чолі з Б. Црвенковким, лідером Союзу комуністів Македонії – Партії Демократичного перетворення (СКМ–ПДП). До цього уряду входили 5 албанських міністрів, посаду заступника прем'єр-міністра займав албанець Б. Жута. Політичні лідери албанців бойкотували будь-яке засідання зборів, яке суперечило албанським національним інтересам [6].

10 лютого 1993 р. лідери албанської НДП звернулися з листом до ООН, вимагаючи федералізації Македонії [7]. 1994 р. албанські партії, що увійшли до парламенту, поставили перед собою завдання боротися за свої вимоги легальним шляхом – демократичними засобами: заснуванням державного університету албанською мовою та внесення поправок до Конституції 1991 р. [9, 107].

16 жовтня 1994 р. в Македонії пройшли другі вибори до парламенту. Зі 120-ти місць, представники македонських партій посіли 98 депутатських місць, у той час як албанські – 19 [19].

У грудні 1994 р. представники радикальних албанців прийняли декларацію про відкриття університету в м. Тетово, де навчання повністю мало відбуватися албанською мовою, що суперечило Конституції Македонії [8].

Протягом першого десятиліття, з дня незалежності Македонії, албанські політичні лідери прагнули до того, щоб Македонія стала двонаціональною державою. У 1995 р. був прийнятий закон «Про місцеве самоврядування», згідно з яким албанці отримали право вирішувати питання в місцевих органах влади. У 1996 р. на виборах до місцевих органів влади албанське населення віддало перевагу радикальній албанській партії – ПДПА. З приходом цієї партії до влади на місцях у північно-західній частині країни албанська місцева влада звільнила з роботи всіх македонців, які очолювали державні установи та підприємства.

У жовтні 1998 р. відбулися треті загальні вибори до парламенту Македонії. На цих виборах брали участь 17 політичних партій. В цілому, із 120 парламентських крісел, 25 з них зайняли албанці. Серед албанських партій голоси албанського електорату були розподілені між Партією демократичного процвітання (ПДП) (12% голосів і 14 місць у парламенті) і Опозиційною партією демократичного процвітання албанців (ПДПА) – (9% голосів і 111 11 місць) [21].

В результаті, з листопада 1998 р. ДПА (Демократична партія албанців від колишньої Партії демократичного процвітання) увійшла в урядову коаліцію разом з двома македонськими партіями ВМРО–ДПМНЄ і Демократичною альтернативою (ДА).

У 1998–1999 рр. Косівська криза стала набирати обертів. Македонсько-албанські політичні відносини ставали натягнутими, готові перерости в зіткнення.

Після розпаду Югославії, албанці-мусульмани з Косова і Метохії приїжджали з сильними антисербськими і анти-слов'янськими настроями. Таке ставлення вони проявляли і до македонської влади. Не випадково, події 2001 р. охопили райони схильні до «косовизації»: північно-західну частину країни від Тетова до Куманова, що традиційно вважалася зоною впливу Косова.

Згідно з переписом населення 1994 р., з 2075196 осіб, 1378687 або 66,66% становили македонці, а 478967 або 22,9% – албанці [3, 32]. Цікавий факт, що міграція відбувалася в напрямку з Косова в Македонію, а не в Албанію. Албанці емігрували в країну, де місцеві албанці заявляли, що вони «дискриміновані». У Македонії 1990-х рр. різке прискорення зростання албанського населення викликало соціально-економічні наслідки. Зростала популяція молоді, а разом з нею – безробіття, невдоволення рівнем життя [4, 45].

Перепис населення Македонії 2002 р. був проведений за стандартами ООН і ЄВРОСТАТ. Результати показали, що чисельність македонців знизилася, і склала 64,18% від усього населення республіки, а число албанців зросло до 25,17% [5, 49].

У 90-ті роки радикально налаштовані албанці все частіше вдавалися до маніфестацій. 31 березня 1992 р. пройшли демонстрації в Скоп'є. У зіткненнях між поліцією і албанцями

було вбито 4 особи, і 36 поранених з обох сторін. У листопаді 1993 р. македонська влада на своїй території розкрила таємну воєнізовану організацію «Всеалбанське військо» [18]. Навесні 1997 р. стався ще один інцидент між поліцією і албанцями. Причиною стало антиконституційне вивішування прапора Албанії і Туреччини в Гостіварі, в Західній Македонії. У зіткненнях були вбито троє, і близько 200 осіб поранено.

Після албано-македонського інциденту в Скоп'є, до Македонії прибули 700 «блакитних беретів» ООН. У березні 1995 р. їх мандат продовжено з назвою превентивних сил ООН [16].

У 2000 р., паралельно з активізацією албанського націоналістичного руху на півдні Сербії, активізувалася албанська збройна терористична діяльність і в Македонії. 11 січня 2000 р. в селі Арачиново, недалеко від столиці, були вбиті троє поліцейських. Пізніше стався ще один збройний напад на поліцейську дільницю недалеко від Кічева. Відповідальність за даний терористичний акт взяла на себе визвольна національна армія або ОНА (Ushtria Çlirimtare Kombëtare – УÇК, Національна визвольна армія) [15].

На початку 2001 р. становище в окремих районах Македонії погіршувалося. У Міністерстві оборони обстріли прикордонних постів розглядалися як атаки на державний суверенітет і територіальну цілісність країни [19]. У 2004 р. в рамках дослідження Департаменту розвитку ООН в 2004 р., албанська сторона стверджувала, що на стороні ОНА налічувалося близько 5500 осіб, з них 3000 – бійці.

22 лютого 2001 р. Скоп'є і Белград підписали договір про демаркацію кордону між Македонією і СР Югославією [9, 201]. Адміністрація Албанії та косовські лідери висловили свою незгоду з підписанням договору. 22 січня 2001 р. група озброєних албанців напала на македонську поліцію біля села Теарце, вбивши офіцера поліції та поранивши трьох військових.

4 березня 2001 р. албанські бойовики здійснили збройний напад на армійський патруль, який супроводжував делегацію ОБСЄ. Їх військове угруповання оточило Тетово, після чого місто залишили 70% мешканців. Армія албанців навіть здійснила спробу наступу на Скоп'є за участі Армії звільнення Косово. 8 березня керівництво НАТО дозволило присутність югославських Збройних сил в буферній зоні між Косовом і Сербією. Однак це погіршило ситуацію, бійці ОНА з усіх територій, населених албанцями, вільно пересувалися під виглядом місцевих [25].

До середини березня загони ОНА зайняли села Гермо, Селце, Гайре, стару фортецю «Кале» і почали споруджувати вогневі позиції. 14 березня 2001 р. в Тетові відбулися демонстрації, організовані албанською НДП. Учасники мітингу використовували гасла: «Зупинити терор держави проти албанців» і «Федералізації Македонії». Період з 14 по 21 березня бойовики ОНА виганяли македонське населення в околицях Тетова [26].

Наприкінці березня збройні сили Македонії розпочали серію нападів, щоб відновити контроль навколо Тетова. Через кількатижневе затишшя, політичні партії Македонії та Албанії розпочали дискусії за круглим столом. В деяких районах відновилося насильство і почався новий етап конфлікту. 28 квітня етнічні албанські партизани влаштували засідку на конвої македонської армії та поліції в с. Вейце, поблизу м. Тетово. Внаслідок цього загинули 8 осіб, і ще 3 троє було поранено.

Третього травня албанські повстанці влаштували засідку на Сили безпеки Македонії. У відповідь, уряд розгорнув вертольоти та розпочав контратаки у кількох селах Куманівської області. В деяких селах, на пагорбах над Тетово, продовжувались сутички [13]. За підсумками піврічного конфлікту, було вбито 250 осіб. Понад 170 000 людей залишили свої домівки. З початку фази імплементації мирної угоди, почалися епізодичні зіткнення, але вони не призвели до відновлення стійкого конфлікту. До березня 2002 р. близько 140 000 біженців та переміщених осіб повернулися до своїх домівок [11].

Другого квітня президент Б. Трайковський скликав перше засідання представників усіх політичних партій Македонії для вирішення міжнаціональних питань. 23 квітня, на п'ятому раунді усесторонніх переговорів, сторони домовилися відкласти перепис населення та вжити заходів для переселенців. 14 червня президент Македонії попросив сприяння НАТО в

роззброєнні повстанських сил у разі досягнення політичної домовленості. У липні дискусії були відновлені з приїздом до Македонії посланника ЄС Франсуа Летарада та посла США Джеймса Пардью.

13 серпня 2001 р. була підписана Охридська рамкова угода чотирма основними політичними партіями Македонії. Документ включав деякі основні принципи македонської держави та положення щодо: припинення бойових дій і добровільного роззброєння збройних груп етнічних албанців; передача централізованої влади місцевій адміністрації; реформування політичних та культурних прав меншин.

Серед іншого, положення створювали вимогу «подвійної більшості» у парламенті щодо певних змін до Конституції та законів, що зачіпають права меншин. Місцеві органи влади отримували розширені повноваження, включаючи право вибору місцевих керівників поліції. Угода називала македонську мову офіційною в країні, але будь-яка мова, якою говорять 20% населення, ставала також офіційною. Давалося державне фінансування на університети, де мовою меншин розмовляє 20% населення [29]. Проте на сьогодні відомо, що Охридський договір не зняв з порядку денного загрозу албанського етно-територіального руху і не вирішив проблеми з «законними вимогами» албанської громади. У македонському парламенті албанські депутати часто піднімають питання про внесення нових поправок до Конституції.

Навесні 2015 р. знову відбулося військове зіткнення албанських бойовиків з поліцією в Куманові. Радикальні лідери говорили тоді про федералізацію та відокремлення військовим шляхом етнічних територій від Македонії.

У 2017 р. йшлося про прийняття проекту-закону «Про використання мов», за яким албанська – вводиться в якості службової на території всієї країни, а не тільки в районах місцевого управління, населених понад 20% албанців [10]. Станом на 2021 р. населення Північної Македонії становить 2 128262 осіб. За оцінками 2002 р.: македонці становлять 64,2%, албанці 25,2%. Православні македонці становлять 64,8%, а мусульмани 33,3% [21].

На офіційних сайтах статистики населення світу, етнічний та релігійний склад Північної Македонії подано за 2002 рік. Те саме і на македонських офіційних сайтах, які або подають закони про проведення перепису в 2021 р., або загальну кількість населення за 2021 р. Хоча у 2020 р. Президент Північної Македонії Стево Пендаровський у інтерв'ю вказував, що в 2001 р. у всіх державних установах близько 2,5% етнічних албанців. Сьогодні їх близько 20%, як у нижчих, так і у вищих ешелонах державного управління [23].

Отже, поляризація двох основних етнічних груп була і продовжує бути основним викликом для майбутнього демократичного розвитку Республіки Північна Македонія. Політичні еліти все ще використовують етнонаціоналістичну риторичну мобілізацію своїх етнічних груп. Конституційні зміни не приносять порозуміння а скоріше викликають недовіру та боротьбу за владу у політичному процесі. Не зважаючи на те, що введено в дію закон про албанську мову, і відбувається міжнаціональна освітня інтеграція Македонії, консолідація етнічних спільнот залишається обмеженою. На сьогодні необхідна більш ефективна імпліментация Охридської рамкової угоди. Адже навіть після суттєвих внутрішніх змін, у країні триває затримка членства в НАТО та ЄС. Крім того, економічні труднощі посилюють почуття образи серед етнічних македонців та нетерпимості серед албанців. На даному етапі розвитку Північної Македонії, держава потребує більшої міжнародної підтримки, аби знайти баланс для багатоетнічного населення у запобіганні нових конфліктів, адже в майбутньому це може відобразитися як на ситуації всього Балканського півострову, так і на міжнародній політичній арені загалом.

Список використаних джерел:

1. Уставот на Република Македонија. 1991. URL: <http://surl.li/ceuyud> (дата звернення: 16.02.2022).
2. Пономарева Е. Република Македония: наступление албанского меньшинства. URL: <http://surl.li/ceuyuh> (дата звернення: 16.02.2022).

3. Статистички годишник на РМ. *Државен завод за статистика на РМ*. 2005.
4. Статистички годишник на РМ. *Државен завод за статистика на РМ*. 2005.
5. Статистички годишник на РМ. *Државен завод за статистика на РМ*. 2002.
6. Стенографски белешки од Второто продолжение на Дваесет и петата седница на Собранието на Република Македонија, одржана на 15 ноември 1991 година.
7. Собрание на република Македонија. 1991. URL: <http://surl.li/ceuyum> (дата звернення: 16.02.2022).
8. Стенографски белешки од Четвртото продолжение на Педесет и петтата седница на Собранието на Република Македонија, одржана на 16 февруари 1993 година. Собрание на република Македонија. 1993. URL: <http://surl.li/ceuyur> (дата звернення: 16.02.2022).
9. Службен весник на РМ. Скопје, 2000. Закон за високо образование. 25 јуни, 2000 г. URL: <http://surl.li/ceuyux> (дата звернення: 16.02.2022).
10. Третьякова М. Албанский вопрос во внутренней политике Македонии (1991-2001): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. Москва, 2018. 290 с.
11. Што се предвидува во предлог-законот за употреба на јазиците според законското објаснување. 2017. URL: <http://surl.li/ceuzd> (дата звернення: 16.02.2022).
12. Adamson K. The Macedonian–Albanian political frontier: the re-articulation of post-Yugoslav political identities. *Nation and nationalism*. 2004. URL: <http://surl.li/ceyzg> (дата звернення: 16.02.2022).
13. Battle of Tetovo. URL: <http://surl.li/cezas> (дата звернення: 16.02.2022).
14. Balalovska K. A historical background to Macedonian-Albanian inter-ethnic konflikt. *Political essays*. – 2002. URL: <http://surl.li/cezat> (дата звернення: 16.02.2022).
15. Deliso C. Macedonia On War Footing Over Kosovo Border Provocations. *Antiwar.com*. 2002. URL: <http://surl.li/cezaw> (дата звернення: 16.02.2022).
16. Former Yugoslav Republic of Macedonia. *United Nations Preventive Deployment forse*. 1999. URL: <http://surl.li/cezaz> (дата звернення: 16.02.2022).
17. Grillot S. A Fragile Peace: Guns and Security in Post-conflict Macedonia. 2004. URL: <http://surl.li/cezbd> (дата звернення: 16.02.2022).
18. Human Rights Watch World Report 1992 – Albania. *Refworld*. 1992. URL: <http://surl.li/cezbfb> (дата звернення: 16.02.2022).
19. Macedonia: UN defuses border dispute. *Reliefweb*. 2002. URL: <http://surl.li/cezbgb> (дата звернення: 16.02.2022).
20. Macedonian general election. URL: <http://surl.li/cezbj> (дата звернення: 16.02.2022).
21. Macedonian parliamentary election 1998. URL: <http://surl.li/cezbnc> (дата звернення: 16.02.2022).
22. North Macedonia. *The world factbook*. URL: <http://surl.li/cezbq> (дата звернення: 16.02.2022).
23. Poulton H. Who are the Macedonians? C Hurst & Co Publishers Ltd. 2000. URL: <http://surl.li/cezbbs> (дата звернення: 16.02.2022).
24. Prezydent Macedonii Północnej: chcemy przekształcić nasz kraj w prawdziwą demokrację. *Made for minds*. 2020. URL: <http://surl.li/cezbby> (дата звернення: 16.02.2022).
25. Surveillance – An eye on the Balkans. *FlightGlobal*. 2001. URL: <http://surl.li/cezcsc> (дата звернення: 16.02.2022).
26. Terzieff J. Macedonia Warns Rebels to Quit or Else. Government turns back on call for talks. 2001. URL: <http://surl.li/cezcse> (дата звернення: 16.02.2022).
27. United Nation. Peace maker. 2001. URL: <http://surl.li/cezcfc> (дата звернення: 16.02.2022).

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ У ХХІ СТ.

У статті досліджено аспекти та проблеми пов'язані з національною ідентичністю та громадянською позицією суспільства Північної Македонії у контексті Європейської Інтеграції. В основі прикладів дослідження було взято як внутрішні взаємини етносів Північної Македонії, так і її зовнішні відносини. Проблеми, що порушено, є вагомими з точки зору соціально-політичного життя країни, а також її основні вектори щодо вступу до Європейського Союзу.

Ключові слова: європейська інтеграція, конфлікт інтересів, національна ідентичність, національна свідомість.

Shumelna Valeriia. European integration and issues of the national identity of Northern Macedonia

The article examines aspects and problems related to the national identity and the civic position of the society of Northern Macedonia in the context of European Integration. Examples of the study are based on both the internal relations of the ethnic groups of Northern Macedonia and its external relations. Our research raises the issues which important in terms of the socio-political life of the country, as well as its main vectors for accession to the European Union.

Keywords: European integration, conflict of interests, national identity, national consciousness.

На сучасному етапі питання, пов'язані з безпекою та цілісністю держав є актуальною проблемою. Питання сепаратизму широко обговорюється не тільки в наукових колах, але й політичній верхівці, освітлюється різними засобами масової інформації. Тому важливість даної теми обумовлена кількома чинниками. Особливий інтерес викликає досвід сучасної Північної Македонії, а саме, по-перше, перехід від залежного державного утворення до сучасної і самостійної форми державності. По-друге, розвинена система демократичних цінностей, яка достатньо ефективно працює у сучасній Македонії. По-третє, активна позиція та співпраця держави в НАТО, для підтримки системи колективної безпеки. По-четверте, національне питання в Косово, що географічно знаходиться на північно-західному кордону Північної Македонії. І в додаток, внутрішньо-політична ситуація в державі, що є ваговою як для самих македонців, так і для подальшого існування та розширення НАТО та Європейського союзу.

Мета дослідження – проаналізувати на основі джерел та літератури специфіку вступної кампанії Північної Македонії до Європейського союзу, яка базується на багатонаціональному складі населення країни.

Джерельна та історіографічна база дозволили дослідити та розкрити тему дослідження. Серйозну увагу проблематиці національної ідентичності і вивченню її історичних коренів приділяється в дослідженнях як зарубіжних, так і українських авторів. Проблема сепаратизму і національної ідентичності в Північній Македонії приділяється великої уваги в македонських дослідженнях Г. Герасимовські [2] С. Марусіча [10], М. Німіца [5]. Із досліджень таких зарубіжних науковців як А. Сімовські [11] ми вбачаємо демографічну і національно-етнічну складову населення держави. Роботи українських авторів слугують ввідною часткою у питання різноманітного етнічного складу на базі вступу до альянсу

НАТО та Європейського союзу. Зокрема, робота М. Рамача [6] розкриє більш детально періодизацію сучасних внутрішніх та міжнародних відносин македонців із сусідніми державами та етносами, а робота Н. Іщенко [4] більш детально розповість про відносини Північної Македонії та Болгарії.

Північна Македонія – відносно маленька країна Балканського півострова, яка межує з Сербією (включно з Косово), Болгарією, Грецією та Албанією. Історичним підґрунтям для проголошення країною незалежності році став поступовий розпад Югославії на початку 1990-х років. Македонія стала третьою за рахунком пост-югославською країною (після Словенії та Хорватії), за волевиявленням яких було оголошено курс на самостійність. Втім, але на відміну від багатьох інших країн Європи, це рішення державної влади Македонії було сприйняте досить неоднозначно. Річ у тім, що за всю свою багату історію, Македонія фактично ніколи не існувала як окрема держава – переважно, вона була лише регіоном у складі однієї окремої країни.

З V ст. до н.е. територія сучасної Північної Македонії перебувала у складі Давньої Греції. Але, слід виокремити, що сучасні македонці не мають жодного культурного чи родинного зв'язку з давньо-македонцями, так як останні мали суто грецьке походження, а перші, як окремий народ сформувалися поступово з низки наступних історичних перетворень. Із періодом поступового занепаду Греції та за результатами Македонських війн у II ст. до н.е. провінція потрапила під контроль Римської республіки. Близько VII–VIII ст. відбулась слов'янізація земель Македонії, які у IX ст. ввійшли до складу 1-го Болгарського царства. Після занепаду царства населення провінції чинило активний опір візантіяцям, але, 1018 р. ці території все ж перейшли до складу Візантії і формували область (фему) Болгарії. Візантіяці проводили політику елінізації слов'ян, що викликало повстання народу, і 1230 р. Македонія потрапила до складу 2-го Болгарського царства. Наступним етапом був період перебування у складі Сербської держави, а з 1395 р. і до XIX ст. знаходилась у складі Османської імперії. Панування османів протягом чотирьох століть не залишилось безслідним. Більшість християнського населення була знищена, також демографічні міграції у межах імперії сприяли строкатості в етнічному складі регіону.

Відроджувати власну культуру македонцям почало вдаватися лише на початку XIX ст., під час розгортання національно-визвольного руху, у супроводі з національним відродженням болгар. На початку XX ст. Македонія була розділена між Болгарією, Грецією та Сербією. Окремою республікою, з власною назвою та самоврядуванням Македонія стала лише у складі Югославії у 1945 р. Саме це заклало підґрунтя для проголошення країною незалежності та виходу її зі складу Югославії 8 вересня 1991 р. Цього дня у Македонії пройшов референдум, у результаті якого 74% населення погодились на вихід зі складу Югославії [6]. Поступово держава почала визнаватися іншими країнами, зокрема, її незалежність визнали у січні 1992 р. Болгарія (одна з перших), Туреччина та Російська Федерація. Європейські країни, у свою чергу, не квапились визнавати незалежність Македонії оскільки намагались попередити сепаратистські рухи в регіоні. Після остаточного розпаду Югославії новостворена держава починала все з чистого аркуша і одразу ж встановила пріоритети зовнішньої політики, спрямовані на вступ до ЄС і НАТО.

Однак активна фаза євроінтеграційних та євроатлантичних процесів у Македонії спостерігається лише протягом останнього десятиліття. Перш за все це пояснюється тим, що не зважаючи на усі титанічні зусилля уряду відповідати параметрам європейської держави, свого часу Албанія, Болгарія та Греція, створюють несприятливий внутрішньо- та зовнішньополітичний клімат в країні, висуваючи Північній Македонії звинувачення етно-політичного характеру. Саме це створює протиріччя в македонському суспільстві щодо усвідомлення власної національної ідентичності, що, у свою чергу, спричинює гальмівні процеси у досягненні зовнішньополітичних цілей.

Один із найголовніших конфліктів сучасної Північної Македонії пов'язаний саме з назвою країни, яке піднімають греки. Ще на початку 1990-х років Греція виступала категорично проти назви нової країни саме «Македонія». Питання назви, саме до моменту

незалежності колишньої югославської республіки, не підіймалось, тому що коли вона входила до складу Югославії мала назву Соціалістичної республіки Македонії, у свою чергу не повторюючи назву регіону Греції.

Відокремившись, як майбутня демократична країна, колишня Соціалістична республіка Македонія обрала собі нове ім'я, а саме – Республіка Македонія. Власне, це рішення і стало причиною суперечностей з сусідньою Грецією, що має однойменну область, та ще на північному кордоні (одразу поруч з нині Північною Македонією). Це викликало обурення грецької сторони, котра, як відомо, дуже пишається своєю античною спадщиною, у тому числі і спадщиною Александра Македонського. Хоча, варто зауважити, що більшість європейських країн, включно з Україною, визнали офіційно самоназву. Реакція Греції у 1990-х роках проявлялась у блокаді імпорту до Македонії через грецький порт у м. Салоніки, завдаючи економічного удару слабкій після виходу з соціалістичного табору країні [6]. Отже, сторони конфлікту розійшлися, Греція вбачала у новоспеченій державі конкурента і вимагала від північних сусідів зміни назви країни, а македонці зволікали з таким радикальним рішенням, аналізуючи наперед як його сприйматиме населення. Багато років країнам не вдавалось дійти компромісу з цього питання.

Подальше загострення ситуації відбулось 2008 р., коли Греція від погроз перейшла до дій та наклала вето на спроби Македонії приєднатися до НАТО, а також заблокувала її амбіції щодо членства в ЄС. Зрештою, уряди обох країн змінилися, а з ними і настрої політиків і громадян. У червні 2018 р. прем'єр-міністр Греції А. Ципрас і прем'єр-міністр Колишньої Югославської Республіки Македонія З. Заєв підписали угоду, котра мала нарешті вирішити непорозуміння між державами [6]. Цією угодою Республіка Македонія змінила назву на «Північна Македонія», а отже, конфлікт фактично було вирішено. Однак, не дивлячись на роз'яснення ситуації з політичного плану, вона все ще нестабільна з соціального, тобто сприйняття обома народами докорінних змін. Греки вважають, що затребували з сусідів надто мало, не дивлячись на те, що за угодою про зміну назви Північної Македонії, Греція отримала набагато більше.

На додачу із самоназвою, Північна Македонія стикається також з проблемами етнічного характеру. Національна структура країни є дуже різноманітною. Окрім слов'ян-македонців (64.2%), вагому частину займають албанці (25.2%), а також турки (3.9%), роми (2.7%), серби (1.8%) та інші (2.2%) [12]. Цікаво, що після відокремлення від Югославії, що було на той час дуже незвично, так як у багатьох інших країнах колишньої Югославії у 1990-х національні меншини вважали загрозою незалежності та підривом авторитету держав у міжнародному співтоваристві [10]. Але, не дивлячись на таку мирну орієнтованість македонців, албанці були першими, хто почав чинити опір безпосередньо виходу держави зі складу Югославії, аргументуючи це тим, що вони складають більше третини населення країни, тому їх голос теж мав бути почутим.

Варто засвідчити, що албанці і македонці – релігійно і культурно різні народи, що проживають на території однієї країни. Більшість македонців сповідують християнство, тоді як більшість албанців сповідують іслам. То ж, навіть на підґрунті релігійних вподобань вже виникає конфлікт інтересів цих етнічних груп. В той час, коли македонці прагнуть вступити до ЄС, албанці виступають категорично проти євроінтеграції, що породжує розкол суспільства держави.

Албансько-македонський конфлікт має і політичну сторону. Зокрема, варто зазначити той факт, що на будь яких парламентських виборах албанці голосують лише за партії опозиції, котрі їх підтримують, а якщо опозиція не проходить за результатами виборів у парламент – одразу виходять на протести, дестабілізуючи обстановку в країні. Це викликає конфлікт інтересів обох сторін. У таких сутичках часто жертвами стають цивільні громадяни. Критично ситуація між македонцями і албанцями загострилась 2001 р., коли державі знадобилась допомога НАТО у поверненні контролю над територіями півночі країни, охопленими сепаратистськими повстаннями албанців [3]. Все завершилось підписанням Охридського договору (підписано 13.08.2001) [2]. Після цього внутрішні

сутички між албанцями та македонцями мали місце, проте не досягали критичного рівня та не вимагали втручання міжнародного співтовариства. Здебільше питання вирішувалися урядом країни. Наприклад, 2015 р. зіткнення озброєних албанців з македонською поліцією, що спричинили загибель більше 20 чоловік. Аби залагодити такі ситуації, 2018 р. влада Північної Македонії ухвалила рішення про прийняття другої офіційної мови в країні – албанської, яке набуло дії у 2019 р. [6]. Але, ситуація з етнічними албанцями досить нестабільна, і може знов загостритись у будь-який час.

Нещодавно, нова хвиля конфлікту для македонців спалахнула і з боку Болгарії. Цього разу річ була не у назві, а саме у проблемі походження нації македонців. Болгарська сторона вважає, що під час створення Югославії македонська мова та національність були створені штучно, а македонці – проживаючі на теренах Югославії тривалий час болгарини [1]. Цікаво, що Болгарія однією з перших визнала незалежність Македонії у січні 1992 р., але не визнала македонців як окремий народ. Укладення двосторонніх договорів між цими країнами теж має власну специфіку, так як укладаються вони на обох мовах – болгарській та македонській. Причому, дійсною Болгарія визнає лише ту частину договору, яку укладено болгарською.

До 2017 р. відносини обох сторін характеризувалися складними, на базі несприйняття болгарським суспільством македонців, але мирними. 2017 р. Болгарія та Македонія підписали угоду про дружбу задля вирішення цієї складності у відносинах. 2018 р. обидві сторони створили спільну комісію з історичних та освітніх питань, проте, вже наступного року Болгарія висловила «Рамкову позицію» з попередженням, що вона заблокує переговори щодо вступу Північної Македонії до ЄС. Вже у листопаді 2020 р. Болгарія заблокувала відкриття переговорів про приєднання Північної Македонії до ЄС через свої історичні та культурні претензії до сусідньої держави. На думку деяких болгарських урядовців македонці мають поступитися їм в цьому питанні, а також не просувати надалі ідеї власної ідентичності. У додатку, вони вважають, що Македонія – єдина країна-кандидат на вступ до ЄС, політика якої здійснюється ще за соціалістичними догмами [7]. Інші вимоги Болгарії стосуються визначних для обох країн історичних подій та постатей з часів Османської імперії до Другої світової війни. Болгарія хоче узгодити із сусідньою країною питання «спільної історії», прибрати існуючі суперечності з навчальних програм з історії та літератури, зі шкільних підручників та музеїв. Допоки цей конфлікт не вирішено, македонці знов стикаються з проблемами євроінтеграції. Нині, європейські дипломати очікують, що Північна Македонія запропонує надати Болгарії додаткові гарантії того, що вона дотримається договору про дружбу, укладеного 2017 р.

Підбиваючи підсумки, маємо зазначити, що за свою довгу історію Північна Македонія ніколи раніше не була окремим суб'єктом, суверенною державою тощо. Натомість, території сучасної Македонії найдовший період часу входили до складу Древньої Греції (пізніше – її правонаступниці Римської імперії), Болгарських царств та Османської імперії, що, в свою чергу спричинило сумніви у самих македонців щодо того, ким вони є в цьому світі.

В додаток це спричинило ще й низку конфліктних ситуацій. По-перше, давні суперечки між македонцями і греками що до назви «республіка Македонія», через що македонцям довелося змінювати назву своєї держави, поступаючись тим самим грекам частиною власної національної ідентичності. По-друге, внутрішньо-державний конфлікт македонців і македонських албанців, що майже спричинив війну двох різних за цінностями народів, де другі виступали фактично проти існування македонців як окремого народу, вважаючи Північну Македонію частиною Албанії, так як Албанія, знову ж таки, історично, приписує собі спадщину Османської імперії, в складі якої існувала і Македонія. По-третє, новітні непорозуміння і висунуті в «переписуванні історії» претензії македонцям з боку Болгарії. І якщо протиріччя з греками та албанцями можна вважати вирішеними на міжнародному рівні (хоча, іноді сторони періодично підіймають ці питання і дотепер), то про те, як завершиться конфлікт македонців та болгар – ще невідомо. Підґрунтям всіх ситуацій, наведених вище можуть бути як боротьба за історичну спадщину, так і той факт, що сусідні

країни або не бажають поступатися у майбутньому місцем у ЄС Північній Македонії, або мають приховані політичні національні та територіальні претензії до цієї країни.

Нажаль, Північна Македонія нині знаходиться на перехресті двох шляхів. З одного боку, членство у Європейському союзі, що є реальною перспективою для економічного та політичного росту країни, з іншого – протидія сусідніх держав. То ж, напевно, це питання залишається відкритим. Остаточо відомо одне – македонці - не суміш слов'ян з греками, албанцями або болгарами, а люди, які усвідомлюють, що вони є окремою нацією, що має право на проживання у власній суверенній державі, так як у міжнародних відносинах незмінне лише одне правило – держави тримаються не на владі, а на внутрішній єдності і силі народу.

Список використаних джерел:

1. Болгарія блокує переговори щодо вступу Північної Македонії до ЄС, бо заперечує існування македонської національності й мови. *Радіо Свобода. Політика*. URL: <https://cutt.ly/iKiRFO4> (дата звернення: 23.04.2022).
2. Герасимовски Г. *Жестока расправа во грчкиот парламент за преспанскиот договор, пријавени за збор 205 пратеници*. URL: <https://cutt.ly/tKiRKLw> (дата звернення: 22.01.2022).
3. Елкина А. Македония: из политического кризиса в межэтнический конфликт? *DW made for minds*. URL: <http://surl.li/cezfr> (дата звернення: 14.04.2022).
4. Іщенко Н. Євроінтеграція в обмін на ідентичність: куди веде конфлікт болгар та македонців. *Європейська правда*. URL: <http://surl.li/cezgh> (дата звернення: 17.02.2022).
5. Нимиц М. *Опасност од пропасту Преспанског споразума*. URL: <https://cutt.ly/QKiRM7I> (дата звернення: 20.04.2022).
6. Рамач М. Північна Македонія: тернистий шлях до НАТО та ЄС. *Радіо Свобода. Політика*. URL: <http://surl.li/bokiw> (дата звернення: 16.04.2022).
7. *Рамковен Договор*. URL: <https://cutt.ly/JKiThSQ> (дата звернення: 23.02.2022).
8. *Agreement between Greece and North Macedonia on strategic partnership since 17.06.2018. (Преспанська угода)*. URL: <https://cutt.ly/tKiTidv> (дата звернення: 24.04.2022).
9. Britannica.com. *North Macedonia Independence*. URL: <http://surl.li/cezgk> (дата звернення: 19.04.2022).
10. Marusic S.J. Bulgaria Again Blocks North Macedonia, Albania, EU Accession Talks. *Balkan Insight*. URL: <https://cutt.ly/WKiR3Cg> (дата звернення: 22.02.2022).
11. Simovski A. *North Macedonia in figures 2021*. URL: [MKbrojki_EN_web.pdf](https://cutt.ly/MKbrojki_EN_web.pdf) (дата звернення: 21.04.2022).
12. The World Factbook. *North Macedonia*. URL: <http://surl.li/cezgv> (дата звернення: 19.04.2022).

УДК: 94(497.17):327.51(1-622НАТО)

Шумська Т. А.

ORCID:0000-0003-3324-0791

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ШЛЯХ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ

В публікації проаналізовано процес інтеграції Республіки Північна Македонія до НАТО та ЄС. Дослідження актуалізує проблему вибору зовнішньополітичних орієнтирів країн колишньої Югославії. З'ясовано реакцію міжнародної спільноти стосовно обраного європейського вектору розвитку політики та те, яким чином історична спадщина блокує шлях країни до об'єднаної Європи. У роботі здійснено порівняння переваг членства в

європейських структурах та втрат, що спричинені протиріччями з країнами-сусідами. Досвід євроатлантичної інтеграції Північної Македонії цікавий для обговорення з огляду на зовнішньополітичні орієнтири України.

Ключові слова: євроатлантична інтеграція, НАТО, ЄС, ідентичність, переговори.

Shumska Tetiana. The euro-atlantic way of North Macedonia: gains and misjudgment

The present paper analyzes the integration process of the Republic of North Macedonia into NATO and the EU. The research work highlights the problem of choosing the foreign policy guidelines of the former Yugoslavia countries. It clarifies the international community's reaction to the chosen European vector of policy and how the historical heritage is blocking the country's path to united Europe. The paper compares the benefits of membership in European structures and the losses caused by conflicts with neighboring countries. The experience of the Euro-Atlantic integration of North Macedonia is interesting to discuss in view of Ukraine's foreign policy guidelines.

Keywords: Euro-Atlantic integration, NATO, EU, identity, negotiations.

У 1991 р. на політичній карті світу з'явилась нова незалежна держава Північна Македонія (до 2019 р. мала назву Македонія). Причиною трансформацій стала низка конфліктів на території колишньої Югославії, до складу якої входила країна, що в результаті призвели до розпаду федерації. На організованому референдумі про незалежність майже одностайно населення Македонії віддало перевагу створенню незалежної держави. Натомість в теорії самостійна у прийнятті рішень Македонія стала заручницею численних проблем, які були викликані суперечливими взаємовідносинами із сусідніми державами, що до сьогодні впливають на формування зовнішньої політики Північної Македонії. Мова йде про етнополітичні, історично зумовлені конфлікти, що вносять корективи у європейський порядок денний Північної Македонії.

Мета дослідження – з'ясувати, наскільки релевантною для Північної Македонії є інтеграція в євроатлантичні структури та порівняти переваги, які надає членство з вагою поступок, на які пішло керівництво держави заради жаданого місця в НАТО та ЄС.

Треба зазначити, що Північна Македонія взяла курс на євроатлантичну інтеграцію одразу після здобуття незалежності у 1993 р. Шлях у напрямку НАТО був непростим. У 1995 р. країна приєдналася до програми «Партнерство заради миру». У квітні 1999 р. на саміті НАТО Республіка Македонія отримала статус країни-кандидата на членство в Альянсі, після чого розпочалася підготовка та реалізація Плану дій щодо членства. Проблемним моментом, який не дозволяв досягти бажаного статусу протягом тривалого часу, була суперечка з Грецією, що стосувалась офіційної назви країни. Врегулювання проблеми у 2018 р. дозволило Республіці Північна Македонія розпочати переговори про вступ до Альянсу. Підсумком стало підписання на початку 2019 р. Протоколу про вступ до НАТО. А остаточно процес приєднання закінчився у лютому 2020 р. після ратифікації Північноатлантичного договору, завдяки чому Республіка Північна Македонія офіційно стала 30-ю державою-членом Альянсу. Таким чином, було реалізовано один зі стратегічних пріоритетів зовнішньої політики країни.

Безумовно, приєднання країни до НАТО сприяє регіональній стабільності на Балканах. Відкривши двері НАТО для країни, Альянс отримав можливість контролювати Близький Схід, де, за словами експертів, можна розміщати логістичні об'єкти, воєнні бази та радарні установки [3]. Активна участь Північної Македонії в операціях та ініціативах НАТО потенційно може сприяти більш тісній інтеграції до ЄС.

Процес євроінтеграції почався ще у 1996 р., коли держава отримала фінансування з європейського фонду. У 2004 р. країна набула статусу кандидата на вступ в ЄС [1]. Македонія є учасником багатьох проектів Євросоюзу у галузях інновацій, конкурентоспроможності, колективної безпеки та енергетики.

Наразі у своїй зовнішній політиці Північна Македонія керується стратегічним планом, розробленим на період 2021–2023 рр., згідно з яким налагодження добросусідських відносин

та членство в ЄС є найголовнішими пріоритетами [6]. Передбачається, що членство в європейському співтоваристві відкриє можливості для стимулювання внутрішнього інституційного потенціалу країни та сприятиме створенню ефективної комунікації при процесі прийняття рішень.

Треба наголосити, що країна демонструє гарну динаміку реформ, необхідних для членства в ЄС. Про це свідчить звіт за 2020 р., у якому сказано про якісні зміни у системі державного управління, активну роботу над подоланням проблеми корупції, помірний рівень підготовки судової системи, активізацію роботи по створенню стратегій боротьби з організованою злочинністю тощо [4].

Потреба членства Північної Македонії в ЄС виходить з проблеми забезпечення безпеки у регіоні Західних Балкан, яка є бажаним варіантом для обох сторін [2]. Одними з актуальних викликів у регіоні в контексті безпекової ситуації є екстремізм та проблема біженців з Близького Сходу. Адже на сьогодні саме балканські країни виступають у ролі стримувача потоків сирійців, які прямують у напрямку Центральної та Західної Європи. Разом з тим, загрозою для регіональної безпеки є й пандемія COVID-19, задля запобігання якій країни об'єднують зусилля для пошуку шляхів протидії поширенню хвороби.

Однак, на порядку денному Північної Македонії знаходиться історично зумовлений конфлікт з Болгарією, який гальмує переговорний процес з ЄС. Проблема почалась у 2019 р., коли Франція наклала вето на рішення про початок переговорів з Північною Македонією через потребу перегляду політики розширення. У науковому колі існує думка, що позиція Франції формується під впливом скепсису владних кіл щодо розширення ЄС. За словами політолога Ф. Бієбера, «серед еліти Франції є твердження, що попереднє розширення було помилкою і що воно підриває французьку позицію в ЄС» [5].

Для вирішення ситуації Європейською Комісією було розроблено нову методику, що носить назву «Посилення процесу приєднання – надійна перспектива ЄС для Західних Балкан» (Enhancing the Accession Process Acridible – EU perspective for the Western Balkans), що мала зробити процес вступу нових членів більш структурованим та ефективним. Після улагодження формальностей, планувалося, що переговори розпочнуться на Міжурядовій конференції протягом 2020 р., натомість у гру вступила Болгарія, наклавши нове вето на рішення про початок перемовин. В центрі міждержавної суперечки лежить так звана «боротьба за ідентичність». Софія вимагає в якості додаткових критеріїв для початку переговорів ЄС з Північною Македонією узгодження питання спільної історії, зміни положень конституції, які стосуються згадування національних меншин, та реабілітації жертв комуністичного режиму.

Готового сценарію щодо вирішення проблеми сторони поки не розробили. Немає єдиної позиції з приводу подальшого розширення на Західних Балканах і у Брюсселі, про що свідчить відтермінування переговорів із Північною Македонією. Єдине, у чому сходяться європейські країни – це потреба переконати сторони в необхідності досягнення компромісу. Позаяк тактика Болгарії може мати негативний наслідок для регіональної та загальноєвропейської безпекової політики.

Отже, говорячи про переваги євроатлантичного спрямування зовнішньої політики Північної Македонії, по-перше, варто вказати якісні зміни у житті країни. Однозначно можна сказати, що євроінтеграційний настрій Північної Македонії сприяв швидкому та ефективному процесу реформування держави. Єврокомісія наголошує на помітних кроках в напрямку зміцнення демократії, розвитку правової держави, налагодження економічного та оборонного співробітництва. По-друге, членство в ЄС здатне пом'якшити проблему безпеки у регіоні Західних Балкан, вносячи корективи у міграційну політику Північної Македонії. По-третє, повноцінна європейська інтеграція балканської країни могла би сприяти зменшенню тиску на регіон з боку Росії. Прагнення до ЄС дозволило запуснути безвізовий режим, встановити тісні економічні відносини з державами-членами, мати доступ до ринків та лібералізувати торгівлю. Членство в НАТО відкрило Північній Македонії перспективи участі у нових проектах та поглиблення відносин із США. Набувши статусу члена Альянсу,

країна отримала гарантії безпеки та заручилася підтримкою потужних держав на випадок зовнішніх загроз. Разом з тим, Північній Македонії вдалося диверсифікувати двосторонню співпрацю з країнами членами НАТО.

Натомість Північна Македонія заради цих переваг була вимушена піти на низку поступок при укладанні договорів з Грецією та в переговорному процесі з Болгарією, зокрема мова йде про такий серйозний для країни крок як зміна назви держави. Постає питання: чи було це політичне рішення достатньо обґрунтованим? Адже в результаті Північна Македонія опинилася під тиском сусідніх держав у питаннях, у яких перетинання «червоних ліній» свідчитиме про часткову зраду національним інтересам та національній ідентичності. Наразі бачимо ситуацію, коли ЄС не здатен врегулювати протистояння між державами і виступає радше як спостерігач, зайнявши позицію очікування. Тож можна говорити про ймовірність загрози європейській політиці розширення у разі, коли Болгарія та Північна Македонія не сядуть за стіл переговорів найближчим часом.

Таким чином, наразі Північна Македонія відповідає поставленим вимогам до членства в ЄС та чітко слідує плану реформування визначених сфер діяльності. Позитивне вирішення суперечки з Грецією може слугувати прикладом внутрішньодержавних євроінтеграційних прагнень. Уроки, засвоєні Північною Македонією на шляху євроінтеграції, можуть бути використанні українською владою при формуванні порядку денного на міжнародній арені. Країні вдалося врегулювати внутрішні та зовнішні чинники, які носять дестабілізуючий характер. Натомість дата початку переговорів щодо членства не є визначеною, а отже питання євроінтеграції залишається актуальним та потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Власова К. Парадоксы балканской политики Европейского Союза. *Современная Европа*. 2014. С. 117–126. URL: <http://surl.li/cezib> (дата звернення: 19.01.2022).
2. Смирнов П. Внешняя политика Северной Македонии и региональная безопасность на Балканах: проблемы и перспективы. *Управленческое консультирование*. 2021. № 6. С. 108–117. URL: <http://surl.li/cezid> (дата звернення: 19.01.2022).
3. Якименко Ю. Геостратегические аспекты вступления Северной Македонии в НАТО в оценках СМИ. *Україна: події, факти, коментарі*. 2020. № 8. С. 43–49. URL: <http://surl.li/cezif> (дата звернення: 19.01.2022).
4. Keyfindings of the 2020. Report on North Macedonia. European Commission. URL: <http://surl.li/cezih> (дата звернення: 18.01.2022).
5. North Macedonia 2019 Report: EU Commission staff working document. 2019. 4 p. URL: <http://surl.li/cezij> (дата звернення: 18.01.2022).
6. Стратешки план 2021–2023. Министерство за надворешни работи Република Северна Македонија. URL: <http://surl.li/cezik> (дата звернення: 19.01.2022).

УДК327(497.2):497.7

Hrushetskyi Bohdan
ORCID: 0000-0002-6483-8633

EVOLUTION OF THE BULGARIAN FOREIGN POLICY TOWARDS NORTHERN MACEDONIA

The main factors influencing Bulgaria's foreign policy towards Northern Macedonia from 1991 to the present are highlighted, the stages of development of this policy are discussed: the establishment of relations after the proclamation of independence of the Republic of Macedonia, linguistic dispute in the 1990s, Bulgaria's role in ethnic conflict in Northern Macedonia in 2001, cooperation in the field of integration into the EU and NATO during the 2000s, aggravation of national disputes after 2020.

Keywords: *Bulgaria, Northern Macedonia, international relations, South-Eastern Europe.*

Грушецький Б. П. Еволюція зовнішньої політики Болгарії стосовно Північної Македонії

Висвітлені головні чинники, що впливають на зовнішню політику Болгарії щодо Північної Македонії з 1991 р. до сьогодні, розглянуто етапи розвитку цієї політики: встановлення відносин після проголошення незалежності Республіки Македонія, лінгвістична суперечка у 1990-х рр., роль Болгарії під час етнічного конфлікту у Північній Македонії 2001 р., співробітництво у сфері інтеграції до ЄС і НАТО протягом 2000-х рр., загострення етнонаціональних суперечностей після 2020 р.

Ключові слова: *Болгарія, Північна Македонія, міжнародні відносини, Південно-Східна Європа.*

Northern Macedonia is an important western neighbor of Bulgaria. The two countries have close historical ties in terms of origin, language and culture. In addition, the Bulgarian government estimates that at least 32,000 Macedonians have Bulgarian citizenship. Prospects for economic and transport cooperation are important, as one of the corridors between the Black and Adriatic Seas passes through Bulgaria, Northern Macedonia and Albania. Therefore, since 1991, Northern Macedonia has consistently been among the top ten countries in Bulgaria's foreign policy.

However, bilateral relations are ambiguously affected by ethnic and linguistic misunderstandings. Much of Bulgarian society and the political elite do not recognize the existence of a separate Macedonian nation and view Northern Macedonia as a «second Bulgarian state». This approach was enshrined in numerous official statements of the Bulgarian President and Government, parliamentary resolutions [1, 2–3; 7, 72]. As we will see later, this position of Bulgaria in some periods will contribute to bilateral rapprochement, but in others, in particular after 2020, it will significantly hinder it. Also, the policy towards Northern Macedonia will repeatedly cause contradictions and clashes within the Bulgarian leadership. The position of Bulgarian nationalist parties, such as Ataka, is particularly radical.

Another factor in bilateral relations is the large Muslim population of Northern Macedonia, represented primarily by ethnic Albanians. This contributed to the growing interest in the western neighbor of the Bulgarian Turks and their political party, the Movement for Rights and Freedoms.

Until 1991, Northern Macedonia was a republic within Yugoslavia, with which Bulgaria had weak ties: although both countries were socialist, they had different foreign policy orientations. Bilateral diplomatic relations between Bulgaria and Northern Macedonia began to develop almost from scratch after the latter declared its independence.

The secession of Northern Macedonia from Yugoslavia was well received in Bulgaria. It was believed that establishing relations with a culturally close state would strengthen Bulgarian diplomacy in the region and balance the influence of neighboring Serbia and Greece on the Balkan Peninsula. Projects for the development of the infrastructure corridor № 8 along the route Bulgaria-Northern Macedonia-Albania, in particular the oil and gas pipeline bypassing unstable Serbia, were also promising [8, 84].

During the discussion of the need to recognize the independence of Northern Macedonia in the Bulgarian parliamentary committee on national security and foreign policy, among the main arguments in support were that such a step would ensure a faster exit of the country from the Serbian orbit, lead to the Bulgarian-Macedonian rapprochement, awaken the Bulgarian identity of the population of the neighboring republics [1, 2]. A particularly important factor was the desire to prevent the division of Macedonia between Serbia and Greece, the possibility of which was considered by the leaders of the two countries [4, 45].

However, the issue of recognizing the independence of Northern Macedonia has caused controversy within the Bulgarian government. Foreign Minister S. Ganev called for coordination of country's position with the EEC, which was in no hurry to recognize the breakup of Yugoslavia. At that time, Prime Minister F. Dimitrov insisted on independent action [4, 45]. The Prime Minister won this confrontation, so on January 15, 1992, Bulgaria was the first in the world to recognize the

independence of the Republic of Macedonia under its constitutional name [3, 501]. The official decision also mentioned other republics of the former Yugoslavia, but this was done, according to N. Slatinski, chairman of the parliamentary committee, only for tactical reasons, the main goal was Northern Macedonia [1, 3].

In the conditions when Northern Macedonia was under a complete blockade by Greece, which did not recognize its official name, it was Bulgaria that provided the young state with connections to the outside world, provided material support, and represented interests in the international arena [6, 79–80]. The great interest of Bulgaria in the neighboring state is evidenced by the fact that for a short period of time in 1992–1993 the Minister of Foreign Affairs, the Prime Minister and, finally, the President of Bulgaria visited Northern Macedonia [1, 4–5; 3, 162]. Relations between the two countries were actively developing in the fields of defense and security.

However, discussions about the nature of the Macedonian nation, despite some softening of the Bulgarian position, did not allow bilateral relations to develop actively [13, 70]. Even during the recognition of the independence of Northern Macedonia, the President of Bulgaria Z. Zhelev stressed that this step does not mean the recognition of the Macedonian people, but only the state [1, 3]. Due to linguistic disputes, only one agreement was concluded between the countries until 1999, and that was in English.

The attitude of the socialist government of J. Videnov, who was more in favor of forming a bloc between Bulgaria, Greece and Serbia, was rather cool towards Northern Macedonia. In particular, the Council of Ministers did not support the construction of a transport corridor that would connect the Bulgarian port of Burgas and the Albanian port of Vlora via railways and highways through northern Macedonia. When the then President of Bulgaria, Zhelev, signed a declaration in New York in October 1995 with his colleagues from Turkey, Albania and Macedonia about these intentions, the government expressed public discontent.

The activities of some Bulgarian financial and economic groups also had a negative impact on bilateral relations. In particular, in the autumn of 1995, the Multigroup company, led by I. Pavlov, was accused of attempt of assassination of the President of Northern Macedonia, K. Gligorov. In response, I. Pavlov held talks with the President of Bulgaria Z. Zhelev and the Speaker of the National Assembly B. Sendov, who then spoke out against the accusations against Bulgaria [9, 3]. Later, I. Pavlov met with K. Gligorov, as a result of which both sides declared that Multigroup had nothing to do with the assassination attempt.

The beginning of Bulgaria's implementation of the Euro-Atlantic course in 1997 had a significant impact on the country's Balkan policy. With the assistance of the United States and the European Union, a language dispute with Northern Macedonia was resolved in 1999, and the prime ministers of both countries signed a declaration. This allowed Bulgaria to conclude an agreement on the free transfer of military equipment and ammunition to Northern Macedonia. In January 2000, an agreement on the establishment of a free trade zone between the two countries entered into force. The volume of Bulgarian investments in the economy of its western neighbor began to grow rapidly, mainly in banking, food industry, metallurgy, information [12, 92, 94].

Cooperation within the framework of multilateral institutions also developed. Bulgaria and Northern Macedonia have joined the South East European Cooperation Process, participated in the annual meetings of the region's defense ministers. In 1998, at a meeting in Skopje, Bulgaria, together with Northern Macedonia, Albania, Greece, Italy, Romania and Turkey, signed an agreement to establish SEEBRIG, a joint military brigade of Southeast European countries. Tripartite cooperation was also actualized: in 1999 a meeting of representatives of Bulgaria, Albania and Macedonia took place in Sofia [4, 175].

The support of the Bulgarian leadership played an important role in the preservation of Northern Macedonia's territorial integrity during the 2001 ethnic conflict [4, 164, 168; 12, 95–98]. The Bulgarian government provided military and technical assistance to Northern Macedonia, although it opposed the use of heavy weapons against Albanian insurgents, and President P. Stoyanov even allowed the possibility of sending Bulgarian troops to the country [10, 691]. In

2003, Bulgaria took part in the EU-led peacekeeping operation Concordia, which was conducted on the territory of Northern Macedonia [11, 88].

For a long time, Bulgaria remained the main lobbyist for the accession of Northern Macedonia to the EU and NATO [2, 523]. Since 2004, the countries have regularly concluded agreements on cooperation in the field of European and Euro-Atlantic integration [12, 91]. Therefore, during 1999-2002, the priority of Northern Macedonia in the foreign policy of Bulgaria reached a maximum for the entire study period – 3%, which led the country to the first place among the countries of South-Eastern Europe.

At the same time, the dynamics of bilateral relations soon began to be affected by different speeds of European and Euro-Atlantic integration. Due to Greece's position, Northern Macedonia's accession to the EU and NATO has been blocked for a long time. Instead, Bulgaria has made rapid progress in this direction. This has made relations with other EU and NATO partners, such as Romania and Turkey, a higher priority. Therefore, the priority of relations with Northern Macedonia in this period decreased significantly, and in 2013 fell to only 0.7%.

Relations between the two countries were ambiguous. The Bulgarian leadership believed that in view of the renewed demands of Northern Macedonia for the observance of the rights of the Macedonian minority in Bulgaria, its European and Euro-Atlantic aspirations should not be unreservedly supported [5, 114]. The 2017 Joint Declaration failed to resolve all controversial issues.

The growing controversy has led to a radical change in Bulgaria's policy towards European integration of Northern Macedonia since 2020, and from being the biggest lobbyist, it has become a major obstacle to this process, vetoing further negotiations. The reasons were the same: significant differences in the understanding of the character of the Macedonian nation and the consequent issues of protection of the rights of the Bulgarian national minority in Northern Macedonia and the Macedonian minority in Bulgaria. This course was supported by both the then ruling GERB party and the opposition Socialists.

Bulgaria's 2022 parliamentary elections, which led to the formation of a new, more liberal government, opened the door to understanding, as Prime Minister K. Petkov seeks to put aside ethnic debates and focus on economic, transport and energy issues. However, the coalition partners continue to insist on maintaining Bulgaria's veto on Northern Macedonia's accession to the EU until the rights of Bulgarians in the country are fully secured.

Therefore, the political struggle inside Bulgaria will maintain its foreign policy towards Northern Macedonia. At the same time, the influence of Western countries on the Bulgarian leadership is likely to increase: given Russia's growing aggressive course in Central and Eastern Europe, it is extremely important to continue the European integration of the Western Balkans, including Northern Macedonia.

Список використаних джерел:

1. Christidis Y. Bulgarian Foreign Policy and FYROM, 1989-2006. URL: <http://surl.li/cetpn> (дата звернення: 12.01.2022).
2. Cornejo Nieto A. S. W. A Drop in the Ocean: Bulgaria's NATO Membership and Black Sea Geopolitics. *European security*. 2008. Vol. 17. № 4. P. 517–532.
3. Decision of the Government of the Republic of Bulgaria. 15 January 1992. *Yugoslavia Through Documents From its Creation to its dissolution* / Ed. by S. Trifunovska. Dordrecht : Martinus Nijhoff Publishers, 1994. P. 501.
4. Katsikas S. Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria. London : I. B. Tauris, 2011. 267 p.
5. Kavalski E. Playing the EU: The Logic of Mythmaking in Bulgaria's Foreign Policy toward Central Asia. *Mediterranean Quaterly*. 2010. № 1. P. 101–121.
6. The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers / Ed. by B. G. Ramcharan. Vol. 1. Hague : Kluwer Law International, 1997. 1175 p.

7. Берон П. Никога не съм песимист. *Извън сценария*. София: Христо Ботев, 1996. С. 69–73.
8. Бояджиев Т. Националната сигурност – градивен елемент на регионалната сигурност. *Международни отношения*. 1993. № 5. С. 85–87.
9. Георгиева С., Тихолова Р. Този път Мултигруп е жертва. *Капитал*. 1995. № 44. С. 3.
10. История на българите. Т. 5: Военна история / [Чолпанов Б., Зафиров Д., Александров Е., Калчев К. и др.]. София : Труд, Знание, 2007. 727 с.
11. Караиванова П. Европейската политика за сигурност и отбрана и България. *Наука и сигурност в България – европейски измерения* / Съст. Е. Константинов, П. Хубчев. София: ГорексПрес, 2008. С. 78–90.
12. Пудин К. Българско-македонските отношения в сферата на сигурността и отбраната 1999-2009 г. *Икономически алтернативи*. 2009. № 5. С. 90–99.
13. Първанов Г. България и Република Македония петнадесет месеца по-късно. *Първанов Г. Преди и след десети*. София: Д. Благоев, 2001. С. 68–71.

НАШІ АВТОРИ

Бачинська Юлія В'ячеславівна, аспірантка I року навчання, кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин, факультет історії та міжнародних відносин, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна).

Бей Ілля Геннадійович, магістр богослов'я, магістр філології, викладач кафедри слов'янської філології філологічного факультету Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Бойко Ольга Валентинівна, аспірантка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Грушева Тетяна Вікторівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Грушецький Богдан Павлович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна).

Єльников Михайло Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Ковальська Марина Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри періодичної преси та медіаредагування факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна).

Мельничук Олег Анатолійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Вінниця, Україна).

Нікітенко Нікіта Олександрович, магістрант спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Олійник Юрій Ігорович, кандидат політичних наук, керівник дослідницьких програм Недержавного аналітичного центру «Українські студії стратегічних досліджень» (Київ, Україна).

Поняткова Дар'я Володимирівна, магістрантка факультету історії та міжнародних відносин спеціальності 032 Історія та археологія Запорізького національного університету, Україна.

Перенесієнко Ігор Петрович, кандидат наук з соціальних комунікацій Інституту інформаційних технологій Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Київ, Україна).

Савенко Анастасія Володимирівна, магістрантка спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, кафедра всесвітньої історії та міжнародних

відносин, факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Тучинський Віталій Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Вінниця, Україна).

Шпак Маріанна Олександрівна, магістрантка 2 року навчання програми «Студії Східної Європи» відділу Орієнталістики Варшавського університету (Варшава, Польща).

Шумельна Валерія Сергіївна, студентка 2 курсу спеціальності 291 міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна).

Шумська Тетяна Андріївна, магістрантка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, історичного факультету Запорізького національного університету, спеціальності 291 міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (Запоріжжя, Україна).

Наукове видання

СПІЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ ТА ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

Верстка та макетування: *Михайло Єльников*,
Художнє оформлення – *Андрій Омельченко*

